TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN
REKABET YAPISI VE PİYASA ANALİZİ

Aylin TUNA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Yard. Doç. Dr. Erkan ÖZATA

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Şubat 2010

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

ÖZ

TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN REKABET YAPISI VE PİYASA ANALİZİ

Aylin TUNA
İktisat Anabilim Dalı
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şubat 2010
Danışman: Yard. Doç. Dr. Erkan ÖZATA

Türk bankacılık sektörü ekonominin en önemli yapı taşlarından birisidir. Çalışmanın amacı Türk bankacılık sisteminin rekabet yapısının ve piyasa koşullarının incelenmesidir. Genel olarak bankacılık sistemi ele alındıktan sonra Türk bankacılık sektörünün gelişimi ve yeniden yapılandırılması ele alınmıştır. Bankaları değerlendirme yöntemleri arasından rasyo tekniği seçilerek bankacılık sektörünün dönüşümünün yapısal analizi ve bankacılık sektörünün genel değerlendirmesi yapılmıştır.

Kamuyu finanse eden bir yapıdan uzaklaşan sektör, hane halkına ve şirketler kesimine kaynak aktaran bir modele doğru kaymıştır. Değerlendirme döneminde gelişmeler gösteren bankacılık sektörü önümüzdeki dönemde mevcut konumundan ciddi bir sapma göstermeyebilir. Sermaye yeterlilik oranı sektör ortalamasından düşük olan küçük ve sermaye yapısı görece zayıf ulusal bankalar ile yurtdışı merkezli yabancı bankaların sektörde yakından izleneceği düşünülebilir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

ABSTRACT

Turkish banking system is one of the most important keystones of the economy. The purpose of this study is to analyze the competition structure and the market conditions of Turkish banking system. After the general analysis of the banking system, developments in the sector and restructing of the Turkish banking indutry is discussed. The ratio technique is chosen among the evaluation methods, the structural transformation of the banking industry is analyzed and Turkish banking industry is evaluated in general.

Turkish banking industry has shifted from a model of public financing to a model of resorce transfer to private companies and households. The banking sector which had many improvements in the investigation period may not diverse from its present position drastically in the near future. With relatively small domestic banks which have poor capital structure and capital adequacy ratio which is lower than industry average, foreign banks whose headquarters are abroad will be monitored closely in the sector.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Aylin TUNA'nın "Türk Bankacılık Sisteminin Rekabet Yapısı ve Piyasa Analizi" başlıklı tezi ..... tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

	Adı Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	: Yard. Doç. Dr. Erkan ÖZATA	
Üye	:	
Üye	:	

Prof. Dr. Ramazan GEYLAN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tez çalışmama başladığımda mesleğim ile ilgili faydalı olabilecek bir çalışma yapmayı hedeflemiştim. İktisatçılığın bankacılık alanında önemli olması ve bankacılık sektöründe kariyer hedefliyor olmam konu seçimimde de önemli rol oynamıştır. Yürüttüğüm bu tez çalışması bana mesleğimde geniş çaplı katkılarda bulunmuştur.

Çalışmanın ortaya çıkmasında yardımı olan ve bana her konuda destek veren birçok kişiye teşekkür etmek istiyorum.

Öncelikle tez çalışmamım tamamlanmasında bana yol gösteren, yardımlarını esirgemeyen, bana inanan ve güvenen danışmanım ve değerli hocam Sayın Yard. Doç. Dr.Erkan ÖZATA'ya,

Tez sürecim boyunca fikir ve görüşleri ile çalışmama yön veren, beni her zaman cesaretlendirip, inancımı kuvvetlendiren, beni her konuda teşvik eden değerli hocam Sayın Yard.Doç.Dr. Levent ERDOĞAN'a,

Maddi ve manevi anlamda desteklerini hiç esirgemeyen, bana her zaman inanan ve hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan sevgili annem Beyhan ÖZ ve sevgili babam Rıfat ÖZ'e , bu tezin hazırlanmasında göstermiş olduğu sonsuz sabır, anlayış ve emeği için sevgili eşim Utku TUNA'ya ve son olarak varlığı ile bana en büyük gücü veren canım kızım ADA'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Eskişehir, Şubat 2010 Aylin TUNA

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

ÖZGEÇMİŞ

Aylin TUNA
İktisat Anabilim Dalı
Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans Haziran 2003: Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Eskişehir.

Lise Haziran 1999: Haydarpaşa Lisesi, İstanbul.

İş

2006 Temmuz: Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.Eskişehir Şubesi/Mikro Kobi Portföy Yönetmeni

2005 Temmuz: Yapı ve Kredi Finansal Kiralama A.O. -İstanbul/Kredi analisti

Kişisel Bilgiler

D.Yeri ve Yılı:	Cinsiyet:	Yabancı Dil:
İstanbul, 09.10.1981	Bayan	İngilizce

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZ ii

ABSTRACT iii

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI iv

ÖNSÖZ v

ÖZGEÇMİŞ vi

TABLOLAR LİSTESİ x

ŞEKİLLER LİSTESİ xi

KISALTMALAR xii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
BANKACILIK SİSTEMİ VE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ

1. BANKACILIK SİSTEMİ 3
1.1. Firma, Endüstri ve Piyasa Yapısı Kavramları 3
1.2. Piyasa Yapısı ve Ekonomik Performans Arasıdaki İlişkiyi Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar 5
1.2.1. Yapı-Davranış-Performans Hipotezi 5
1.2.2. Etkinlik Hipotezi 8
1.2.3. Giriş Çıkışlı Piyasalar 11
1.2.4. Ürün Farklılaştırması Hipotezi 13
1.3. Piyasa Yapısı ve Ekonomik Etkileri 13
1.3.1. Monopolcü Piyasa Yapısında Bankacılık Sistemi 14
1.3.2. Rekabetçi Piyasa Yapısında Bankacılık Sistemi 19
1.3.3. Oligopolcü Piyasa Yapısında Bankacılık Sistemi 22
1.3.4. Monopolcü Rekabet Piyasasında Bankacılık Sistemi 25
1.4. Bankacılık Sisteminde Optimal Piyasa Yapısı 27
2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ 30
2.1. 1980 Sonrasında Bankacılık Sektörü 31
2.2. 2000-2001 Krizinde Bankacılık Sektörü 35
3. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN YENİDEN YAPILANDIRILMASI 43

İKİNCİ BÖLÜM
BANKACILIK ENDÜSTRİSİNDE DEĞERLENDİRME

1. BANKACILIK SİSTEMİNDE RASYOLAR 53
1.1. Yabancı Ülkelerde Bankacılık Rasyoları 53
1.1.1. CAMELS Değerlendirme Sistemi 53

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

1.1.2. BASEL ve Sermaye Yeterliliği Rasyosu 54
1.2. Türk Bankacılığında Kullanılan Rasyolar 58
1.2.1. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Rasyoları 58
1.2.2. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Rasyoları 59
1.2.3. Türkiye Bankalar Birliği Rasyoları 60
1.2.4. Bankacılık Rasyoları ile İlgili Diğer Hususlar 65
2. DİĞER DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİ 66
2.1. Rekabetin Test Edilmesinde Kullanılan Yöntemler 67
2.1.1. Yapısal Olmayan Modeller 68
2.1.1.1. Iwata Modeli 68
2.1.1.2. Bresnahan ve Lau Modeli 68
2.1.1.3. Panzar ve Rosse Modeli 69
2.1.2. Yapısal Modeller 70
2.1.2.1. İndeks Yaklaşımı 70
2.1.2.2. Yoğunlaşma Oranı 70
2.1.2.3. Herfindahl-Hirschman İndeksi 71
2.1.3. Şekil Yaklaşımı 71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN DÖNÜŞÜMÜNÜN YAPISAL ANALİZİ

1. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN DÖNÜŞÜMÜNÜN YAPISAL ANALİZİ 73
1.1. Banka, Şube ve Çalışan Sayısı 75
1.2. Aktif Yapısı ve Büyüme 77
1.2.1. Krediler 82
1.2.2. Bireysel Krediler 86
1.2.3. Menkul Değerler Cüzdanı 88
1.2.4. Likit Aktifler 89
1.2.5. Diğer Aktifler 90
1.3. Pasif Yapısı 91
1.3.1. Mevduat 92
1.3.2. Dış Krediler 95
1.3.3. Özkaynaklar 95
1.4. Bilanço Dışı Taahhütler 96
1.5. Gelir-Gider Yapısı ve Karlılık 98
1.6. Bankacılık Sektörü Risk Durumu 101
1.6.1. Kredi Riski 103
1.6.2. Likidite ve Faiz Oranı Riski 104
1.6.3. Kur Riski 106
1.6.4. Operasyonel Risk 109
1.6.5. Sermaye Yeterliliği 110
1.7. Konsolidasyon ve Yoğunlaşma 112
1.8. Yabancı Sermayeli Bankalar 115
1.9. Mali Aracılık ve Finansal Derinlik 121

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

2. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GENEL DEĞERLENDİRMESİ.....125
SONUÇ 129
KAYNAKÇA.....131

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1. CAMELS Değerlendirme Sistemi Bileşenleri 54
Tablo 2.2. Basel-I'de Risk Grupları ve Ağırlıkları.....55
Tablo 2.3. Bankalar için Finansal Sağlamlık İndeksi 59
Tablo 2.4. Türk Bankacılık Sektöründe Faal Bankaların Temel Göstergeleri (BBDK).....60
Tablo 3.1. Banka, Şube ve Çalışan Sayısı 75
Tablo 3.2. Sermaye Yapısına Göre Bankacılık Sektörü Şube ve Çalışan Sayısı.....76
Tablo 3.3. Bankacılık Sektörü Aktif Yapısı.....78
Tablo 3.4. Aktif Yapısı Rasyoları (%) 79
Tablo 3.5. Sermaye Yapısına Göre Bankacılık Sektörü Aktif Dağılımı (%).....80
Tablo 3.6. AB ve Türk Bankacılık Sektörleri.....81
Tablo 3.7. Kredilerin Gelişimi (Milyon TL) 83
Tablo 3.8. Kredi Rasyoları (%).....83
Tablo 3.9. Kredilerin Vadelerine Göre Dağılımı (%) 84
Tablo 3.10. Sermaye Yapısına Göre Bankacılık Sektörü Kredilerinin Gelişimi (%) 85
Tablo 3.11. Bireysel Kredilerin Dağılımı (Milyon TL).....87
Tablo 3.12. Bireysel Kredilerin Banka Grupları Bazında Dağılımı (%).....88
Tablo 3.13. Menkul Değerlerin Banka Grupları Bazında Dağılımı (Milyon TL)...89
Tablo 3.14. Likit Varlık Oranları (%).....90
Tablo 3.15. Bankacılık Sektörü Pasif Yapısı 91
Tablo 3.16. Pasif Yapısı Rasyoları (%).....92
Tablo 3.17. Mevduatın Yapısı.....93
Tablo 3.18. Sermaye Yapısına Göre Bankacılık Sektörünün Mevduat Dağılımı (%) 94
Tablo 3.19. Dış Piyasalardan Sağlanan Krediler (Milyar ABD Doları) 95
Tablo 3.20. Özkaynak Yapısı (Milyon TL).....96
Tablo 3.21. Bilanço Dışı Taahhütler (Milyon TL).....97
Tablo 3.22. Bankacılık Sektörünün Gelir-Gider ve Karlılık Yapısı (Milyon TL)...98
Tablo 3.23. Kar ve Gelir Rasyoları (%).....100
Tablo 3.24. Sermaye Yapısına Göre Bankacılık Sektörünün Karlılığı (Milyon TL) 101
Tablo 3.25. Sorunlu Kredi Rasyoları (%) 103
Tablo 3.26. Yabancı Para Pozisyon Oranları 108
Tablo 3.27. Sermaye Yeterliliği Rasyoları (%).....111
Tablo 3.28. Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma (%).....114
Tablo 3.29. Yabancı Bankaların Gelişimi.....116
Tablo 3.30. Yabancı Bankaların Temel Büyüklükleri (Milyon TL).....117
Tablo 3.31. Yabancı Bankalar ve Sektörün Karlılığı (Milon TL) 118
Tablo 3.32. Yabancı Bankalar ve Sektörün Temel Rasyoları (%) 119
Tablo 3.33. Yabancı Bankalar, Diğer Bankalar ve Sektörün Gelişimi (Milyon TL) 120
Tablo 3.34. Türkiye'de Yabancı Bankalar 121
Tablo 3.35. Finansal Derinlik ve Aracılık Göstergeleri (%) 123
Tablo 3.36. Bankacılık Sektörünün Temel Değerleri (2001 ve 2008) (Milyon TL)126

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1. Fiyat ve Firma Sayısı İlişkisi **15**
Şekil 3.1. Kurumsal ve Bireysel Kredilerin Gelişimi - (2001 ve 2008) **86**

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

KISALTMALAR

ABD.....Amerika Birleşik Devletleri
BDDK.....Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
EBF .....European Banking Federation
EUR.....Avro
SPK .....Sermaye Piyasası Kurulu
T.C. .....Türkiye Cumhuriyeti
TBB.....Türkiye Bankalar Birliği
TCMB .....T.C. Merkez Bankası
TMSF .....Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TUİK.....Türkiye İstatistik Kurumu

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

GİRİŞ

Ekonominin bütünü içinde, ülke ve dünya bazında her türlü olumlu ve olumsuz gelişmelere en fazla reaksiyon veren sektör, kuşkusuz finans sektörüdür. Bu açıdan ekonomik büyümede üstlendiği rol, uzun yıllardan beri iktisatçılar tarafından tartışılmaktadır. Bu konudaki genel anlayış ise, ekonomik büyümenin, finansal sektördeki gelişme ile ilişkili olduğudur.

Finansal sektör içinde çok önemli bir yere sahip olan bankacılık sistemi, finansal sistemin büyüme ve gelişim sürecinde aktif rol oynamaktadır. Bankalar, tasarrufçular ve yatırımcılar arasındaki fon akım sürecine aracılık edip, kaynakların en uygun yatırımlara tahsisini gerçekleştirirler. Bankalar, yeni yatırımlar için elde edilebilir fonların oranlarını arttırarak ekonomik büyümeye katkı sağlarlar. Bankacılık sistemi bu önemi ile diğer finansal yapıları, reel sektörü ve tüm ekonomiyi etkileyebilecek konumdadır. Güçlü, sağlıklı ve gelişmiş bir bankacılık sistemine sahip olan ülkelerin büyüme oranları da buna paralel olarak yüksektir.

Aynı zamanda bankaları, kar elde etme güdüsüyle çalışan bir firma olarak kabul edebiliriz. Bankalar, piyasa koşullarına bağlı olarak, verdikleri krediye mümkün olduğunca yüksek faiz isteme, topladıkları mevduatlara ise mümkün olan en düşük faizi verme eğilimindedirler. Bu açıdan, bankaların karlılığı ve etkinliği ile faaliyet gösterdikleri piyasanın yapısı arasında kuvvetli bir ilişki mevcuttur. Herhangi bir endüstride piyasa yapısının niteliği, o endüstrideki rekabetçi yapı üzerinde belirleyici olacak, dolayısıyla kaynakların optimal kullanımını, genel fiyat düzeyini ve üretimin verimliliğini etkiyecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde genel olarak bankacılık sistemi ele alındıktan sonra Türk bankacılık sektörünün gelişimi ve yeniden yapılandırılması üzerinde durulmuştur. Böylece çalışmanın yapıldığı alan üzerinde temel tanımlar ve bilgiler derlenerek sonraki bölümlerde yapılan incelemelere uygun zemin hazırlanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde çalışma aracı olmak üzere bankacılık endüstrisinde değerlendirme konusu ele alınmıştır. Bu bölümde ağırlıklı olarak rasyolar üzerinden çalışılmıştır. Bankaları değerlendirme yöntemleri rasyo yöntemine ek olarak bazı diğer yöntemler ile desteklenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise bankacılık sektörünün

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

dönüşümünün yapısal analizi bilhassa rasyo yöntemi kullanılarak incelenmiş ve bankacılık sektörünün genel değerlendirmesi yapılmıştır.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

BİRİNCİ BÖLÜM
BANKACILIK SİSTEMİ VE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ

Çalışmanın birinci bölümünde genel olarak bankacılık sistemi ele alındıktan sonra Türk bankacılık sektörünün gelişimi ve yeniden yapılandırılması üzerinde çalışılmıştır. Böylece çalışmanın yapıldığı alan üzerinde temel tanımlar ve bilgiler derlenerek sonraki bölümlerde yapılan incelemelere uygun zemin hazırlanmıştır.

1. BANKACILIK SİSTEMİ

Bu bölümde, bankalar, endüstride faaliyet gösteren birer firma olarak kabul edilerek, endüstriyel ekonomi içinde değerlendirilmiştir. Öncelikle, oluşabilecek kavramsal sorunları gidermek adına, kısaca bazı terimler açıklandıktan sonra, literatürde, piyasa yapısı ve ekonomik başarı arkasındaki ilişkiyi açıklayan bir takım yaklaşımlar üzerinde durulmuş olup, çeşitli piyasa yapılarında bankacılık sistemi değerlendirilmiştir.

1.1. Firma, Endüstri ve Piyasa Yapısı Kavramları

İstikrar içinde büyüyen bir ekonomik yapıyı oluşturacak iktisat politikalarının oluşturulabilmesi için ekonomideki gelişmelerin doğru analizinin yapılması ve sonuçların dikkatlice değerlendirilmesi gerekir.[1] Endüstriyel ekonomi, piyasa yapısının, firma ve firmaların faaliyet gösterdikleri endüstrinin performansı üzerindeki etkisini açıklar. Piyasa yapısı önemlidir, çünkü firmanın ve bir bütün olarak endüstrinin, kar maksimizasyonu amacıyla gerçekleştirdiği üretim faaliyetlerinde veya piyasaya girişte herhangi bir kısıtlama ile karşı karşıya olup olmadığını, fiyatların belirlenme sürecini, rekabet potansiyelini ve sonuç olarak bu ölçütlere dayanarak performanslarındaki başarıyı tanımlama için kullanılan bir kavramdır.

[1] Erkan Özata, **Türkiye'de Konjonktürel Dalgalanmaların Zaman Serisi Analizi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İktisat Anabilim Dalı, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs 2007, s. ii.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Ekonomi teorisinde firma, malların üretimi ve satışı konusunda karar veren bir birim olarak tanımlanır.[2] Asıl önemli olan nokta ise karın maksimizasyonudur. Kar maksimizasyonu amacı taşımayan bir birimi firma olarak kabul edemeyiz. Bu açıdan bankalar da kar amacıyla faaliyet gösteren birimler olarak birer firmadır. Bu durumda, reel sektör adına, piyasa yapısının firma davranışı ile olan yakın ilişkisi, finansal sektörde bankalar için geçerli olmaktadır. Piyasa yapısı, fiyat, miktar, talep gibi birçok değişkeni etkilemektedir. Bankalar bu değişkenlere dayanarak karar verirken, faaliyette bulundukları piyasanın yapısı, kendilerine avantaj veya dezavantajlar sunmaktadır ve sonuçta ortaya çıkan banka davranışı, sadece faaliyet gösterdikleri sektörle sınırlı kalmayıp, reel sektörü ve ekonominin bütününü etkisi altına alacaktır. Örneğin, bankacılık sektörünün tek bir firma tarafından kontrol edildiği, monopolistik bir piyasa yapısının geçerli olduğunu düşünelim. Monopol piyasasının en önemli özelliği, birimlerin fiyat yapıcı olmaları idi. Fiyat yapıcı olan bankanın, kar maksimizasyonu amacına paralel olarak, topladığı mevduatlara düşük, verdiği krediye ise yüksek faiz isteme eğiliminde olacağı açıktır. Bu noktada faaliyet gösterdiği piyasa yapısı, kendine bir avantaj sunmaktadır. Diğer taraftan, toplumun geri kalanı için bir dezavantaj oluşabilir. Monopolist bankanın krediye uyguladığı yüksek faiz, yatırımların teşvikini azaltacaktır. Çoğu fon sahibi bu yüksek faizden krediyi almaya yanaşmayacaktır. Bu durum, ekonominin genelinde elde edilebilir fon miktarını azaltacak ve sonuç olarak ekonomik büyümenin en önemli kaynağı olan yatırımların önünde büyük bir engel oluşacaktır. Piyasa yapısı, sadece bankayı etkilemekle kalmayıp, tüm toplum refahını etkileyecektir. Levine[3] yaptığı araştırmada bu pozitif ilişkiyi doğrular ve finansal sektörün gelişim düzeyinin, gelecekteki ekonomik büyüme oranlarının, sermaye birikiminin ve teknolojik değişimin çok iyi bir göstergesi olduğuna dair kanıtların görülebileceğini ifade eder.

Ortak alıcı grubuna hitap eden ve yakın ikame malları üreten satıcılar grubuna ise endüstri denilmektedir.[4] Bankacılık endüstrisinde içerisinde bankalar, hizmet üreticileri olarak karşımıza çıkar. Bankalar, kredi vermek, mevduat toplamak yanında,

---

[2] Kemal Yıldırım ve Rana Eşkinat, **Endüstriyel Ekonomi**, T.C. Anadolu Üniversitesi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No:112, Ankara, Eylül 1996, s. 6.
[3] Ross Levine, "Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda", **Journal of Ecomic Literature,** June, 1997, 35 (2), s. 720-721.
[4] Yıldırım ve Eşkinat, **a.g.e.**, s. 7.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

çek tahsilatı, havale gibi işlemlerle müşterilerine hizmet sunmaktadırlar. Bu açıdan bankaların sundukları hizmetler, yakın ikame malları ile eşdeğerdir. Piyasa ise endüstrinin alıcılar kesimini de dikkate alır. Bankaların temel görevlerinden birinin fon arz edenler ile fon talep edenler arasında aracılık işlevi olduğu belirtilmişti. Söz konusu olan fon sahipleri ile fon talep edenlerin bir araya gelip, bu işlemi gerçekleştirdiği yer, piyasadır. Bankacılık endüstri ya da bankacılık piyasası kavramı arasındaki tek fark ise, bankacılık piyasasının daha geniş bir anlam taşımasıdır. Bundan dolayı, çalışmanın ileriki bölümlerinde, bankaların faaliyet gösterdikleri endüstrinin ya da piyasanın yapısından söz ederken, aralarında anlam bakımından çok az bir fark olmakla birlikte, piyasa yapısı terimi kullanılmıştır.

1.2. Piyasa Yapısı ve Ekonomik Performans Arasıdaki İlişkiyi Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar

İktisat teorisi, pazar yapısı ile firma performansı arasında ilişki olduğunu gösterir. Piyasa yapısının etkisi, banka performansıyla sınırlı kalmayıp, rekabeti de etkiler. Piyasa yapısının belirlenmesinde en önemli husus, giriş engelleridir. Giriş engellerinin varlığı ise zayıf bir rekabet ortamını işaret eder. Rekabetin gerek ekonomik yönden, gerekse toplumsal yönden sağladığı faydalar kuşkusuz ortadadır. Bu açıdan, piyasa yapısı ve ekonomik performans arasındaki ilişkinin ortaya konulmasının önemi artmaktadır. Bu ilişkiyi açıklamaya yönelik yaklaşımlar birkaç sınıfa ayırarak incelenecektir.

1.2.1. Yapı-Davranış-Performans Hipotezi

(Market Structure-Bank Conduct – Bank Performance: SCP)

SCP Hipotezinin (Yapı- davranış- performans) temel dayanağı, piyasa yapısı ve piyasadaki yoğunlaşma oranının banka karlılığı üzerindeki etkisidir. SCP hipotezi, piyasa yapısı, davranış ve karlılık arasında ilişki olduğunu varsayar.[5] Bu ilişkiyi açıklamadan önce, yapı, davranış ve performans terimlerini kısaca açıklamakta yarar

[5] David-Jan Jansen ve Jakob de Haan, **Increasing Concentration in European Banking A Macro-Level Analysis,** De Nederlandsche Bank, Research Memorandum, WO No:743/0323, NV Research Department, Amsterdam, 2003, s. 20.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

vardır.[6] Pazar yapısı pazardaki rekabet ve fiyatlandırma üzerinde stratejik etki gösteren örgütlenme özelliklerini belirtmek üzere kullanılmaktadır. Piyasaya giriş koşulları, yoğunlaşma ve ürün farklılaştırma derecesi, piyasa yapısının unsurlarıdır. Pazar davranışı, pazardaki alıcı ve satıcıların ve pazara girmesi olası firmaların, kontrol alanlarına giren değişkenlerin seçiminde takip ettikleri davranışsal kurallar olarak tanımlanmaktadır. Fiyat ve üretim miktarını belirlemede kullanılan yöntemler, rakip firmaların fiyat, ürün gibi konulardaki politikaları, pazar davranışının unsurları arasındadır. Pazar performansı ise, pazar davranışları sonucunda ulaşılan sonuçlar bütününü belirtmek üzere kullanılmaktadır. Tam rekabet koşullarının tam anlamıyla sağlanamaması nedeniyle, en iyi performansı gösteren ve gerçekleşebilecek nitelikte olan işleyebilir rekabet (*workable competition*) kavramı kullanılmaktadır.

SCP hipotezi, piyasa oyuncularının fiyatlandırma ve üretim kararlarını analiz ederken pazar veya endüstri yapısını vurgulamaktadır.[7] Bu hipoteze göre, piyasa yapısı ve yoğunlaşma, karlılığı etkileyen en önemli faktördür. Piyasadaki bankalar, davranışlarını faaliyet gösterdikleri piyasanın yapısına göre şekillendirmekte, bankaların davranışları da ekonominin geneli için performansı etkilemektedir. Yoğunlaşma oranı yüksek bir piyasa, piyasadaki en büyük birkaç banka tarafından kontrol edilir. Böyle bir piyasada, bankalar, kendilerine yüksek karlar elde etme imkanı veren Pazar Gücüne sahip olurlar. Bankalar, fiyat belirleyici konumdadır ve bu güç bankaların marjinal maliyetleri üzerinde bir fiyat oluşturmalarına neden olur. Yoğunlaşma büyük bir pazar gücüne dönüşür ve piyasadaki bankaların tekelci karlar elde tem amacıyla gizli ya da açık olarak anlaşmaya varma (*Collusion*) olasılıkları artar. SCP hipotezine göre, piyasadaki birleşmeler, karları rekabet edilemeyecek düzeye çekebilecek, büyük firmalar tarafından gerçekleştirilir. Çünkü, az sayıdaki banka piyasada egemenlik kurmuşsa, dolaylı ya da dolaysız olarak piyasaya etkileri daha kolay ve maliyetsiz olacaktır.[8] Çünkü piyasa gücünü elinde tutan büyük bankalar, fon talep edenlere

[6] İsmail Yücel Ardıç, **Yatay Yoğunlaşmalarda Potansiyel Rekabet**, Rekabet Kurumu Tezi, Yayın No. 0149, Ankara 2004, s. 11..

[7] Cevdet Denizer, "The Effects of Financial Liberalization and New Bank Entry on Market Structure and Competition in Turkey", **Macroeconomics and Growth Development Research Group,** World Bank, Washington DC., September 1997, s. 18.

[8] Philip Molyneux, "Increasing Concentration and Competition In European Banking;The End of Anti-Trust?", Christopher Hurst ve Rien Wagenvoort, **European banking after EMU**, **European Investment Bank (EIB papers)**, Cashier Papers, 1999, 4 (1), içinde s. 127-136.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

verdikleri kredilere yüksek faiz oranı isteyip, fon kaynakları olan topladıkları mevduatlara düşük faiz verebileceklerdir.

SCP hipotezi, piyasa yapısı ile karlılık arasında doğrusal ve pozitif bir ilişkiyi öngörür. Bu pozitif ilişkinin temelde yoğunlaşma oranından kaynaklandığını işaret eder. Piyasa yoğunlaşması, piyasa gücü için en iyi göstergedir ve yoğunlaşma oranı yüksek piyasalar, sahip oldukları tüm kusurlara (imperfections) rağmen, bankalara, fiyatları, müşteriler için hiç de uygun olmayan düzeylere çekebilme imkanı verir.[9]

Buna karşılık, SCP hipotezi ile örtüşmeyen sonuçlar ortaya koyan çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin; Goldberg ve Rai (1996), 1986-1989 yılları arasında, 18 Avrupa ülkesinde 80 büyük bankanın verilerini kullanarak, söz konusu ilişkiyi araştırmışlardır. Fakat, yoğunlaşma ile karlılık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.[10]

Piyasa yapısının karlılık için en önemli faktör olduğunu ortaya koyan SCP hipotezi, taşıdığı bir takım olumsuzluklar sonucu çoğu iktisatçı tarafından eleştirilmiştir. Eleştirilerin odak noktası, statik bir analizin kullanılmasına dayanmaktadır. Statik bir analizin dinamik bir analizden farkı, dinamik analizin, geçmiş yıllarla yapılan karşılaştırmalı analize dayanarak, zaman içindeki değişimleri yansıtmasıdır. Statik analizde ise belli bir zaman diliminde, (1 yıl gibi) süregelen bir dengeden söz edilir. Performans ve piyasa yapısı arasındaki ilişkinin analizi, optimal koşulların varlığı ve bu optimal koşulların zaman içinde de devam edebileceğini gösterir.[11] Fakat ne bir firma için ne bir endüstri için ne de ekonominin geneli için sürekli bir denge söz konusu olamaz. Koşullar değişkendir ve firmaların sahip oldukları avantajları zaman içinde devam ettirebilme kabiliyetlerini ortaya koymaları ancak dinamik bir analizle mümkün olabilecektir. Sonuç olarak dinamik bir analizin yokluğu ise, masraflı olacaktır. Firmaların zaman içinde, değişen koşullara göre performanslarının ampirik tahmini engelleneceğinden, araştırmanın sonuçları ve tahminler yanıltıcı, sağlıksız olabilecektir.

---

[9] L.W. Punt ve M.C.J. van Rooij, **The Profit- Structure Relationship,Efficiency and Mergers In The European Banking Industry:An Empirical Assessment**, De Nederlandsche Bank, Econometric Research and Special Studies Department, Research Memorandum,WO&E No: 604/9937, Amsterdam, December 1999, s. 3.

[10] Jansen ve De Haan, **a.g.e.**, s. 20.

[11] Abaqail M.C. Williams ve Dennis L.Smart, "Efficiency v. structure-conduct-performance:implications for strategy research and practice", **Journal of Management**, Spring 1999, 19 (1), s. 63-78.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

İkinci bir eleştiri ise, SCP hipotezinin karlılığının belirleyicisi olarak kabul ettiği giriş engelleri ile ilgilidir. Piyasada yoğunlaşmayı ve buna bağlı olarak yüksek karları sağlamak için o piyasanın yüksek giriş engelleri ile korunması gerekir. Engeller endüstrideki bütün firmalar için koruma sağlar. Piyasadaki bir firmanın giriş engellerini yükseltici bir takım yatırımlar yaptığını düşünelim. Bu firma yatırımı karşısında belirli bir maliyete de katlanmaktadır. Ancak, söz konusu firmanın koyduğu bu engelle, endüstrideki diğer firmalar hiçbir maliyete katlanmadan, korunma sağlayacaklardır. Eğer bir yatırımın maliyeti, onun yararına eşitse, yatırımı yapan firma ne iyi, ne de kötü bir duruma gelecektir. Ancak yatırımın maliyeti, sağlanacak faydayı aşarsa, firmanın durumu kötüleşecektir.[12] Çünkü maliyetine katlanarak sağlamayı düşündüğü bir avantajı, endüstrideki diğer firmalar ile paylaşmak zorunda kalacaktır. Giriş engelleri, free rider problemine neden olur.

Üçüncü bir eleştiri ise, SCP hipotezinin piyasadaki yasal düzenlemeleri dikkate almaması ile ilgilidir. Piyasadaki firmaların karlılığını, faaliyet gösterdikleri piyasanın yapısı yanında, bir takım yasal düzenlemeler de etkilemektedir. Devlet, piyasada gördüğü olumsuzluklar karşısında, çeşitli yollarla piyasaya müdahale edebilir. Örneğin, devletin, tüketicilerin alım gücünü arttırabilmek için, banka kredi faizlerini düşürmesi durumunda, tüketicilerin refahı artarken, banka karlılığı azalacaktır. Yine devlet, rekabeti arttırmak amacıyla, piyasaya giriş ve çıkışlara müdahale edebilir. Dolayısıyla endüstrideki büyük firmalar potansiyel rakiplerinin piyasaya girme tehdidi karşısında, monopol gücünü tam anlamıyla kullanamayacaklardır. .

Literatürde çok büyük bir yer tutmakla birlikte, SCP hipotezine yönelik yapılan bu eleştiriler sonucu, hipotezin geçerliliğini sınamak için bir takım alternatif yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri, çoğu iktisatçı tarafından SCP hipotezi ile birlikte test edilen Etkinlik Hipotezi'dir.

1.2.2. Etkinlik Hipotezi

Etkinlik (*Efficiency*) hipotezi, Chicago Okulu temsilcileri tarafından öne sürülen, SCP hipotezini çeşitli noktalarda eleştirerek, piyasa yapısı ve firma performansı

[12] Williams ve Smart, **a.g.e.**, s. 74-75.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

ilişkisine farklı bir bakış açısı sunan bir yaklaşımdır. Bu hipotez, Farklı etkinlik Hipotezi, Üstün Etkinlik Hipotezi veya Etkin Yapı Hipotezi olarak farklı şekilde de adlandırılmıştır. SCP hipotezinin öngördüğü, yoğunlaşma oranı ve karlılık arasındaki pozitif ilişkiyi, Etkinlik hipotezi de kabul eder. Ancak, bu ilişkinin nedensel bir ilişki olmadığını, piyasada kazanılacak yüksek karlara, SCP hipotezinin öne sürdüğü gibi, artan yoğunlaşma sonucu, firmaların aralarında anlaşmaları ile elde edilecek tekelci karlar ile değil, firmaların etkinlik düzeyleri ile ulaşılacaktır.

Üstün yönetim, yeni teknolojilerin kullanılması gibi firmaya özel verimlilikler, bazı firmaların, göreceli olarak daha verimsiz firmalar pahasına, pazar paylarını artırarak pazar yoğunlaşmasına yol açacaktır.[13] Piyasadaki bazı firmalar, üretimde ve yönetimde üstünlük elde edip, büyüyecek ve yüksek piyasa payları kazanacaklardır. Etkinliklerinin artmasına paralel olarak bu firmalar, maliyetlerini düşürüp, yüksek karlar elde edebilecekleridir. Etkin olmayan diğer firmalar ise piyasayı terk edecek ve sonuçta piyasadaki yoğunlaşma ve buna bağlı olarak karlar artacaktır. Sonuç olarak Etkinlik hipotezi, SCP hipotezi gibi, yoğunlaşma ile karlılık arasında pozitif ilişkiyi kabul ederken, bu ilişkinin nedensel bir ilişki olmayacağını, bu nedensel ilişkinin, ancak, göreceli olarak daha etkin olan firmaların kazanacakları Pazar payı ile karlılık arasında oluşabileceğine işaret eder.

Etkinlik hipotezini incelerken, X etkinliği, ölçek ve kapsam ekonomileri kavramlarını da açıklamakta yarar vardır. Firmalar, daha öncede belirtildiği gibi, ileri teknoloji kullanımı, yönetimde üstünlük gibi avantajların sonucu olarak, yüksek karlar elde edebileceklerdir. X etkinliği, yönetimsel etkinliğin seviyesini gösterir. Yönetimin, veri olan çıktı miktarı ve girdi fiyatı ile maliyet minimizasyonundaki veya veri girdi ve çıktı fiyatları ile kar maksimizasyonundaki, başarısını ölçer. Yüksek X etkinliği seviyesi, firmalara yüksek yoğunlaşma derecesi ile sonuçlanabilecek Pazar paylarını artırma imkanı verir.[14]

Üretim faaliyetini gerçekleştiren bir endüstride iki üretim ekonomisi bulunmaktadır. Endüstrinin piyasa yapısı ise üretim ekonomilerinden geniş ölçüde

[13] Denizer, **a.g.e.**, s. 18.
[14] Punt ve van Rooij, **a.g.e.**, s. 3.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

etkilenmektedir.[15] Ölçek ekonomileri, firmanın üretimini arttırması durumunda, birim başına veya ortalama maliyetlerinin düşmesi ya da üretimdeki artıştan daha az bir oranda artması ile ifade edilir. Üretimini arttıran bu firmanın, sağladığı maliyet avantajı, piyasaya potansiyel rakiplerin girişini engellemektedir. Ölçek ekonomilerinin bulunduğu bir endüstride, büyük çaplı üretim ve satış gerçekleştirebilecek firmaların verimlilikleri de artacaktır.

Kapsam ekonomileri ise, endüstrideki firmaların, mevcut girdilerini, farklı ürünler üretmekle kullanarak, sağladıkları maliyet avantajını ifade eder. Bu durumda, söz konusu ürünlerin ayrı ayrı üretilmelerinin maliyeti, bir arada üretilmeleri ile oluşacak maliyetten daha yüksektir. Kapsam ekonomileri de, ölçek ekonomileri gibi, firma büyüklüğü ile ilgilidir.

Ölçek ve kapsam ekonomilerinin yoğun olarak yaşandığı endüstri kollarında firma ölçeğinin büyük olması, firmaya bir maliyet avantajı sağlayacak, bu durum ise piyasa yoğunlaşmasını arttıracaktır.

Gerek X etkinliği kavramı, gerekse ölçek ve kapsam ekonomileri ile anlatılmak istenen düşünce, etkinlik hipotezinin öne sürdüğü, Pazar payı ve karlılık arasındaki pozitif ilişki ile örtüşmektedir. Sonuçta, büyük çaplı üretimi, önemli bir maliyet avantajı ile gerçekleştirebilen, etkin firmalar, önemli bir piyasa payına sahip olarak, karlılıklarını arttıracaklardır. Firmaların bu davranışı ise piyasada yoğunlaşma oranını yükseltecektir.

SCP hipotezi gibi etkinlik hipotezi de çeşitli araştırmalarla test edilmiştir. Yapılan çalışmaların çoğu, SCP ve Etkinlik hipotezini karşılaştırarak yapılmış, bazı çalışmalarda, etkinlik hipotezi desteklenirken, bazılarında red edilerek, SCP hipotezi desteklenmiştir.

Verimlilik hipotezini savunanlara göre, karlılık fonksiyonunda açıklayıcı değişken olarak verimlilik doğru tanımlandığı zaman karlılık ve piyasa yoğunluğu arasında ilişki ortadan kalkacaktır. Nitekim, Smirlock, Gillian ve Marshall'ın ABD piyasası için yaptığı çalışmalarda, verimlilik için açıklayıcı değişken olarak piyasa

[15] F. Leyla Özdicle, **Türk Bankacılık Sisteminde Piyasa Yapısı ve Optimal Banka Ölçeği-Özel Mevduat Bankaları için Bir Araştırma**, Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü, Hazine Müsteşarlığı, Uzmanlık Tezi, Sınıflama No. 332.113/Ö 195, Ankara, Mayıs 1996, s. 11.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

payının alınması durumunda, karlılık ve yoğunlaşma arasındaki ilişkinin zayıfladığı görülmüştür.[16]

Berger (1995), ABD endüstrileri için Pazar yoğunlaşmasının, firma ölçeğinin ve firma etkinliğinin, banka performansı üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Mevduat piyasası yoğunlaşma derecesi, banka mevduatının Pazar payı, bankanın X etkinliği derecesi ve bankanın ölçek etkinliği oranı açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır. Berger, sadece, piyasa payı ve X etkinliği katsayılarının anlamlı ve pozitif olduğu, yoğunlaşma ve ölçek ekonomilerinin banka performansı üzerinde etkisinin önemsiz olduğu sonucuna ulaşmıştır.[17] Buna göre, daha çok X etkinliğine sahip banka, daha çok pazar payı kazanır ve daha yüksek karlar elde eder. Berger, bu çalışmasında SCP hipotezini red eder.

Buna karşılık Cevdet Denizer tarafından (1997) 1986-1992 dönemini kapsayarak, Türkiye için yapılan bir çalışmada, pazar payı katsayısı marjinal olarak anlamlı olmadığından etkinlik hipotezi red edilmiştir. Buna karşılık pazar yapısı değişkeni %1 anlam seviyesinde pozitif işaretlidir.[18]

Literatürde önemli yer tutan ve birçok iktisatçı tarafından, birlikte analiz edilerek değerlendirilen SCP ve Etkinlik hipotezi dışında, daha çok SCP hipotezine karşı ortaya atılmış bir diğer yaklaşım, Giriş- Çıkışlı Piyasalar (*Contestable Market*)'dır.

1.2.3. Giriş Çıkışlı Piyasalar

Giriş-çıkışlı piyasalar (*Contestable Markets*) yaklaşımı, Baumol ve Panzar önderliğinde geliştirilen, piyasaya giriş ve çıkış koşullarının rekabet sürecindeki etkisini temel dayanak olarak kabul eden, alternatif bir düşünce olarak ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşıma göre, endüstrideki firmalar (*incumbents*) davranışlarını, piyasaya giriş koşullarına göre belirleyecek, dolayısıyla bu koşullar firma karlılığını direk

[16] Leyla Baştav Özdicle, "Türk Bankacılık Sisteminde Piyasa Yapısı"**, Hazine Dergisi**, Nisan 1997, Sayı 6, s. 29-52.
[17] Molyneux, **a.g.e.**, s. 127-136.
[18] Denizer, **a.g.e.**, s. 18.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

etkileyecektir. Bu yaklaşıma göre, bir piyasada rekabetin asıl belirleyicisi, firma sayısı veya firmaların pazar payları değil, giriş engelinin düzeyidir.[19]

Giriş çıkışlı piyasa yaklaşımı, Etkinlik hipotezi ile tek bir noktada birleşir. Her iki hipotez de, firmaların yüz yüze kaldığı rekabet çevresinin SCP hipotezinin öngördüğü gibi, yoğunlaşma derecesine bağlı olmasına gerek olmadığını savunur.[20]

Bandt ve Davis teorik temeli bu yaklaşıma dayanan ve 1992-1996 yılları arasında Avrupa bankacılık sektöründeki pazar yapısının ülkeler bazında karşılaştırmasını gerçekleştiren ampirik bir çalışma yapmışlardır. Avrupa Para Birliği'nin Euro ülkelerindeki piyasa yapısına ve rekabet ortamına etkisini araştırmışlardır. Sonuçlara göre, Almanya ve Fransa'daki bankacılık sektörü büyük ölçekli bankalar için monopolcü rekabet yapısına, küçük ölçekli bankalar için tekel konumuna işaret etmektedir. İtalya'da ise küçük ve büyük ölçekli bankalar için monopolcü yapı hakimdir.[21]

Birçok yaklaşım için olduğu gibi, giriş çıkışlı piyasa yaklaşımı da çeşitli eleştirilere hedef olmuştur. Eleştirilerin odak noktası, modelin varsayımları ile ilgilidir. İlk olarak bu yaklaşım, piyasaya giriş yapacak potansiyel firmaların, ölçek, kalite, kullanılan teknoloji, makinelerin üstünlüğü gibi hiçbir konuda, piyasadaki firmalar karşısında herhangi bir dezavantaja sahip olmadığını varsayar. Yine, piyasadan maliyetsiz çıkış konusundaki varsayımları gerçek hayatla örtüşmez. Batık maliyetler çoğu piyasada yüksek boyutlarda oluşabilmektedir. Tüm bu varsayımlar modelin güvenilirliği ve geçerliliği konusunda kuşku yaratmıştır.

Literatürde, piyasa yapısı ile firma performansı arasındaki ilişki çeşitli yaklaşımlar kullanılarak analiz edilmiştir. Bu yaklaşımlardan SCP ve Etkinlik hipotezi çoğu araştırmaya konu olan en yaygın yaklaşımlar olup, giriş çıkışlı piyasa hipotezi gerçek hayatla örtüşmeyen varsayımları nedeniyle tercih sebebi olmamıştır. Bu yaklaşımlar

[19] E. Türkkan, **Rekabet Teorisi ve Endüstri İktisadı**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2001.
[20] J.A. Bikker ve J.M. Groeneveld , **Competition and Concentration in the EU Banking Industry**, De Nederlandsche Bank, Research Series Supervision No: 8, June 1998, s. 11.
[21] Oliver de Bandt ve E. Philip Davis, "Competition, Contestability and Market Structure in European Banking Sectors on the Eve of EMU", **Journal of Banking and Finance**, 2000, 24, s. 1045-1066.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

dışında, firma performans ve karlılığını açıklamaya yönelik bir hipotez olarak Ürün Farklılaştırması hipotezinden söz edebiliriz.

1.2.4. Ürün Farklılaştırması Hipotezi

Ürün farklılaştırması (*Product Differentiation*) hipotezi göre, firmalar etkinliklerini, ölçek ya da kapsam ekonomileri avantajları ile Pazar paylarını arttırdıkça, daha kaliteli ürünler üretip, bu ürünlerin fiyatlarını yüksek tutarak, daha yüksek karlar elde edebileceklerdir. Pazar payı ile performans arasındaki ilişkiyi sınamak, etkinlik hipotezi ile aynı sonuçları vereceğinden, bu hipotezde fiyat bağımlı değişken olarak regresyona dahil edilir. Fiyat bağımlı değişkeni, yoğunlaşma oranı ve piyasa payı bağımsız değişkenleri ile açıklanarak sınanmıştır.[22]

1.3. Piyasa Yapısı ve Ekonomik Etkileri

Bir endüstride firmalar, üretim ve fiyatlama kararlarına alırken, potansiyel rakiplerine karşı bu yönde stratejilerini belirlerken, karlarını maksimize etme amacıyla uygun teknikler oluştururken, faaliyet gösterdikleri piyasanın yapısal özelliklerinden önemli ölçüde etkilenirler. Firmaların piyasa yapısına göre oluşan performansları ise sadece bulundukları endüstriyi değil, diğer endüstrileri de içine alarak tüm ekonomiyi etkileyecektir.

Piyasaların yapısı ve taşıdıkları özellikler, başta piyasada faaliyet gösteren firma sayısına ve piyasaya giriş çıkış koşullarına bağlı olarak, üretilen ürünlerin niteliğine ve bu ürünler için belirlenecek fiyatların oluşum sürecine göre belirlenir. Piyasa yapısı aynı zamanda rekabetçi davranışların da belirleyicisidir. Endüstriyel iktisat alanında tanımlanan başlıca piyasa yapıları ise, tam rekabet piyasası ve eksik rekabet piyasaları olarak monopol, oligopol ve monopolcü rekabet piyasalarıdır.

Bir ekonomide yer alan endüstriler içerisinde bankacılık endüstrisinin, başta aracılık işlevini yerine getirme özelliği ile diğer endüstrilere ve tüm ekonomiye etkisi çok daha çarpıcıdır. Her firmanın olduğu gibi, bankaların da ekonomik kararları piyasa yapısına göre şekillenir. Piyasa yapısı ve banka performansı arasındaki ilişki ile ilgili

[22] Özdicle, **a.g.e.**, s. 11.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

olarak genel görüş, rekabetin refahı arttıracağı yönündedir. Çoğu politika yapıcı, özelikle 1980 liberalizasyonu ile ülkelerinde, başta finans sektöründe olmak üzere, rekabetçi bir çevre yaratma ve monopol gücünü ortadan kaldırmak amacı ile politikalarını oluşturmuşlardır. Peki, bankacılık endüstrisinde yaratılmaya çalışılan rekabet ortamı gerçekten banka performansı ve ekonominin geneli üzerinde beklenildiği kadar olumlu bir etki yaratmakta mıdır? Ya da, sürekli kısıtlanmaya çalışılan monopol gücünü elinde tutan bir bankanın ekonomiye olumlu bir etkisi olmaz mı?

Bir önceki bölümde sözü edilen, piyasa yapısı ve performans ilişkisi konusunda oluşturulan yaklaşımlar temelinde, banka performansları ve ekonomik etkileri, iktisat teorisinde piyasa yapıları alanında iki uç noktayı temsil eden tam rekabet ve monopol piyasası temelinde incelenirken, özellikle son yıllarda özellikle Avrupa Birliği'nde bankacılık sektörüne yönelik çalışmalarda, çoğu ülkede hakim piyasa yapısı olarak ortaya çıkan oligopol ve monopolcü rekabet piyasalarına da yer verilecektir.

1.3.1. Monopolcü Piyasa Yapısında Bankacılık Sistemi

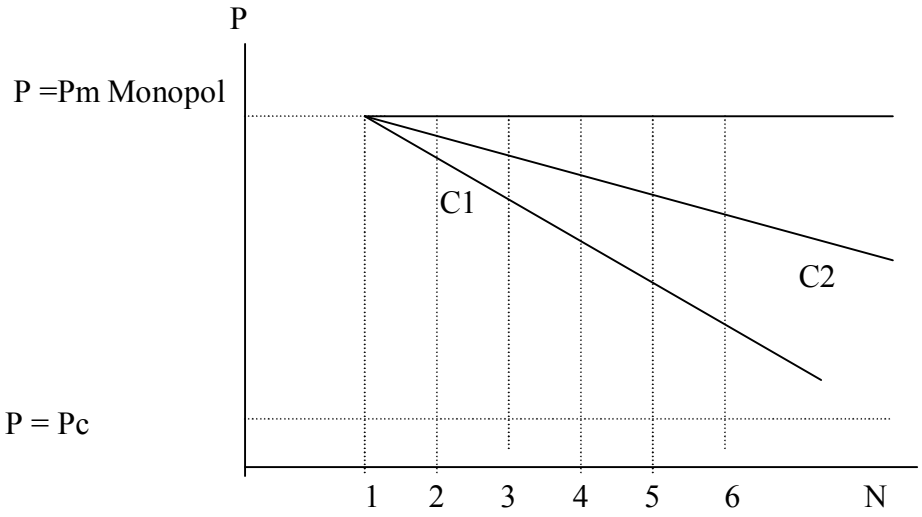
Monopol, belirli bir mal ve hizmet piyasasında tek bir satıcının ya da üreticinin olduğu ve rekabetin olmadığı bir piyasa türünü ifade eder.[23] Monopol piyasasında, tek olan firmayı potansiyel rekabetten koruyan giriş engelleri söz konusudur. Monopolist firma, fiyat belirleyicidir. Piyasada tek olmasının kendisine kazandırdığı piyasa gücü ile fiyatı yükseltebilme imkanına sahiptir. Sonuç olarak, monopol piyasasında, fiyat marjinal maliyetin üstünde oluşur. Talebin fiyat esnekliğinin düşük olması, piyasaya girişlerin engellenmesi sonucu, monopolist firmanın uzun dönemde karı sıfır ya da pozitiftir.

Literatürde, monopol piyasası ile ilgili yer alan bilgileri, bankacılık sisteminde değerlendirebiliriz. Monopolist bankanın belirleyeceği fiyat, kredinin ve mevduatın fiyatıdır. Monopolist banka, sahip olduğu piyasa gücü ile fon kullanım kaynaklarından biri olan kredi verme işlevini yerine getirirken, verdiği krediye ödenecek faiz oranını (kredinin fiyatı) istediği düzeye yükseltebilecektir. Yine monopolist banka, fon kaynaklarından mevduatlara en düşük faiz oranını (mevduatın fiyatı) ödeme eğiliminde

[23] Kemal Yıldırım, İlyas Şıklar ve İbrahim Bakırtaş, **Mikro İktisada Giriş,** Ekin Kitabevi, Bursa, 2003.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

olacaktır. Bu noktada monopolcü güç oluşturan bankaların (*Collusive*), kesinlikle potansiyel rekabet tehdidi altında olmadığını varsayıyoruz. Böyle bir tehdit altında banka, fiyatı istediği gibi yükseltip, düşüremeyecektir. Krediler açısından düşünürsek; potansiyel rakipleri, piyasaya kredi faizlerinde küçük bir düşüşle girecektir. Bu durumda, rekabet ortamının oluşumu sonucu, monopolist, monopolcü gücünü tam anlamıyla kullanmayacak ve bu gücün yaratacağı fiyat katılığı ortadan kalkacaktır. Buna karşılık potansiyel rekabet tehdidinin olmadığı durumda, piyasadaki bankalar aralarında anlaşarak birleşir ve monopolcü karını maksimize ederlerse, pazara girmeyi düşünen bir başka bankanın, fiyatlar üzerinde hiçbir etkisi olmayacaktır. Diğer rekabet modellerinde, piyasaya girme eğilimindeki bankalar giriş kararları için piyasadaki bankaların tepkilerini dikkate alırlar. Bu tür modellerin genel çıkarımı, fiyatların firma sayısı arttığında, monopol düzeyinden dereceli olarak azalacağı, maliyetlerin yakınlaşıp, tam rekabet modelinin tahmin ettiği düzeyde birleşeceğidir.[24]

Şekil 1.1. Fiyat ve Firma Sayısı İlişkisi

Kaynak: Nicola Cetorelli, "Entry and Competition in Highly Concentrated Banking Markets", **Federal Reserve Bank of Chicago**, **Economic Perspectives**, Fourth Quarter, 2002, s. 19.

[24] Nicola Cetorelli, "Entry and Competition in Highly Concentrated Banking Markets", **Federal Reserve Bank of Chicago**, **Economic Perspectives**, Fourth Quarter, 2002, s. 18-27.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

N, firma sayısı, P fiyatı gösterirken, monopol piyasasında, firma sayısı arttıkça, fiyatlarda hiçbir değişikliğin olmadığını görüyoruz. C1 ve C2 rekabet modelleri için ise, fiyatlar düşmektedir ve rekabettin şiddeti artmaktadır.

Monopolist piyasa ile ilgili genel görüş, firmanın (bankanın) sahip olduğu monopol gücünün gerek etkinlik gerekse refah açısından toplumsal sorunlar yaratacağı yönündedir. Bu sebeple, çeşitli ülkelerde politika yapıcıların, monopol gücünü sınırlandırıcı bir takım düzenleyici kurallar (*regulation*) oluşturduklarına tanık olunmuştur. Özellikle, bir ülkenin büyümesinde merkez konumunda yer alan bankacılık sisteminde monopol gücünün bu olumsuz etkisi nasıl gözükmektedir? Monopolcü bir piyasa yapısına sahip bankacılık sisteminin ülke büyümesindeki etkisi nasıl olacaktır? Çeşitli açılardan ele alarak bankacılık sistemini monopol piyasası içinde değerlendirebiliriz.

Monopolist bankanın en temel özelliği, daha önce de belirtildiği gibi, monopol gücü ile elde ettikleri fiyat belirleyici konumları sayesinde elde ettikleri avantajlardır (Extract rent). Bir ekonomide bankalar tarafından sağlanan krediler ise, ekonomide girişim ve satın alma faaliyetleri açısından son derece önemlidir. Özellikle, yatırımcıların girişim faaliyetlerini yerine getirebilmesinde oluşabilecek fon ihtiyacının krediler ile sağlanabilmesi, ekonomik büyüme için de önemlidir. Çünkü yatırımlar büyüme için gereklidir. Ancak monopolcü bankanın, kredi faiz oranlarını yükseltebilmesini sağlayan pazar gücü, kredi piyasasında, aksaklıklara sebep olacak, yüksek faiz nedeniyle kredi talebi azalacak ve yatırımlar için ihtiyaç duyulan fonlar sağlanamadığından, yatırımlar gerçekleşemeyecektir. Pagano (1993) pazar gücünün, gerçekten de, krediler için uygun olan fonların miktar dengesini azalttığına dikkat çeker. Bu yüzden de, büyüme oranı üzerinde direk negatif etkiye yol açar.

Guzman (2000) monopol ve tam rekabetçi bir banka sektörüne sahip 2 özdeş ekonomiyi sermaye birikimi açısından karşılaştırdığı çalışmasında bu negatif etkiyi destekleyici sonuçlar öne sürmüştür.[25] Bankalar özellikle Merkez Bankasının para politikalarına karşı bir tepki olarak, bazı durumlarda, kullandırdıkları kredileri

[25] Mark A. Guzman, "Bank Structure, capital accumulation and growth: A simple macro economic model", **Economic Theory, 16, Federal Reserve Bank of Dallas, Working paper** No. 9907, 2000, s. 421-455.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

daraltabilir veya tamamen durdurabilirler. Guzman, bankaların kullandırdıkları kredileri daraltmasına yol açacak bu gibi durumlarda, kredi miktarının (arzının) tam rekabetçi yapıdan çok monopolistik yapıda, daha çok kısıtlanacağını ifade eder. Monopol gücü varken, borçlanma oranları yüksektir ve bu yüksek kredi oranları ile geri ödeyememe riski de artar. Sonuç olarak borç vermek için elde tutulan kaynaklar israf edildiğinden, monopolcü banka daha yüksek maliyetle işlemlerini sürdürür. Özetle, ekonomide kredi daraltılmasına gidilmesi sonucunda, kredi arzındaki azalma sonucu faiz oranları yükselecek, bu durum faizlerin zaten yüksek belirlendiği monopolcü piyasada, kredilerde çok daha fazla bir kısıtlamaya neden olacaktır. Çünkü kredilerde azalma olmadan zaten monopolcü güç etkin değildir. Yüksek kredi faizi ile ödünç verilebilir fon arzındaki düşme, sermaye birikimi sürecinde yavaşlamaya yol açacak, kişi başına gelir ve büyüme üzerinde negatif etki yaratacaktır.

Bu konudaki bir başka çalışma ise Petersen ve Rajan'ın[26] bankaların yeni işleri finanse etmede üstlendikleri roller ile ilgilidir. Özellikle, piyasada adı çok fazla duyulmamış, performanslarında büyük başarılar gösterememiş, genç firmalar yeni yatırım kararları aldıklarında daha fazla kredi talebinde bulunacaklardır. Monopolcü banka, yeni kurulan bir firmanın borcunun geri ödeyememe riski ile karşı karşıya olduğundan, kredi faiz oranlarına prim ilave edebilirler. Ancak bu yüksek oranlar, girişimcilerin yatırım isteklerini azaltacak ve sonuç olarak kredi miktarları kısıtlanacaktır. Petersen ve Rajan, monopolcü bankanın, oluşan bu olumsuz etkiye karşı olarak alternatif bir strateji geliştirebileceğini ifade eder. Banka, söz konusu olan bu genç firmalara, başlangıç için düşük oranlar teklif edebilir. Banka bu teklifi yaparken, projesinin başarı şansı yüksek olan girişimcileri seçer ve en sonunda başarılı olacak bu firmalar ile gelecekte krediye ödenen fiyatın artmasına yönelik bir borç ilişkisi kurar. Monopolcü bankanın bu tutumu ile sağlamayı düşündüğü diğer bir avantaj ise, gelecekte müşterisini kendine bağlayabilmektir. Monopolcü banka, bu borç ilişkisinde, gelecekte başarıyı yakalayacak firmanın rekabetçi bankaların tekliflerine açık

[26] M.A. Petersen ve R.G. Rajan, "The Effects of Credit Market Competition on Lending Relationship", **The Quarterly Journal of Economics**, May, 1995, 110 (2), s. 407-443.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

olmayacağına itimat eder.[27] Bu durumda, monopolcü bankanın düşük kredi faiz ile girişimleri teşvik ederek büyüme üzerindeki etkisi pozitif olmaktadır.

Bankaların kredi kullandırmada, önemli görev ve sorumlulukları vardır. Sonuçta bankalar, verdikleri kredilerin geri ödeyememe riskini ortadan kaldırmak isterler. Bu sebeple de bankalar, kredileri vermeden önce bir araştırma gerçekleştirirler. (credit screening)Bankaların kredi denetim ve kontrolü yaparak kredi talebi ile gelen girişimcilerin niteliklerini ortaya koyabilmektedir. Bu yolla banka, sermaye kaynaklarını en iyi faydayı sağlayacak şekilde tahsis etme imkanına da sahip olacaktır. Oldukça maliyetli bir iş olan kredi denetim ve kontrolleri (*screening*), ancak yüksek bir bütçe ile karşılanabilir. Bu yüzden, monopolcü yapıdaki bir banka sektöründe, bu faaliyetlerin gerçekleştirilme olasılıkları daha fazla olacaktır. Kredi denetim ve kontrollerini sağlayan monopolcü banka, girişimlerin niteliğini saptayabilecek ve krediyi temin ederken karşılaşabileceği riskleri bu yola minimum düzeye çekebilecektir. Monopolcü yapının hakim olduğu bir bankacılık sektöründe, kredi talebi ile başvuran girişimcilerin nitelikleri yükselecektir.

Sonuç olarak, bankanın sahip olduğu pazar gücünün, hem pozitif hem de negatif etkilere yol açtığı söylenebilir. Bir yandan, bankalara piyasada tek olmalarının verdiği ekonomik güç ile kar marjlarını istedikleri yöne çekebilme imkanı verir. Bu durum kredi piyasasında dengeyi bozarak, kredi miktarlarını azaltır ve sermaye birikimi üzerindeki bu negatif etki, büyümeyi de olumsuz etkiler. Örneğin; Black ve Strahan (2000) ABD'deki eyaletlere ait verileri kullanarak, pazar gücünün negatif etkisini ortaya koyan bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada, banka yoğunlaşmasının yüksek olduğu eyaletlerde, yeni firmaların sayılarının ve yeni iş olanaklarının az olduğu sonucuna ulaşmışlardır.[28] Diğer yandan, Pazar gücü, bankalara, kredi talep eden ekonomik birimleri önceden araştırabilme olanağı tanır. Bu yolla banka, geri ödeyememe riskini ortadan kaldırarak fonların israf edilmesini engelleyebilecektir. Aynı zamanda, Petersen ve Rajan'ın (1994) ABD'de küçük işletmelere yönelik yaptıkları bir çalışmada ifade ettikleri gibi, monopolcü yapının geçerli olduğu bir bankacılık sisteminde, genç firmalar düşük kredi faiz oranları ödemektedirler. Krediler, yoğunlaşmış banka piyasalarında

[27] Nicola Cetorelli, "Competition Among Banks:Good or Bad?", **Economic Perspectives**, Federal Reserve Bank of Chicago, Summer 2001, s. 38-48.
[28] Aynı, s.9

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

düşük nitelikli firmalar için daha ucuz olabilmektedir.[29] Bu durumda monopolcü banka, yatırımları teşvik ederek, büyüme üzerinde pozitif bir etki yaratacaktır.

1.3.2. Rekabetçi Piyasa Yapısında Bankacılık Sistemi

Piyasa ekonomisinin temelinde yer alan rekabet olgusu, en temel olgusu ile teşebbüsler arasında yarışı ifade eder. Bu yarış çerçevesinde teşebbüslerin kaynaklarını en etkin şekilde kullanacakları ve bu etkinliğin de tüketicilere daha düşük fiyatlar, daha kaliteli mal ve hizmetler şekilde yansıyacağı varsayılır. Bütün bunların neticesinde amaçlanan ise toplumsal refahtır.[30]

Rekabetin en fazla yaşandığı piyasa türü tam rekabet piyasasıdır. Tam rekabet piyasası ise, üretilen ürünün homojenliği, piyasaya giriş ve çıkış serbestliği, piyasada faaliyet gösteren alıcı ve satıcıların çok sayıda olmaları ve piyasa hakkında tam bilgiye sahip olma gibi birtakım varsayımlara dayandırılarak açıklanır. Tam rekabet piyasası gerçek hayatta görülmeyen ancak ulaşılmak istenen bir piyasa yapısını ifade eder. Tam rekabeti, rekabet modellerinin uç noktası olarak düşünebiliriz. Tam rekabet için yapılan varsayımlar tüm rekabet modelleri için geçerli olabilmektedir. Rekabet ortamı arttıkça, firmaların fiyatlar üzerindeki etkileri azalmakta, gerek tüketici gerekse üretici açısından refah yükselmektedir.

Rekabetçi endüstrilerde, firmalar monopolcü yapının aksine, fiyat kabul edici konumdadırlar. Firma sayısı ve fiyat ilişkisini gösteren Grafik 1'den de hatırlanacağı üzere rekabetçi modellerde firma sayısı arttıkça fiyatlarda düşüş yaşanmaktadır. Monopol piyasasında fiyat yapıcı olan firma için fiyat marjinal maliyetin üzerinde idi. Rekabetçi modellerde ise, kısa dönemde fiyat marjinal maliyete eşittir. Kısa dönemde karlar pozitif veya negatif olabilir. Ancak kısa dönemde pozitif ya da negatif kar eden ekonomik birimlerin, piyasa giriş çıkış serbestliği sonucu, uzun dönemde karları sıfır olacaktır. Sonuç olarak, kısa dönem karlara bakarak bir endüstrinin rekabet derecesi konusunda çok az bilgi elde edilebilecektir.[31]

---

[29] Petersen and Rajan, **a.g.e.**, s. 407-443.
[30] Tuncay Songör, **Piyasa Yapısı ve Rekabet**, Rekabet Düzenlemeleri ve Politikalar Kongresi, 1.Oturum, 25-26 Eylül 2003,Muğla Üniversitesi, içinde s. 31-32.
[31] Yıldırım ve Eşkinat, **a.g.e.**, s. 11.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bir ekonomideki tüm endüstriler içerisinde rekabetçi davranış, toplum refahı açısından gerçekleştirilmek istenen bir düşünce olmuştur. Rekabeti teşvik etmek ve Pazar gücünü ortadan kaldırmak için birçok düzenlemeler yapılmış ve yapılmaktadır. Bankacılık endüstrisi de bu konuda birçok düzenlemelere tabi olmuştur. Monopolcü yapı eleştirilmiş, rekabetin önemi ve etkileri üzerinde durulmuştur. Peki rekabetçi bir bankacılık sistemi gerek ekonomik gerekse toplumsal açıdan olumsuz etkiler yaratabilir mi?

Rekabetçi bir piyasada faaliyet gösteren bankalar, monopolcü yapıda olduğu gibi, kredi ve mevduat faizlerinin kendileri tarafından belirlenmesine imkan veren Pazar gücüne sahip değillerdir. Rekabetçi piyasadaki bankaların, kullandırdıkları kredilerden aldıkları faiz ve kendilerine yatırılan mevduatlara ödedikleri faiz oranı piyasa tarafından belirlenir. Bankalar piyasada geçerli olan bu faiz oranları ile kredi sağlayıp, mevduat toplarlar. Bu şartlar altında, piyasadaki kredi faiz oranından daha yüksek faiz oranı talep eden ve yine piyasadaki mevduat faiz oranından daha düşük faiz oranı ödeyen bankaların, müşteri portföyü daralacak, karlılıkları azalacak ve piyasayı terk etmek zorunda kalabilecektir. Çünkü rekabetçi yapı, piyasaya giriş ve çıkış serbestisini öngörür. Bu açıdan, her ne kadar rekabetçi davranışlar göstererek bunları uygulamaya koymak kısa dönemde endüstri karlarını azaltmakta ise de, (monopol gücüne nazaran) günümüzde sürekli değişen ve yenilenen teknoloji ve ürünlerin piyasalarda yer aldığı düşünülecek olursa rekabetçi davranışların uzun dönemde firma için büsbütün maliyet yaratmayacağı hatta getiri sağlayacağı görülecektir.

Rekabetçi davranışlar, sadece banka açısından değil, toplumsal anlamda da sosyal fayda sağlayacak ve hayat standardının gelişmesine katkıda bulunacaktır.[32] Her firma için olduğu gibi banka için de amaç, minimum maliyetle en yüksek karı sağlayabilmektir. Rekabetçi bir piyasada banka, ayakta kalabilmek için maliyetlerini azaltmak ve rakiplerine karşı bir adım önde olabilmek için stratejiler geliştirmek zorundadır. Bu yüzden yeni teknolojileri uygulayabilmek ve yeni ürünleri geliştirebilmek için yapılacak çalışmalar, toplum refahını arttıracaktır. Bankaların sundukları hizmetlerin kalite ve çeşitliği artacak, tüketiciler bu olanaklardan düşük işlem maliyetleri ile yararlanabileceklerdir.

[32] Özdicle, **a.g.e.**, s. 33.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Rekabetçi bir banka piyasasında fonların elde edilebilirliği düşük faiz oranları sebebiyle oldukça yüksektir. Ancak kredilerin geri ödeyememe riskine karşı rekabetçi banka, monopolcü bankanın borç verme stratejilerini uygulayamaz**.** Şöyle ki;monopolcü banka, özellikle genç firmaların riskli projeleri için kredi sağlarken, düşük bir faiz oranı belirleyip, firmayı gelecekte rekabetçi bankaların tekliflerine kapatacak bir borç verme ilişkisi kurar. Bu şekilde kredi sağladığı firmayı kendisine bağlayabilmektedir. Ancak rekabetçi banka, böyle bir borç ilişkisinin sağlamlığına güvenemez. Çünkü piyasada kendisi dışında, kendisiyle aynı özelliklere sahip rakip bankaların tehdidi altında olacaktır.

Bankalar, kredi denetim ve kontrolleri yaparak(screening), girişimcileri nitelik kategorilerine göre ayırabilmekteydiler. Fakat rekabet ortamı, bankaların bu rolleri üstlenmedeki isteklerini azaltır. Çünkü kredi denetim ve kontrolü maliyetli bir süreçtir. Rekabetçi piyasada banka, rakiplerine karşı, üstleneceği her bir maliyeti düşünerek hareket etmek zorundadır. Kredi denetim ve kontrolünün eksikliği ise, girişimcilerin nitelik ayırımı ve buna bağlı olarak geri ödeyememe riski konusunda sorunlar yaratabilecektir. Shaffer[33], son zamanlarda yaptığı bir çalışmasında, banka rekabeti ile ilgili bu olası eksikliğe dikkat çeker. Shaffer, piyasada rekabetçilerin sayısı artarken, bankadan borç alanların ortalama niteliğinin düştüğünü gösterir. Bu önsezi, kredi talep edenlerin karakterlerini tam olarak belirleyememe olasılığına dayanır. Kredi denetim ve kontrolünün eksikliği durumunda, yüksek nitelik taşıyan bir girişim, düşük olarak veya düşük nitelikli bir girişim yüksek nitelikli olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda, ilk kez kredi talebi ile gelen bir firma ile kredi talebi piyasadaki başka bir banka tarafından geri çevrilen bir firma arasında ayrım yapılamayabilir. Denetim ve kontrolün eksikliği, kredi isteği geri çevrilen bir firmanın, diğer bankalara başvurmasına devam etmesine neden olur. Dolayısıyla, piyasada ne kadar çok banka varsa, düşük nitelikli başvuru sahibinin krediyi alma ihtimali de o kadar yüksektir. Bu olay literatürde Winner Curse olarak adlandırılır.

Rekabetçi bir piyasada piyasa tarafından belirlenen nispeten düşük faiz oranları ile yatırımlar için gerekli fonların temini daha yüksek iken, aynı zamanda, sözü edilen

[33] Sherrill Shaffer, "The Winner Curse in Banking", **Journal of Financial Intermediation**, 1997, 7 (4), s. 359-392.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

çeşitli nedenlerden ötürü geri ödeyememe riski de oldukça fazladır. Rekabetçi bir banka yapısının taşıyabileceği bu gibi olumsuzlar, rekabetin genel istenir etkisine gölge düşürmektedir. Genel olarak bankacılıkta rekabetin etkilerini incelemeye yönelik çalışmalar pozitif bir etkiye odaklanmıştır. Örneğin, bu tür engellerin kaldırılması rekabetçi davranışını şiddetlendirmiş, sonuç olarak, hem kişisel gelir hem de çıktıdaki büyüme, eyaletlerde bu düzenlemelerin uygulanmasıyla birlikte hızlanmıştır.[34] Böylece, bu çalışmada olduğu gibi, banka rekabetinin ekonomik büyümede dolaylı olarak pozitif etkisi söz konusu iken, bazı durumlarda, girişimlerin niteliğinin düşük olmasına yol açarak, riskli yatırımları finanse etmesi sonucu geri ödeyememe olasılığına bağlı olarak oluşan kaynak israfı, negatif etki yaratabilecektir.

Çeşitli piyasa yapılarında faaliyet gösteren bankaların davranışları, üstlendikleri roller ve ekonomiye etkileri değişebilmektedir. İki uç nokta olarak değerlendirebileceğimiz monopol ve rekabet piyasalarda bankacılık sisteminin pozitif ve negatif etkilere yol açabilmesi söz konusudur. Kuşkusuz, bankacılık sistemini sadece bu iki piyasa etrafında incelemek doğru değildir. Rekabet modeline daha yakın olara değerlendirebileceğimiz monopolcü rekabet ve monopol piyasasında daha yakın olarak değerlendirebileceğimiz oligopol piyasalarında bu etkiler farklı şeklide ortaya çıkabilecek veya piyasanın yapısına göre şiddetleri değişebilecektir. Ancak kesin olarak gözlemlenen bir sonuç var ki, o da çoğu ülkede bankacılık sektörünün hakim piyasa yapısının oligopol ve monopolcü rekabet özellikleri taşıdığıdır.

1.3.3. Oligopolcü Piyasa Yapısında Bankacılık Sistemi

Oligopol piyasalarının en temel özelliği, tam rekabet ve monopol arasında yer alan bir piyasa olarak gerçek hayatta en sık rastlanan piyasa türü olmasıdır. Literatürde oligopol piyasaları, birbirini etkileyebilecek kadar az sayıda satıcının tam rekabet ve monopolde olduğu gibi çok sayıda müşteri ile karşılaştığı piyasa türüdür. Firma sayısını azlığı belirli bir rakamla ifade edilemez. Bir piyasanın oligopol olarak adlandırılabilmesi için o piyasadaki firmaların birbirlerinin hareketlerini dikkate almak zorunda olmaları gerekir. Bu da ancak firma sayısının sınırlı oluşu veya her firmanın

[34] Cetorelli, **a.g.e.**, s. 22.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

piyasa payının toplam içinde önemli bir yer tutması ile mümkündür.[35] Oligopl piyasaları için önemli olan yoğunluk derecesidir. Firma sayısının belirli bir rakamla ifade edilememesinin nedeni, bazı oligopol piyasalarında sadece birkaç firma bulunabilecekken bazı oligopol piyasalarında çok sayıda firmanın bulunabileceğidir. Oligopolün tanımında yer alan az sayıda satıcı ile bu durum çelişmemektedir. Çünkü, çok sayıda firmanın faaliyet gösterdiği oligopol piyasalarında, sadece az sayıda firmanın piyasadaki üretiminin önemli bir bölümünü gerçekleştirmesi söz konusudur.

Oligopol piyasaları tam rekabet ve monopol piyasaları arasında yer alan bir türü olarak bu iki piyasanın bazı özelliklerini (şiddeti değişmekle birlikte) taşımaktadır. Örneğin, oligopol piyasalarında üretilen ürünler tam rekabet piyasasındaki gibi homojen olabileceği gibi, farklılaştırılmış da olabilir. Yine firma sayısının az olması, monopol piyasalarına benzer olarak piyasaya giriş engellerinin varlığını gösterir. Ancak bu engeller, monopolcü piyasaya göre çok daha ılımlı bir seviyededir.

Oligopol piyasalarında firmaların homojen ya da farklılaştırılmış ürün satmaları büyük bir fark yaratmamaktadır. Çünkü, oligopol piyasalarını diğer firmalardan ayıran en önemli özellik, piyasadaki firmaların birbirlerini sürekli takipte olmaları ve birbirlerinden bağımsız hareket edememelerdir. Firmalardan herhangi birinin, üretim miktarı, fiyat ya da reklam konusunda kararı, az sayıda olan diğer firmaları da yakından ilgilendirir. Firmanın herhangi bir kararının rakipleri üzerindeki etkisi ise farklı olacaktır. Her karara karşı, rakiplerin fikirleri de değişebilecektir. Bu durum literatürde, her olası tepkiye karşı, farklı oligopol kuramlarını gelişmesine neden olmuştur.

Oligopol piyasaları monopol piyasalarına benzerliğinin bir diğer nedeni, her iki piyasanın da oluşumundaki faktörlerdir. Ölçek ekonomileri, giriş engelleri, şirket birleşmeleri ve ürün farklılaştırması unsurları oligopol piyasalarının oluşumunda etkili olan faktörlerdir. Ürün farklılaştırması firma davranışları sonucu oluşur ve piyasa girişleri engelleyici bir davranıştır. Firmalar ürettikleri ürünlerde, fiziksel ya da fonksiyonel birkaç değişiklikle ürün niteliklerini farklılaştırarak tüketici tercihlerini kendilerine yöneltmeyi amaçlarlar. Ürün farklılaştırması yanında reklam çalışmaları da,

[35] Orhan Türkay, **Mikroiktisat Teorisi**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 280.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

yeni firmaların piyasaya girişini engellemek ve tüketiciyi kendi ürününe yöneltmek için yapılan harcamalardır.

Oligopolcü bir bankacılık sisteminde, piyasada çok sayıda banka olması durumunda bile, banka faaliyetleri sadece birkaç büyük banka tarafından gerçekleştirilmektedir. Bankaların sundukları hizmetler veya ürettikleri ürünler genelde homojendir ancak bankalar ürünlerini sunarken değişik satış ve pazarlama teknikleri kullanmakta ve özellikle yoğun bir şekilde reklam yapmaya yönelerek bir anlamda marka imajlarını yerleştirmeye çalışmaktadırlar.[36] Bankaların da firmaların ürünlerine yönelik yaptığı reklamlar gibi, sundukları hizmetleri yoğun reklam kampanyaları ile tanıtmalarındaki amaç, müşteri portföyleri genişletmek ve rakiplerini saf dışı edebilmektir. Ancak bu noktada, oligopol piyasasında, belirli kararlar alan ekonomik birimlerin, bu kararları rakiplerinin geliştireceği davranışları hesaba katarak aldıkları yani stratejik davrandıkları önemi bir ayrıntıdır. Örneğin, oligopol piyasasında bir bankanın, kredi miktarını arttırmak amacıyla kredi faiz oranlarını düşürdüğünü düşünelim. Bu durumda, piyasadaki bankalar da, aynı stratejiyi izleyip, kredi fiyatını düşürebilecek, oluşacak fiyat rekabeti ortamında, endüstri karları düşecektir, tüketici refahı lehine gelişme olacaktır. Bu yüzden reklam ve ürün farklılaştırma gibi hizmetler, fiyat kırmaya oranla daha çok tercih edilir olmaktadır. Çünkü fiyat kırma taklit edilebilecek bir davranışken, reklam ve ürün farklılaştırması yaratıcılık özellikleri ile kolaylıkla gerçekleştirilemeyecek bir davranış olacaktır. Örneğin, kredi kartı hizmeti çoğu banka tarafından gerçekleştirilen homojen bir hizmettir. Ama bazı bankalar, futbola meraklı müşterileri çekmek amacıyla, kredi kartlarını takımların renkleri ile sunmaktadır. Aynı zamanda, bankacılıkta yine homojen bir hizmet olarak nitelendirebileceğimiz para yatırma, çekme ya da havale gibi işlemleri, bazı bankalar geliştirdikleri otomatik ödeme sistemleri ile farklılaştırmışlardır.

Literatürde oligopol piyasalarında faaliyet gösteren ekonomik birimlerin fiyat rekabetini önlemek amacıyla birleşme yoluna gittikleri, bu yüzden ekonomide kaynak tahsisinin etkinsiz gerçekleştiği genel bir görüşü oluşturmakla birlikte son yıllarda bu görüş değişime uğramıştır. Her ne kadar bir önceki örnekte olduğu gibi, fiyat rekabeti kısa dönemde endüstri karlarını azaltsa da, reklam ve ürün farklılaştırması yoluyla

[36] Özdicle, **a.g.e.**, s. 48.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

kendini gösterecek rekabetçi davranış, uzun dönemde firmaya getiri dahi sağlayabilecektir. Oligopol piyasalarında, tam rekabet ve monopolün aksine sürekli bir rekabet ve yarış söz konusudur.

Özelikle Türkiye'de bankacılık sisteminin piyasa yapısında yönelik yapılan araştırmalarda, ulaşılan sonuç, oligopol piyasasının varlığına işaret eder.Gerçekten de, son zamanlarda, özellikle medya kanalı vasıtasıyla bankalara özgü reklamların artışını görmekteyiz. Bunun yanında, bankaların sunduğu hizmet çeşitlerinde her geçen gün bir artış ve sadece geleneksel bankacılık faaliyetlerini gerçekleştiren banka sayılarında ise bir azalma söz konusudur. Bu durum, oligopolcü yapıya sahip bankacılık sisteminde, içinde bulunduğumuz yüzyılın en önemli şartı olan rekabetçi davranışın arttığının bir kanıtı olmaktadır. Mikro ekonomik teoride yer alan geleneksel oligopol piyasasının tanımının bu şartlar altında sadece teoride kalacağı beklenir bir gelişme olacaktır.

1.3.4. Monopolcü Rekabet Piyasasında Bankacılık Sistemi

Tam rekabet ve monopol piyasaları arasında yer alan ve gerçek hayatta en sık karşılaşılan piyasa yapılarından bir diğeri ise monopolcü rekabet piyasasıdır. Bu piyasa yapısı da, oligopol piyasası gibi, literatürdeki iki uç noktayı temsil eden tam rekabet ve monopolcü yapının birtakım özelliklerini taşır. Tam rekabet piyasasında olduğu gibi monopolcü piyasada da, faaliyet gösteren ekonomik birimlerin sayısı çok fazladır. Ancak bu ekonomik birimler, homojen değil, farklılaştırılmış ürünler arz etmektedirler. Firma sayısının çokluğu nedeniyle, fiyat ya da miktar üzerinde bir anlaşmaya varma olasılığı çok zordur. Dolayısıyla, oligopol piyasalarından farklı olarak, firmaların birbirlerine bağımlı olarak hareket etmeleri söz konusu değildir.

Firmaların her biri piyasada belli bir paya sahiptir. Firmalar piyasada sahip oldukları paylar ölçüsünde, piyasa denge fiyatı üzerinde kontrole sahiptir.[37] Ürünün homojen olmayışı, faaliyet gösteren firmalar için monopol gücü oluşturmaktadır. Bir başka deyişle her firma, kendi ürününün farklılaştırma derecesine göre, monopol güç kazanacaktır.

[37] Özdicle, **a.g.e.**, s. 49.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Monopolcü rekabet piyasasında, piyasaya giriş ve çıkışların önünde herhangi bir engel yoktur. Bu piyasada firmalar, oligopolcü yapıya benzer olarak fiyat dışı rekabet araçları kullanırlar. Bu nedenle, monopolcü rekabette potansiyel firmaların piyasaya girmeleri için tam rekabetten farklı olarak, bu fiyat dışı rekabet araçları için de bir maliyet söz konusu olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, böyle bir durumun düşük bir giriş engeli yaratabileceğini düşünebiliriz.

Monopolcü rekabet piyasa yapısının geçerli olduğu bir bankacılık sisteminde, bankalar, farklılaştırılmış hizmetleri ile rekabet içindedirler. Her bankanın karşı karşıya olduğu talep eğrisi, banka sayısının çokluğu nedeniyle ortaya çıkan ikame kolaylığı nedeniyle çok esnektir. Bankalar, oligopol piyasalarına benzer olarak, reklam ve promosyon gibi rekabet araçlarını kullanarak, hizmet farklılaştırmasına giderler. Örneğin, uzun yıllardır faaliyet gösteren güçlü bir banka, bu temayı işleyerek hazırlayacağı reklam kampanyaları ile müşterilerin güven duygusunu kazanarak, talebi kendine çevirebilir. Reklam, bankaya bağımlılığı güçlendireceğinden, serbest girişler ile pazara yeni bankaların girmesine rağmen, bankanın hizmetine olan talep azalmayacaktır. Yine oligopol piyasalarında ürün farklılaştırma için verilen örnekleri, monopolcü rekabet piyasası için de düşünebiliriz. Bankalar hizmet endüstrileri olduğu için, rakiplerini elimine etmek için yapabilecekleri farklılaştırmalar, daha çok hizmet sunulan ortama ve kişilere yönelik olabilecektir. Örneğin, bankaların hizmet sundukları binanın seçimi, binanın dekorasyonu, müşterilerin hizmetlerini karşılayacak personelin seçimi, rekabet açısından önemli ayrıntılardır.

Girişlerin serbest olması, üretilen ürün ve hizmetlerin her geçen gün değişen teknolojilere bağlı olarak farklılaştırılması, rekabetçi davranışını şiddetlendirici unsurlardır. Monopolcü rekabet bu özellikleri ile özelikle Avrupa'daki bankacılık sistemlerinde, oldukça sık rastlanan bir piyasa yapısıdır. Son yıllarda Avrupa bankacılık sisteminde gözlemlenen ortak eğilim, banka sayılarındaki düşüş ve birleşme oranlarındaki artıştır. Bu durumun rekabeti azaltacağı ve bankacılık hizmet alternatiflerini daraltacağı düşünülmekteydi. Ancak, yüksek yoğunlaşma düşük rekabete yol açar şeklindeki geleneksel görüşün aksine, özellikle Avrupa için yapılan çoğu çalışmada, yoğunlaşma ve rekabet arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

De bandt ve Davis (2000) Almanya, Fransa ve İtalya'da bankacılık sisteminin yapısını incelemiştir. Almanya ve Fransa'da özelikle büyük bankalar için monopolcü rekabetin özelliklerini bulurken, İtalya'da hem küçük hem de büyük bankalar için monopolcü rekabet karakteristiklerinin varlığı sonucuna ulaşılmıştır.[38]1980 yılından itibaren gerçekleştirilmek istenen rekabet ortamı, Avrupa'da EMU'nun başlangıcıyla birlikte ulaşılması düşünülen düzeyde gerçekleşmese bile, ortaya çıkan sonuç, yüksek yoğunlaşma oranları ile rekabetçi davranışın uyumudur.

1.4. Bankacılık Sisteminde Optimal Piyasa Yapısı

Bankacılık sisteminde optimal piyasa yapısı ile ilgili genel görüş, rekabetin ideal olduğu yönündedir. Çoğu ülkede bu amaç doğrultusunda, gerekli yasal düzenlemeler yapılmış ve halen de yapılmaktadır. Rekabet gerek ekonomik gerekse toplumsal **etkinlik** için gereklidir. Ancak **istikrarlı** bir ekonomik yapı için Pazar gücünün önemi üzerinde yoğunlaşan görüşler de mevcuttur. Bu kısımda, bankacılık sisteminde, rekabet ve piyasa gücünün, verimlilik ve istikrar üzerindeki etkileri incelenecektir. Yapılacak değerlendirme bir önceki bölümle ilgili olarak bir özet ve sonuç bölümü olarak nitelendirilebilir.

Bankacılık sistemi, ekonomik büyüme için, endüstrilere gerekli olan finansal desteği sağlayarak dolaylı yoldan büyük bir önem taşır. Etkin ve verimli çalışan bir bankacılık sektörü ise, ekonomik büyümeye en büyük katkıyı sağlar. İktisadi etkinlik üretim etkinliği (*productive efficiency*) ve tahsis etkinliğinden (*allocative efficiency*)oluşur. Literatürde, ekonomide gerek tahsis gerekse üretim etkinliğinin rekabetçi bir yapı ile sağlanacağı görüşü hakim olmakla birlikte, rekabet ve piyasa güçlerinden hangisinin baskın olduğu, halen tartışılmakta olan bir konu olmuştur.

Tahsis etkinliği, bankaların kredi kullanırken, kaynaklarında bir israf oluşmaması ve kredinin ilk önce en üretken projelere yönlendirilmesi durumudur. Banka, topladığı kaynakları, ekonomik birimler içinde, en yüksek faydaya ulaşılacak biçimde dağıtır. Tahsis verimliliği aynı zamanda ekonomik büyüme açısından sermaye birikimi için de önemlidir. Bankalar için tahsis verimliliğinin arttırılmasında temel amaçlardan biri, borç alan ve borç veren arasındaki bilgi asimetrisini sağlamaktır. Bu

[38] Jansen ve De Haan, **a.g.e.**, s. 20.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

alandaki iki teorik yaklaşım ise ilişkisel borç verme ve kontrol mekanizmasına dayanan işlemsel borç vermedir.[39]

Pazar gücünü elinde bulunduran bankalar, ilişkisel borç vermede daha etkindirler. İlişkisel borç vermede, kredi veren banka, önce düşük faiz oranı belirler ve gelecekteki kar oluşumundan belirli bir pay almasına dayanan bir ilişki kurar. Monopolcü piyasada, rekabetçi yapıya göre, özelikle genç firmalar için uygun kredi miktarı daha fazladır. Aynı zamanda rekabetçi piyasada bankalar ancak çok yüksek faiz oranlarıyla bu riske girmeye çalışırlar. Bu noktada piyasa gücü, bankaya, firmanın gelecekteki karına ortak olarak riski kontrol altına alma şansı tanır.

İşlemsel borç verme ise, kredi talep eden firma ile ilgili bir inceleme sürecini gerektirir. Banka kredi talebi ile kendisine başvuran firmanın niteliklerini, geçmiş performansını araştırarak verdiği kredinin geri ödenme riskini değerlendirir. Böylece, kaynak israfının önüne geçilmiş olup, kredi için uygun olan fonların etkin tahsisi gerçekleştirilmiş olacaktır. Sonuç olarak, kredi denetim ve kontrolünü gerçekleştirebilen firmaların kaynak tahsisinde başarı şansları bir o kadar yüksek olacaktır.

Üretim etkinliği ise, bir ürünün en düşük maliyetli yöntemlerle üretilmesidir. Geleneksel endüstriyel iktisat çerçevesinde, bu etkinlik tam rekabetle ile elde edilebilmektedir. Eğer bankacılıkta ekonomi ölçeği olmaz ise, rekabetçi piyasasının üretim verimliliğini maksimize etmesi beklenir. Eğer ekonomide ölçek ekonomisi avantajı var ise, üretim verimliliğine ancak piyasa gücü olan endüstrilerle ulaşılır. Ayrıca elde edilen verimlilik artıları ile piyasa gücünün bilinen negatif etkisi ortadan kalkar. Verimlilik ölçümünde en çok kullanılan yöntemlerden biri X etkinliğidir. Bu yöntemle maliyet sınırı hesaplanır ve bankanın verimliliği bu sınıra olan uzaklığı ile ilişkilendirilir. Schure ve Wagenvoort (1999)[40] ise İtalyan bankacılık sektöründe 1993 reformlarından sonra X etkinliğinde gelişme göstermişlerdir. Bu çalışmalar, rekabetçi davranışın verimlilikle ilişkisini ortaya koymaktadır.

---

[39] Carol Ann Northcott, "Competition in Banking: A Review of the Literature", **Bank of Canada Working Paper** 2004-24, June 2004, s. 4-6.
[40] Paul Schure ve Rien Wagenvoort, **Economies of Scale and Efficiency in European Banking: New Evidence,** European Inverstment Bank, Economic and Financial Reports, No: 1999/01, 1999, s. 2.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Rekabet koşulları, en yüksek kredi miktarının en düşük fiyatla verilmesini sağlar. Literatürde, gerek tahsis gerekse üretim etkinliğinin, rekabetçi piyasalar tarafından gerçekleşeceği görüşü hakimdir. Çünkü fiyat marjinal maliyete eşit oluşur ve hem banka için hem de müşterileri için eş zamanlı en iyi durum oluşmuş olur. Bunun yanında, belli derecede piyasa gücü gösteren bir banka sistemi, belli firmalara(özellikle genç firmalara) olan kredi elde edinilebilirliğini geliştirebilir. Bu durum bankacılıkta kredi denetim ve kontrolünü teşvik ederek kaynak tahsisi etkinliğinde artışa yol açar.

Bunun dışında, piyasa gücünün bankacılıkta istikrarı sağlamada önemli rol üstlendiği düşünülmektedir. Piyasa gücünü elinde bulunduran banka güçlüdür, etkindir ve karlıdır. Piyasa gücünü elinde bulunduran bankaların ve sonuç olarak kazandıkları karların daha istikrarlı olduğu düşünülmektedir. Finansal yapıları güçlüdür ve oluşabilecek olumsuz şoklar karşısında daha dayanıklıdırlar.

Literatürde piyasa gücü charter değeri ile ifade edilen bir kavram ile ilişkilendirilmektedir. Charter değeri, bankanın gelecekteki işlemlerden dolayı kazandığı faydayı ifade etmektedir ve bankanın iflas maliyetinin belirleyicisi olarak bankanın risk alma davranışını belirler. Basenko ve Thakor'a göre (1993) charter değeri, piyasalardaki ilişkisel borç vermeden dolayı oluşmaktadır ve bankanın iflas maliyetini arttıran her türlü faktör charter değer teorisiyle uygundur.[41]

Buna göre, piyasa gücüne sahip bankalar için charter değeri yüksektir. Bu değerin yüksek olması bankanın iflas maliyetini arttırdığından, risk alıcı davranışları engeller. Bununla birlikte rekabetçi davranıştaki artış, charter değerinde düşüşe yol açar. Charter değeri düşük olan bankaları iflas maliyetleri düşük olacağından, bankaların risk alma davranışları tetiklenir. Yapılan bazı çalışmalarda, charter değeri, banka sermayesi ile ilişkilendirilmiştir. Buna göre, banka sermayesi ile charter değeri arasında olumlu, buna karşılık charter değeri ile banka riski arasında olumsuz bir ilişki söz konusudur. Helman, Murdock ve Stiglitz[42] çalışmalarında şöyle bir sonuca ulaşmışlardır. Mevduat oranlarının serbestçe belirlendiği durumda rekabetçi bir piyasada faaliyet gösteren

[41] Northcott, **a.g.e.**, s. 6.
[42] Thomas F. Helman, Kevin C. Murdock ve Joseph Stiglitz, "Liberalization, Moral Hazard in Banking and Prudential Regulation: Are Capital Requirements Enough?", **American Economic Review**, 2000, 90 (1), s. 1-44.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

banka, mevduat faizlerinin yüksek belirler. Bununla birlikte kar düşer, bu durum charter değerini düşürür ve risk alıcı davranış artar.

Yüksek charter değeri, banka için tedbirli olmayı teşvik eder. Yüksek charter değeri, düşük risk seviyesi ile ilişkilidir. Bu sebeple, piyasa gücüne sahip bankalarda bu değerin yüksek olması, bankacılık sisteminde istikrarlı bir ortam yaratacaktır. Bu açıdan bakıldığında, piyasa gücü, istikrar için gereklidir.

Bankacılık sisteminde, etkinlik ve istikrar için rekabet ve piyasa gücü arasında kesin bir karara varmak oldukça güçtür. Literatürdeki, rekabet etkinlik için, piyasa gücü istikrar için gereklidir görüşü çok net bir sonuç olmamaktadır. Şimdiye kadar verilen örneklerde de görüldüğü üzere, piyasa gücü de etkinliği destekleyici roller üstlenebilir. Sonuç olarak, bankacılık sistemine yönelik reformlarda, sürekli yok edilmeye çalışılan piyasa gücünün olumlu etkilerinden yararlanarak rekabetçi ortamı destekleyen uygulamalara yer vermek, rasyonel bir davranış olacaktır.

2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ

Türk bankacılık tarihini temel olarak altı dönemde incelemek mümkündür. Bu dönemler 1923 yılına kadar Osmanlı dönemi, 1923-1932 dönemi ulusal bankalar dönemi, 1933-1944 özel amaçlı kurulan devlet bankaları dönemi, 1945'ten planlı döneme kadar özel bankalar dönemi, 1960-1980 planlı dönem, 1980 sonrası ise serbestleşme ve dışa açılma dönemi olarak adlandırılabilir.[43]

Türkiye'de özel bankacılık dönemi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır. Bu dönemi izleyerek, 1945-1959 döneminde sanayileşme stratejisi olarak iktisadi devletçiliğin yerini özel sektörün desteklenmesi ve ekonomik kalkınmanın hızlandırılması politikası almıştır. Bu dönemde şehirleşme, sanayi sektörünün milli gelirden daha çok pay almaya başlaması, piyasa için üretimin genişlemesi gibi faktörler ekonomide para ve kredi ihtiyacının artmasına neden olmuştur. Özel bankacılık ön plana çıkmaya başlamış ve sektördeki yatırımların getirisi yükselmiştir. Yapı ve Kredi Bankası (1944), Garanti Bankası (1946), Akbank (1948), Türkiye Sınai Kalkınma

[43] TBB, **40. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi '1958-97'**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), İstanbul, 1998, s. 6.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bankası (1950) ve Pamukbank (1955) bu dönemde kurulmuştur. Özel bankalar dönemini izleyen planlı dönem olan 1960-1980 döneminde kalkınmada öncelikli sektörlere kaynak aktarılmasının sağlanabilmesi amacı ile negatif reel faiz politikası ve yine bu sektörlerin ithal girdi maliyetlerinin düşük tutulabilmesi için TL'nin aşırı değerlendiği bir para politikası uygulanmıştır. Bu dönemde bankaların temel işlevi teşvik sistemi ile planlarda yer alan yatırımların finansmanının sağlanması olmuştur. Faiz ve döviz riskinin bulunmadığı, ürün ve fiyat rekabetinin olmadığı, sektöre girişin kısıtlandığı bu dönemde kalkınma ve yatırım bankacılığına önem verilmiştir.[44]

Türkiye ekonomisinde köklü bir dönüşümün temellerinin atıldığı 24 Ocak 1980 kararlarına kadar devlet kontrolünde ve sınırlı sayıdaki mali enstrüman ile faaliyet gösteren bankacılık sektöründe, sonraki dönemde liberalleşme yönünde hızlı adımlar atılmıştır. Yasal değişikliklere paralel şekilde yapısal anlamda dönüşen sektör ürün ve hizmet çeşitlendirmesi yolu ile uygulama alanını genişletirken küresel anlamda entegrasyonu da gerçekleştirmeye başlamıştır.

2.1. 1980 Sonrasında Bankacılık Sektörü

İthal ikameci kalkınma modeli yerini 24 Ocak 1980 kararları ile ihracata dayalı sanayileşme stratejisine bırakmıştır. Bu dönemde, idari kararlar yerine fiyat mekanizmasının ekonomide belirleyici olması ve iktisadi dengenin sağlanmasında devlet müdahalesinin minimum düzeye indirilmesi hedeflenmiştir.

Ekonomide 1980 sonrasında mali serbestleşmeye yönelik adımlar doğrultusunda 1 Temmuz 1980'de vadeli mevduata ve kredilere uygulanan faiz oranları serbest bırakılmış, bankalara mevduat sertifikası çıkarma izni verilmiştir. Faizlerin piyasa güçleri tarafından herhangi bir müdahale olmaksızın serbestçe belirlenmesi temel ilke olarak benimsenmesine karşın, 1982 ve 1983 yıllarında meydana gelen banka ve bankerler krizi sonrasında mevduat faizlerinin belirlenmesi serbestisi 1 Ocak 1983 tarihinde kaldırılmış, 1987 ortalarında ise yeniden getirilmiştir. Bakanlar Kurulu 1989

[44] TBB, **40. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi '1958-97'**, **a.g.e.**, s. 11-21.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

yılında mevduata verilecek tavan ve taban faizlerini belirlemeye, faiz oranlarını serbest bırakmaya yetkili kılınmıştır.[45]

Çok sayıda firmanın kullandığı kredileri ödeyemez duruma gelmesi bankacılık sektöründe problemler yaratmış, 1983-1984 yıllarında 4 banka Ziraat Bankası'na devredilmiş, 2 bankanın bankacılık faaliyetleri durdurularak tasfiye edilmiş, 1988 yılında Anadolu Bankası, Emlak Kredi Bankası ile birleştirilerek Türkiye Emlak Bankası oluşturulmuştur. Bankaların gözetim ve denetiminin sıkılaştırılması amacı ile 1985 yılında 3182 sayılı Bankalar Yasası çıkarılarak başta krediler ve özkaynaklar olmak üzere çeşitli alanlarda düzenlemeler yapılmış, bankaların açacakları kredilere sınırlamalar konulmuş, diğer teşebbüslerin sermayelerine iştirake ilişkin düzenlemeler yapılmış, mali bünyeleri bozulan bankaların denetimi sıkılaştırılmış, bu bankaların gözetimi ve güçlendirilmesi için denetim makamlarına yetkiler verilmiştir.[46]

Kamu kesiminin 1990'ların başından itibaren kamu harcamaları ve bütçe açıkları nedeni ile mali sistemden giderek daha fazla pay talep etmesi faiz oranları üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuş, yüksek faizin ekonomi üzerindeki olumsuz etkisini engellemek amacı ile Merkez Bankası kaynaklarına ve dış borçlanmaya başvurulmuştur, izlenen maliye ve para politikaları neticesinde oluşan bütçe açıkları, değerlenen TL, yüksek enflasyon ve baskılanmaya çalışılan faizler ekonomide krizin patlak vermesine sebebiyet vermiş ve nihayetinde tarihe 5 Nisan kararları olarak geçen istikrar kararları alınmış, bu süreçten bankacılık sektörü de sert şekilde etkilenmiştir. Krizle birlikte, açık pozisyon ve kur riski taşıyan bankalar, kurlardaki ani artış nedeni ile önemli miktarlarda kambiyo zararına maruz kalmıştır.

Ocak 1994 sonunda yapılan devalüasyon ve izlenen politikalar nedeni ile gecelik faizler yüzde 700'lere ulaşırken, döviz tevdiat hesaplarının toplam mevduat içindeki payı yüzde 50'leri aşmıştır. Bankaların kullanılabilir kaynaklarını artırmak ve kaynak maliyetini azaltmak amacı ile likidite oranları yeniden belirlenmiş, TL mevduata uygulanan munzam karşılık oranları düşürülmüş, disponibilite uygulaması kaldırılmıştır.[47] Yapısı hassaslaşan mali sistemin güçlendirilmesi için piyasalara yönelik

[45] S. Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi,** Beta Yayınları, İstanbul, 2002, s. 372.
[46] Aynı**,** s.373.
[47] TBB, **Bankalarımız 1994**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), İstanbul, 1995, s.14-16.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

müdahale ve tedbirler artırılmıştır. Likidite ve yasal yükümlülük oranlan yükseltilerek kapsamı genişletilmiş, bankaların bünyesinde taşıdığı kur riskini azaltmak için açık pozisyona sınırlamalar getirilmiştir.[48]

Kriz ortamında oluşan belirsizlikle sarsılan bankacılık sektörünün zayıf halkalarını oluşturan 3 bankanın yükümlülüklerini yerine getirememesi güven bunalımı yaratmıştır. Muhtemel bir bankacılık krizini önlemek amacı ile bu 3 bankanın faaliyetine son verilmiş, TL ve yabancı para mevduata sınırsız devlet güvencesi getirilmiştir.

Sermaye akışının tersine dönmesi nedeni ile 1994 yılında 7 milyar doların üzerinde net dış borç ödeyen bankacılık sektörü yılın ikinci yansından itibaren üzerindeki tahribatı gidermeye başlamıştır.[49] Bu dönemde 1994 krizinin ardından alınan tedbirlerle toparlanmaya başlayan bankacılık sektörü 1998 yılına kadar görece sakin bir ortamda faaliyetine devam ederken, Asya krizi, Rusya krizi ve bu dönemde yaşanan siyasal istikrarsızlıklardan dolayı enflasyon tırmanmış ve faizler yükselmiştir.

Ekonomi ve bankacılık sektöründe dönüşümün başlangıcı kabul edilen 1980 yılı ile yeni bir programın hayat bulduğu ve günümüze uzanan süreci tetikleyen 2000 yılı arasındaki dönem bankacılık sektörünün yüksek enflasyon ile yaşadığı bir zaman dilimi olmuştur. 1980'den sonra izlenen liberal politikalarla bankacılık sektörüne girişin kolaylaşması, oluşan rekabet ortamı ve bu dönemde gerçekleştirilen yasal ve kurumsal düzenlemelerin etkisi ile sektör büyüme ve dönüşüm yaşamıştır. Bir yandan 1980 yılında 43 olan banka sayısı 1990 yılında 66'ya, 1999 yılında ise 81'e yükselir iken öte yandan 1980 yılında 125.312 olan sektörde çalışan sayısı, 1999 yılında 173.988'e yükselmiştir. Yine aynı şekilde 1980 yılında 4 olan mali iştirak veya şube statüsündeki yabancı sermayeli banka sayısı 18'e ulaşmış, yabancı kesimin sektör aktifleri içindeki payı 1992'de yüzde 3,7 iken, 2000 yılında yüzde 5,4'e yükselmiştir.[50] Sektör, 1980 yılında 20,8 milyar dolar aktif büyüklüğü ile GSMH'nın yüzde 28,6'sını oluşturur iken,

[48] Seçil Uyar, **Bankacılık Krizleri,** 1. Basım, Ziraat Matbaacılık, Ankara, 2003, s. 110.
[49] TBB, **Bankalarımız 1994**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), İstanbul, 1995, s.17.
[50] BDDK, **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), İstanbul, 2001, s.2-3.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

bu rakamlar 1990 yılında 58,2 milyar dolar ve yüzde 38,2'ye, 2000 yılında 155 milyar dolar ve yüzde 76,9'a yükselmiştir.[51]

Türkiye'de 1980 ve 1990'lı yıllarda bankaların dış ekonomik ilişkileri gelişmiştir. Bu dönemde yabancı bankalar Türkiye'de şube açmışlar, dış ticaretin finansmanında ulusal bankalarla birlikte aracılık yapmaya başlamışlardır. Akreditif ve teminat mektubu gibi bankacılık enstrümanları hızla gelişmiş, bankalar bu dönemde teknolojiye ve insan kaynağına önemli yatırımlar yapmışlardır. Hizmet içi eğitimler ile personelin niteliği artırılmış ve rekabet üstünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır.

Yüksek enflasyonun hakim olduğu 1980 ve 1990'lı yıllarda bütçe açığı büyüyen kamu kesimi finans piyasalarından yoğun bir şekilde borçlanmış, hazine bonosu ve devlet tahvili çıkarmak suretiyle piyasadan kaynak toplamıştır. Giderek büyüyen borç sarmalına giren kamu kesiminin yüksek faizle borçlanması, bankaların risksiz ve karlı olan kamu menkul kıymetler alanına kaymasına yol açmıştır. Banka bilançolarının önemli bir kısmı hazine kağıtlarından oluşurken ekonomiye ve özellikle reel sektöre kaynak aktarımı kısıtlanmıştır. Yüksek enflasyonun bulunduğu bu dönemde bankacılık esas işlevi olan aracılık faaliyetinden uzaklaşmıştır.

Yaşanan 1994 krizinde güveni yeniden tesis etmek amacı ile getirilen ve sonrasında süreklilik kazanan sınırsız mevduat güvencesi sonucu, mali bünyesi zayıf bankalar düşük sermayeleri ile yüksek risk almışlar, yüksek faiz oranları ile mevduat toplamışlardır. Holding bankacılığının gelişmesinin sonucu olarak hakim hissedarlara ve iştiraklerine aktarılan kaynaklar, bankaların temel fonksiyonlarını yerine getirememelerine, likidite, kredi, kur ve piyasa riski açılarından krize duyarlı hale gelmelerine yol açmıştır. Ancak bu süreçte etkin bir denetim faaliyeti ve ihtiyaç duyulan yaptırımlar hayata geçirilememiştir.

Rogers ve Sinkey'in (1999) çalışmasında yüksek düzeyde ticari olmayan faaliyetlerle uğraşan bankaların daha büyük sermaye rasyosuna sahip oldukları, yüksek oranda likit varlık tuttukları, faiz riskine daha az maruz kaldıkları ve krediler için daha

[51] BDDK, **Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), Sayı 1, İstanbul, Aralık 2006, s. 35.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

fazla karşılık ayırdıkları, böylece kayıp kredilere karşı kendilerini korudukları ortaya çıkmıştır.[52]

Dışa açılma, teknolojik gelişmeler ve hizmetlerin çeşitlenmesi gibi faktörlerle 1980-2000 döneminde bankacılık sektörünün genişlemesine rağmen genel ekonomik konjonktür, siyasi istikrarsızlık ve yasal düzenlemelerdeki sorunlar bankaların bir yandan asıl işlevi olan kredilerden uzaklaşarak kamu kesimini finanse etmesine neden olurken, diğer yandan sermaye yapısı ve bilanço kalitesini bozarak, kırılganlığı artırmıştır. Bankacılık sektörünün bu dönemlerde kırılgan noktaları ise genel olarak aşağıda sıralandığı gibi belirtilmektedir: [53]

- Özkaynak yetersizliği,
- Küçük ölçekli ve parçalı bankacılık yapısı,
- Kamu bankalarının sistemdeki payının yüksekliği,
- Zayıf aktif kalitesi,
- Piyasa risklerine karşı aşın duyarlılık,
- Yetersiz denetim ve yönetim,
- Şeffaflık eksikliği.

2.2. 2000-2001 Krizinde Bankacılık Sektörü

Bankacılık sektörünün o dönemdeki kırılgan yapısı dikkate alınarak 1999 yılında kısmi düzenleme çalışmaları başlatılmış olup, 18 Haziran 1999 tarihinde kabul edilen 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile yükümlülüklerini yerine getirmede güçlük yaşayan ve sermaye yetersizliğine sahip bankaların tabi tutulacağı düzenleme ve denetleme koşulları ayrıntıları ile tanımlanmıştır. 4389 sayılı yasa ile getirilen önemli yeniliklerden biri de daha önce Hazine Müsteşarlığı ve TCMB bünyesinde bulunan bankacılık sektörü ile ilgili birimleri bünyesine alacak, idari ve mali özerkliğe sahip olan ve dolayısıyla bazı açılardan siyasi otoriteden bağımsız çalışabilecek olan, sektörün gözetim ve denetiminden sorumlu Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun (BDDK)

[52] Gamze Göçmen, "Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Bilanço Dışı Faaliyetlerindeki Gelişmeler", **T.C. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Nisan 2007, s. 306.
[53] BDDK, **Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler, a.g.e.**, s. 36.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

kurulmasıdır. BDDK, 31 Ağustos 2000 tarihinde aktif olarak faaliyete geçmiş, TMSF, BDDK tarafından temsil ve idare olunmaya başlanmıştır. Etkin bir gözetim ve denetimin ana şartlarından biri denetim otoritesinin bağımsız karar alma yetkisine sahip bir statüde bulunmasıdır. Bu kapsamda, Kara Avrupası'nda bakanlık veya merkez bankalarına ait olan denetim yetkisi zamanla genel idare dışında oluşturulan özerk kuruluşlara devredilmiştir.[54]

Krize giden süreçte ana etkenlerden birinin IMF ile 1999 sonunda imzalanarak yürürlüğe konulan ve kronik yüksek enflasyonu düşürmeyi hedefleyen kura dayalı istikrar programı olduğu ileri sürülmüştür. Bu programın taşıdığı özellikler ve zayıflıklar, uygulama süreci ve sonuçları bankacılık sektörünün kriz sürecindeki durumu ve krizden etkilenme noktaları bağlamında aşağıda ele alınmaktadır.

2000 yılında uygulanan istikrar programının özelliklerini belirten ve IMF'ye sunulan 9 Aralık 1999 tarihli niyet mektubunda bankacılık sektörü ile ilgili olarak aşağıdaki konu ve hedefler yer almıştır:[55] (a) Eylül 1999 ayı sonu itibariyle ticari bankaların yabancı para net genel pozisyon sınırının sermayenin yüzde 20'sine indirildiği, (b) bankacılık gözetim çerçevesini daha sağlam bir temel üzerine yerleştirmek için değişiklikler yapılacağı, (c) tam anlamı ile özerk hale getirilecek BDDK'nın faaliyetlerindeki bağımsızlığın ve şeffaflığın artırılacağı, (d) bankaların ortaklarına ve müşterilerine doğrudan ve dolaylı olarak verecekleri kredilere ilişkin sınırın özkaynakların yüzde 75'i seviyesinden yüzde 25'e ulaşana kadar her altı ayda bir yüzde 5 azaltılacağı, (e) kamu bankalarının nihai özelleştirme amacına paralel olarak piyasa kuralları çerçevesinde faaliyet gösterebilmeleri yönünde önlemler alınacağı ve finansal yapılandırılmalarının sağlanacağı, (f) banka sermayelerinin güçlendirileceği, sorunlu bankalara el konularak piyasa disiplininin sağlanacağı, sektörün gözetim ve denetimi hususlarında ek adımlar atılacağı, muhasebe kurallarının uygun değerlemeye imkan tanıyacak şekilde değiştirileceği.

---

[54] BDDK, **Yıllık Rapor 2000**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), İstanbul, Mayıs 2001, s. 54.

[55] T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Uluslararası Para Fonu'na Michel Camdessus'a Hitaben Niyet Mektubu**, Sayı: B.02.1.HM.0.DEİ.02.00/500, Ankara, 9 Aralık 1999.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Türkiye'de 1999 yılının Aralık ayında 5 bankaya el konulması ve IMF destekli istikrar programının uygulamaya konulması öncesinde bankacılık sektöründeki zayıf kuruluşlar ayıklanmaya çalışılmıştır. Ancak bu girişimler sektörün içinde bulunduğu durumu düzeltmek için yetersiz kalmış, zayıf ve kırılgan kurumlar sektörde kalmaya devam etmiştir.

IMF'ye sunulan niyet mektubunda da belirtilen bankacılık sektörüne ilişkin kırılganlıkların taşınmaya devam edildiği bir ortamda uygulamaya konulan istikrar programından ilk aşamada olumlu sonuçlar alınmaya başlanmıştır. Türk bankacılık sektöründe toplam aktifler 2000 yılında reel olarak yüzde 9 büyümüştür. Faiz oranlarının düşmesi, yurtdışı borçlanmadaki artış, ekonomik faaliyette genişleme, tüketim harcamalarındaki artış, kur politikasının kur riskini azaltması, özellikle TL cinsinden kredi talebini ve kredi arzını olumlu yönde etkilemiştir. Kredi hacmi 2000 yılında reel olarak yüzde 20,5 artmış ve aktifler içindeki payı yüzde 30,5'e yükselmiştir.[56] Ekonomide güven ortamının sağlanması ile, bankaların likit varlıkları azalmış, özel sektöre verilen krediler artmıştır.

2000 yılında iç talepteki canlanma ve ham petrol ile diğer enerji fiyatlarındaki yükselme sonucunda ithalat hızla artarken, dış ticaret açığında belirgin bir kötüleşme ortaya çıkmıştır. Cari işlemler açığının finansmanında bir sorun yaşanmamakla birlikte, açığın 2000 yılı boyunca sürekli olarak yükselmesi uluslararası piyasalarda endişeleri artırıcı bir etki yaratmıştır.[57] Eylül ayından itibaren Türkiye'den yabancı sermaye çıkışları başlamış ve faiz oranlarının volatilitesi yükselmiştir.

Mali disiplin, finansal kesimde yapısal reform, kamu bankalarının görev zararları, kamu ve fon bankalarının rehabilitasyonu ve özelleştirme gibi programın önemle üzerinde durduğu yapısal reformlar hedeflenen hızda gerçekleştirilememiş, aşırı değerli TL bankaları açık pozisyonlarını genişletmeleri yönünde özendirmiştir.[58] Bankalar Ekim ayının sonuna doğru yılsonu hesapları ve bilanço görünümü nedeni ile

[56] BDDK, **Yıllık Rapor 2000, a.g.e.,** s. 27-28.
[57] Aynı, s. 11.
[58] Nur Keyder, **Para Teori, Politika, Uygulama,** Seçkin Yayıncılık, Ankara 2005, s. 452.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

açık pozisyonlarını azaltmaya yönelmişler, bu durum likiditeye olan gereksinimi ve faiz oranlarını artırmıştır.[59]

Bankacılık sektörünün taşıdığı kırılganlıkların risklere karşı zaafiyet yaratmaya başladığı 2000 yılının Kasım ayında, IMF ve diğer bazı kesimlerin cari açığın sürdürülemeyeceği konusundaki görüşleri açık bir dille ifade etmeleri ve yabancı yatırımcıların likide dönerek ülkeyi terk etmeleri ile nakit sıkıntısı oluşmuş ve bankalar kredilerini geri çağırmaya başlamıştır. Faizlerin önemli oranda yükselmesi mali yapıdaki bozulmayı hızlandırmıştır.

Oluşturulan güven ortamı ve kamu otoritesinin taahhütleri dolayısıyla ilk aşamada görülen olumlu gelişmelerin ekonomideki ve mali kesimdeki yapısal zayıflıklar dolayısıyla sürdürülemeyeceği anlaşılmaya başlanmış, istikrar programının belirttiği ve düzeltilmesini zamana yaydığı problemler bankacılık sektörünün zayıf noktaları olarak krizi derinleştirmiştir. Enflasyon ile mücadele programının başarısını engelleyen yapısal sorunlar arasında 2000 yılında bankacılık sektörünün sahip olduğu (a) kur riski, (b) faizdeki dalgalanmaların yansımasını bulduğu vade uyumsuzluğu ve (c) güven ortamının sarsılması gibi faktörler aşağıda ele alınmaktadır.

a) Kur Riski: İstikrar programı yapılırken, yabancı para cinsinden aşırı derecede borçlanmaları önlemek amacı ile bankaların dönem karları ve özkaynakları toplamının yüzde 20'si kadar açık pozisyon tutabilecekleri şeklinde kural konulmuştur. Ancak programın döviz kuruna ilişkin taahhüdü yabancı para pozisyonlara ilişkin belirsizliği ortadan kaldırdığı için, bankalar faiz arbitrajından yararlanmak için, yurtdışından yoğun bir şekilde borçlanarak yurt içinde TL cinsinden yatırıma yönelmişlerledir. Kasım 2000'de yaşanan likidite sıkışıklığı ve faiz yükselmesi sektörde ciddi kayıplara neden olmuş, açık pozisyon miktarı endişe verecek düzeylere çıkmıştır. Ocak 2000'de 3.616 milyon dolar olan yabancı para net genel pozisyon açığı, Aralık 2000'de 5.444 milyon dolara yükselmiş, "Yabancı Para Net Genel Pozisyon/Sermaye Tabanı Rasyosu" yüzde 48 olmuştur. TMSF idaresindeki bankalar hariç tutulduğunda 2000 yılsonunda yabancı para net genel pozisyon açığı 1.414 milyon dolara gerilemiş ve sermaye tabanına oranı

[59] Mahfi Eğilmez ve Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması,** Om Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 267.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

yüzde 12 düzeyinde gerçekleşmiştir.[60] Yasal sınırın ciddi şekilde aşılabilmesine neden olan faktörlerden biri olarak bankaların bağlantılı oldukları holding şirketleri veya yakın oldukları diğer şirketler ile forward döviz alış sözleşmeleri yapmaları gösterilmektedir.[61] Bilanço içi açık pozisyonların bilanço dışı işlemlerle yasal sınırların içine çekilmesi *günümüzde* de yabancı para net genel pozisyonunu düzeltmek için başvurulan bir yöntemdir.

2000 yılsonu itibariyle aktiflerin yüzde 64,7'si TL cinsinden iken, pasiflerin yüzde 53'ü TL ağırlıklı olmuştur.[62]

b) Vade Uyumsuzluğu: Bankaların yabancı para cinsinden kaynak toplamaları önceki dönemlere kıyasla sektör kaynaklarının kısa vadeli ve döviz cinsinden, aktiflerinin ise uzun vadeli ve TL cinsinden gelişme kaydetmesine yol açmıştır. 2000 yılı boyunca uygulanan makroekonomik program ile birlikte plasmanların sabit getirili ve uzun vadeli aktiflere kaydırılması, buna karşılık pasiflerin kısa vadelerde yoğunlaşması, sektörü likidite ve faiz riskine karşı önemli ölçüde duyarlı hale getiren vade uyumsuzluğunu artırmıştır.

İstikrar programının da etkisi ile krediler daha uzun vadeye yayılmış, ilk defa uzun vadeli gayrimenkul kredileri verilmeye başlanmıştır. Orta ve uzun vadeli kredilerin 1998 yılında yüzde 26 olan payı 2000 yılında yüzde 32'ye yükselmiş, buna karşın 2000 yılında mevduatın ortalama vadesi kısalmış, 1999 yılında vadesiz ve 3 aya kadar vadeli mevduatın payı yüzde 69 iken, 2000 sonunda yüzde 85 olarak gerçekleşmiştir.[63]

c) Güvensizlik Ortamı: Bankalar yılsonu hesapları ve bilanço görünümü nedeni ile 2000 yılı Ekim ayından sonra açık pozisyonlarını azaltmaya yönelmiş, döviz alımı likidite ihtiyacını artırmış, faizler hareketlenmeye başlamıştır. Bazı bankaların TMSF bünyesine alınacağına ilişkin söylentilerin yayılması ile bankalar birbirlerine olan kredi limitlerini iptal etmeye ya da minimum düzeye düşürmeye başlamışlardır. Bu

[60] BDDK, **Yıllık Rapor 2000**, **a.g.e.**, s. 28-29.
[61] Eyüp Bastı, **Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi**, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Yayın No: 191, Ankara, 2006, s. 115-117.
[62] BDDK, **Yıllık Rapor 2000**, **a.g.e.**, s. 29, 33.
[63] Aynı, s.32, 34.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

gelişmelerin neden olduğu likidite daralması, bankaların daha yüksek faizle fon bulmaya razı olmaları sonucunu getirmiş, programın getirdiği kısıtlamalar dolayısıyla piyasaya likidite vermeyen TCMB devreye girerek gecikmeli olarak piyasaya ek likidite arz etmiştir. IMF, Türkiye'ye 7,5 milyar dolar ek rezerv kolaylığı sağlamış, Demirbank'ın TMSF bünyesine alınması ile piyasada likidite talebi düşmüştür.[64]

Şubat ayı sonlarında meydana gelen siyasi olaylar panik havası yaratmış, zayıflamış halde olan sisteme olan güveni tamamen ortadan kaldırmıştır. Bu çerçevede 19 Şubat 2001 tarihinde TL ciddi bir atakla karşılaşmış ve mevcut döviz kurunun sürdürülebilirliğine ilişkin güven azalmasının ekonomiye getirebileceği zararlar göz önüne alınarak 22 Şubat 2001 tarihinde TL yabancı paralar karşısında dalgalanmaya bırakılmıştır.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 dönemlerinde patlak veren krizler bankacılık sektörünü farklı kanallardan etkilemiştir. Kısa vadeli kaynakların oran olarak daha uzun vadeli ve sabit getirili alanlara plase edildiği ve yabancı para açık pozisyonların artmış olduğu bir dönemde, TL'nin yüksek oranlı değer kaybı ve faiz oranlarındaki artış, 2001 yılının ilk yarısında bankacılık sektörünü önemli boyutta kambiyo ve sermaye piyasası işlem zararları ile karşı karşıya bırakmıştır. Dalgalı kur sistemine geçilmesi ile birlikte TL yabancı paralar karşısında hızla değer kaybetmiş, yüksek açık pozisyonla çalışan bankalar kambiyo işlemlerinden önemli boyutta zarar etmişlerdir. Konsolide bazda değerlendirildiğinde, kamu bankaları TL'nin değer kaybından etkilenmez iken, diğer banka gruplarının karlılık performansı kambiyo zararları nedeni ile kötüleşmiştir.[65] Yükselen faiz oranları, aktif ve pasif kalemler arasında vade uyumsuzluğu olan bankaların fonlama zararlarını artırırken, aynı zamanda portföyde tutulan menkul kıymetlerin değer yitirmesine yol açmıştır. Bankalar açısından 2001 krizinin karlılık üzerinde olumsuz etkisi görülmüştür. 2001 yılında tüm yerli bankaların zarar ettikleri, yabancı bankaların karlarının da ciddi bir şekilde azaldığı gözlenmiştir. Dikkat çekici nokta, yüksek aktif büyüklüğüne ve işlem hacmine sahip kamu bankalarının 1994-2002 yılları arasındaki karlılık düzeylerinin düşüklüğüdür. 2002 yılından sonra ise, kamu

[64] Mahfi Eğilmez, "Kasım 2000 Krizi Üzerine l", **Kriz Yazıları ve Makaleler** http://www.mahfiegilmez.com (15 Ekim 2003).
[65] BDDK, **Yıllık Rapor 2001**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), İstanbul, Temmuz 2002, s. 27.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

bankaları, özel bankalar ve yabancı bankalar arasında Net kar/Toplam aktifler oranı açısından bir denge göze çarpmaktadır.[66]

Kriz sürecinde ve sonrasında karşılaşılan dalgalanma ve belirsizliklerin ekonomik aktiviteyi daraltması ve küresel ekonomide yaşanan yavaşlama yurtdışı piyasalardan temin edilen fonları azaltmıştır. Kısa vadeli plasmanlara yoğunlaşan bankacılık sektörünün kredi hacmi 2001'de daralmıştır. Ekonomik aktivite ve talepte görülen daralma, şirket ve hane halkı bilançolarındaki kötüleşme dolayısıyla alacakların tahsilinde zorluklar ile karşılaşılmış, sorunlu kredilerin toplam kredilere oranında önemli bir artış yaşanmıştır. Kredilerin 2001 yılında bir önceki yıla göre aktifler içindeki payı yüzde 33'den yüzde 25'e düşmüştür. Aralık 2000 döneminde karşılıklar öncesi sorunlu kredilerin toplam kredilere oranı yüzde 11,6 iken, 2001 yılı sonunda yüzde 23,2'ye yükselmiştir. Bankalar takipteki alacaklarına karşılık ayırmada daha titiz hareket etmeye başlamışlardır.[67]

Türk bankacılık sektörünün 2000'li yılların başında karşılaştığı sorunlar, yeterli ve etkin düzenlemeler yapılmadan geçilen serbestleşme politikalarının yaratabileceği problemleri göstermektedir. Şubat 2001 krizi ile sona eren IMF destekli döviz çapasına dayalı enflasyonu düşürme programında bankacılık sektörünün iyileştirilmesine ilişkin reform taahhütlerinde bulunulması, ihtiyaç duyulan düzenlemelerin program uygulamasına paralel olarak belirli bir sürede gerçekleştirileceğinin ifade edilmesi eleştirilmiştir. Bankacılık sektörü ile ilgili düzenlemelerin IMF destekli programın uygulamaya konulmasından sonra hayata geçirileceğine ilişkin taahhütte bulunulması, dolayısıyla sözkonusu düzenlemelerin programa geçiş için ön kriter olarak ortaya konulmaması yaşanan krizlerin ertesinde tartışma yaratmıştır. Dışa açık olan ve uluslararası gelişmelere hızlı şekilde ayak uydurabilen bankacılık sektörü finansal liberalizasyonun bazı bulaşıcı hastalıklarının etkisinde kalmış ancak gerekli olan önlemler alınmamıştır. Genel olarak finansal liberalizasyon sonrasında yasal düzenlemelerin yetersiz kaldığı, mevduat sigortasından kaynaklanan ahlaki risk ve döviz yükümlülüklerinin sorun oluşturduğu kabul edilmektedir. Liberalizasyon ortamında yeni ve bilinmeyen finansal araçlar ortaya çıkmakta, artan rekabet finansal

[66] Göçmen, **a.g.e.**, s. 315.
[67] TBB, **Türk Bankacılık Sistemi 2001**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), İstanbul, 2002, s. 8.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

kurumlar arasındaki sınırları kaldırmaktadır.[68] Para politikasının etkisinin kaybolmasına yol açan bu durum piyasaları spekülatif ataklar ve sermaye hareketlerinin saldırılarına maruz bırakabilmektedir.

IMF'nin koymuş olduğu yanlış teşhisler neticesinde TCMB'nin müdahalede geç kaldığı, piyasaya likidite vererek krizi önleyebilecek olduğu halde bunu yapmayarak krizi daha da tırmandırdığı dile getirilen diğer bir eleştiridir.[69]

Ayrıca yaşanan krizde bankacılık sektörünün ve kısa vadeli sermaye girişlerinin etkisinin büyük olduğu vurgulanmaktadır. Hükümetlerin enflasyon ile mücadele programını uyguladıkları dönemlerde bütçe açıklarını borçlanma yolu ile finanse ettikleri, iç borçlanma faizlerinin yüksek olduğu zaman ise dış borçlanmaya geçtikleri, bunun kısa vadeli sermaye girişini teşvik ettiği belirtilmektedir. Dış borçlanmanın büyük ölçüde bankalar aracılığı ile yapılması, bankaların açık pozisyonlarını ve kırılganlığını artırmaktadır. Güvensizliğin oluştuğu bir ortamda ise açık pozisyonlar yolu ile bankacılık krizleri meydana gelmektedir.[70] Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinde yaşanan durumda buna benzemektedir. Bu çerçevede, Kasım 2000 krizi bir likidite krizi olarak tanımlanabilir. Ülkeye gelen yabancı sermaye mali varlık fiyatlarını ve para arzını artırmış ancak cari açık kaygıları ile yabancı yatırımcıların çıkışını takip ederek para arzı daralmış ve likidite sıkışıklığı oluşmuştur. Kasım krizinden sonra bankalar açık pozisyonlarını kapatma telaşı ile döviz alımına yönelmişler, TCMB'nin rezervleri eriyince de devalüasyon gerçekleşmiştir. Şubat 2001 krizi bir para ve bankacılık krizi olarak gösterilebilir. Ayrıca ahlaki rizikoyu içeren sınırsız mevduat sigortası nedeni ile bankaların aşırı şekilde borçlanmaları ve riskli alanlara yatırımları sistemin krize girmesine neden olan faktörler arasında bulunmaktadır.[71]

Krizin tartışmaya açtığı diğer noktalardan biri de bankacılık sektörünün denetim mekanizmasının sahip olduğu etkinlik düzeyidir. Uzun süredir mali yapısı bozuk olan, makyajlı bilançolar ile fiktif karlar açıklayan bankaların siyasi otoritenin hareket

---

[68] H. Gül Özer, **Finansal Liberalizasyon Politikaları ve Kriz İlişkisi (1990 Sonrası Asya ve Türkiye Örneği),** Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Yayın No: 189, Ankara, 2006, s. 92-93.
[69] Uyar, **a.g.e.**, s. 134.
[70] Nedret Demirci, **Finansal Krizlerin Anatomisi- Modern Kriz Teorileri Işığında Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye,** Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Yayın No: 186, Ankara, 2005, s. 178.
[71] Demirci, **a.g.e.**, s. 192-193.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

alanında bulunan düzenleme ve denetleme kurallarına tabi olmasının ve yeterli düzey ve hızda hareket edemeyen klasik denetim anlayışının sorunlar yaşanmadan gerekli tepkiyi gösterebilme özelliğine sahip olamadığı yaşanan krizlerde görülmüştür. Krizin resmen ilan edilmesinden kısa bir süre önce 31 Ağustos 2000 tarihinde BDDK aktif olarak faaliyete geçmiştir. Bağımsız çalışabilen, sağlıklı kararlar alıp uygulayabilen bir bağımsız otoritenin kurulmadan finansal liberalizasyona geçilmesinin sorunlu ve zayıf bir bankacılık sistemi ortaya çıkardığı belirtilebilir. Denetim ve düzenleme yetersizliğinin bulunduğu bir faaliyet ortamında döviz kuru, faiz, vade ve kredi riski gibi tüm bankacılık risklerinde aşırıya kaçılması mümkün olabilmektedir.[72]

3. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN YENİDEN YAPILANDIRILMASI

Bankacılık sektörünün düzenleyici ve denetleyici otoritesi BDDK, 2000 yılı sonlarında başlayan ve 2001 yılında devam eden krizin temel sebepleri olarak aşağıdaki faktörler üzerinde durmuştur:[73]

1) Makroekonomik İstikrarsızlık: 1990'lı yıllara eşlik eden yüksek ve değişken enflasyon, büyüme hızındaki değişkenlik, dalgalı sermaye hareketlerinin oluşturduğu belirsizlik ve kırılgan yapı, ulusal para aleyhine oluşan para ikamesi nedenleri ile kısa vadeli bakış açısı tüm ekonomik birimlere hakim olmuştur. Bankaların vadesi kısalan kaynak yapısı, yabancı paraya kaymaya başlamıştır.

2) Yüksek Kamu Kesimi Açıkları: Kamu kesimi açıklarındaki artış, mali sistemin kaynaklarını özel kesimden uzaklaştırırken, reel faizleri yükseltmiştir. Yüksek reel faizler bankacılık kesiminin yurtdışından borçlanarak kamu açıklarını finanse etmesini cazip hale getirmiş, yabancı para türünden kaynakların ulusal para üzerinden değerlendirilmesi döviz açık pozisyonunu artırmıştır.

3) Kamu Bankalarının Sistemi Çarpıtıcı Etkileri: Sektörün yaklaşık olarak üçte birini oluşturan kamu bankalarının siyasilere olan bağımlılıklarından ötürü yaşadığı yönetimsel zayıflıklar ve üstlendiği asli olmayan fonksiyonlarından kaynaklanan görev zararlarının zamanında ödenmemesi, bu bankaların mali bünyelerini önemli ölçüde

[72] Saruhan Özel, "Global Finansal Krizler"**, Deniz Kültür Yayınları**, No: 13, İstanbul, 2005, s. 223.
[73] BDDK, **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı, a.g.e.**, s. 6-7.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

bozarak kırılgan hale getirmiştir. Finansman ihtiyaçlarını kısa vadeli ve yüksek maliyetli olarak piyasadan karşılayan kamu bankalarının zararları artmış ve piyasalarda faiz oranlarının yükselmesine yol açan bu durum, bir süre sonra mali sektör için istikrarsızlık unsuru haline gelmiştir.

4) Risk Algılama ve Yönetiminin Zayıflaması: Yukarıda belirtilen faktörlerinde etkisi ile bankacılık sistemi likidite, faiz ve kur risklerine karşı kırılgan hale gelmiş, bu risklerin algılanması ve yönetilmesi özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısında kamu açıklarının finansmanının ön plana çıkması nedeni ile ihmal edilmiştir. Mevduat sigorta sisteminden kaynaklanan ahlaki riziko ve sistemden çıkışa ilişkin sorunlar ile idari ve mali özerkliğe sahip olmayan gözetim ve denetim kurumları da risk yönetimindeki zayıflıklarda etkili olmuştur.

Finans ve reel kesimi olumsuz etkileyen krizler sonucunda 2001 yılında GSMH yüzde 9,5 daralmış ve bankacılık kesimi ile reel sektör arasındaki fon akışında ciddi problemler ile karşılaşılmıştır. Bir yandan risk algılaması ve sorunlu aktifler dolayısıyla bankacılık kesiminin kullandırılabilir fonları azalır iken diğer yandan şirketler kesimi de borçlarını geri ödemede sorunlar yaşamıştır.

Yukarıda belirtilen ve Kasım 2000 - Şubat 2001 finansal krizlerinin arkasında bulunduğu belirtilen bankacılık sektörünün sahip olduğu zayıflıklar, krizden çıkışta uygulanan istikrar programında sektörün yapılandırılması üzerinde özellikle durulmasına sebebiyet vermiştir. Krizlerin ardından uygulanması öngörülen istikrar programının şekillendirilmesinde finansal istikrar önem kazanmıştır.

Genel olarak bankacılık sektörünün rehabilitasyonu sürecinde başvurulan iki politika grubu bulunmaktadır. Birinci politika grubunda, kısa dönemli uygulamalar söz konusudur. Bu uygulamalar arasında, mali yapısı güçlü olan ancak likidite sıkışıklığı yaşayan bankalara likidite desteği sağlanması, mevduat sahipleri ve kreditörlere güvence verilmesi, zorunlu karşılık oranları ve sermaye yeterliliği rasyosu konularında belirli bir süre için esneklik sağlanması, sermaye yapısının güçlendirilmesi ve mali sektöre olan borçların yeniden yapılandırılması gibi politikalar bulunmaktadır. İkinci politika grubunda ise yasal mevzuat genişletilerek bankalara uyulması gereken yeni kurallar getirilmesi yer almaktadır. Sermaye ve likidite rasyolarının yükseltilmesi ve bu

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

oranlara uyulmaması halinde sorumluluğun artırılması ve bankacılık işlemlerine yasal kısıtlamalar getirilmesi bu grup kapsamında değerlendirilmektedir.[74] Türkiye'de Şubat 2001 krizinden sonra yürürlüğe konulan mali sektörü güçlendirme ve yeniden yapılandırma politikaları yukarıda belirtilen kısa ve uzun vadeli uygulamalara başvurmuştur. 2001 krizinin ardından bankaların kredi oranlarını arttırmaya başladıkları görülmektedir.[75]

Mayıs 2001 döneminde "*Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"* uygulamaya konulmuştur. Bu programda; kur rejiminin terk edilmesi nedeni ile oluşan istikrarsızlığın ortadan kaldırılması, borçlanmanın sürdürülebilirliğinin temin edilmesi, bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişki kurulması, enflasyon ile mücadelenin kesintisiz ve kararlı olarak sürdürülmesi ve mali sektörün yeniden yapılandırılması amaçlanmış, kamu bankaları, özel bankalar ve Fon bankaları ile ilgili yapılan ve yapılması taahhüt edilen düzenlemelere yer verilmiştir.

Yaşanan krizler ve bankacılık sektörünün bünyesinde taşıdığı yapısal sorunlar, sektöre yönelik kapsamlı bir programın uygulanması ihtiyacını doğurmuş ve 15 Mayıs 2001 tarihinde *"Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı"* uygulamaya konulmuştur. Programın temel hedefi; kamu ve özel bankaların finansal ve operasyonel açıdan sağlam hale getirilerek etkin ve rekabete açık bir şekilde faaliyet göstermelerinin sağlanması ve TMSF bünyesindeki bankaların satış ve tasfiye süreçlerinin çözümlenmesidir. Bankacılık sektörüne yönelik yeniden yapılandırma programı ile amaçlanan hedeflere ulaşılması için kriz dönemlerinin hemen ertesinde yasal ve idari olarak atılan adımlar krizin oluşumu, seyri ve bankacılık kesiminin görüntüsü açısından önemli bilgiler sunmaktadır.[76]

1) Kamu Bankalarının Yeniden Yapılandırılması: 2000 yılı sonu itibariyle 17,3 milyar TL'ye ulaşan kamu bankalarının görev zararları ve faizleri 2001 yılı içinde 23 milyar TL tutarında özel tertip devlet tahvili vermek suretiyle menkul kıymete bağlanmış, sermaye desteği sağlanması amacı ile aktarılan kaynaklar ile beraber 2001 yılı sonuna kadar kamu bankalarına aktarılan toplam tutar 28,6 milyar TL olarak

[74] İlker Parasız, **Türkiye Ekonomisi,** Ezgi Kitabevi, Bursa, 2004, s. 637.
[75] Göçmen, **a.g.e.**, s. 300.
[76] BDDK, **Yıllık Rapor 2001, a.g.e.**, s. 15-25.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

gerçekleşmiştir. Ayrıca görev zararı oluşumuna yol açan düzenlemeler kaldırılmış, kamu bankaları yolu ile sağlanacak destekler için ihtiyaç duyulan kaynakların önceden bütçeye konularak bankalara aktarılması uygulamasına geçilmiştir.

Kamu bankalarını likidite ve faiz şoklarına karşı duyarlı ve kırılgan hale getiren nakit açık problemlerinin giderilmesi için atılan bu adımların dışında finansal yapının güçlendirilmesi ve operasyonel açıdan yeniden yapılandırma çalışmaları eş anlı olarak başlatılmıştır. Bu bankaların yönetimi ortak yönetim kuruluna devredilmiş, yeniden yapılandırma ve özelleştirmeye hazırlama planları Bakanlar Kurulu'nca Şubat 2002'de onaylanmıştır. Bu bankalarda, Aralık 2000'de 61.601 olan personel sayısı Aralık 2001 döneminde 47.985'e gerilemiş, mevduat ve kredi faiz oranları maliyet ve piyasa koşulları dikkate alınarak belirlenmiştir.

Bu kapsamda olmak üzere 15 Kasım 2000 tarihinde kabul edilen 4603 sayılı "*T.C. Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası A.Ş. ve Türkiye Emlak Bankası A.Ş. Hakkındaki Kanun"* ile adı geçen bankaların uluslararası rekabetin gereklerine göre çalışmaları ve özelleştirmeye hazırlanmaları yönünde yeniden yapılandırılması ve hisse satışına ilişkin düzenlemelerin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

Ayrıca 31 Ocak 2002 tarihli 4743 sayılı *"Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması"* kanunu[77] ile kamu bankalarında özel hukuk hükümlerine tabi olmayan personelin çalıştırılmayacağı, 21 Şubat 2001 tarihinden önce açılmış kredilerin banka yetkili organlarınca yeniden yapılandırılabileceği gibi hükümler getirilmiştir.

2) TMSF Bankalarının Yeniden Yapılandırılması: 1997-2001 döneminde mali bünyeleri zayıfladığı için faaliyetlerine devam etmelerinin piyasa, kamu menfaati ve hak sahipleri açısından sakıncalı olduğu düşünülen 19 banka TMSF'ye devredilmiş, bunların bir kısmı bir çatı altında birleştirilerek satılmış, bir kısmının bankacılık yapma izinleri kaldırılarak çözümlenme süreci gerçekleştirilmiştir. 2001 yılı sonuna kadar Hazine'den TMSF'ye 21,6 milyar TL aktarılmıştır.

[77] **Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun**, 30.01.2002, Kanun No 4743, 31.01.2002 Tarih ve 24657 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanmıştır.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Hazine tarafından fon bankalarının bilanço ve sermaye yapılarının güçlendirilmesi amacı ile tahvil ihraç edilmiş, bunların bir kısmının Merkez Bankası'na satışından elde edilen kaynak ile Mart 2001 dönemi itibariyle 5,2 milyar TL olan kısa vadeli yükümlülükler sıfırlanmıştır. Ayrıca Mayıs 2001 dönemine kadar 4-5 milyar ABD Doları seviyesinde olan açık pozisyon, dövize endeksli devlet iç borçlanma senetlerinin de kullanılması ile 500-600 milyon ABD Doları düzeyine gerilemiştir. Nisan 2002 dönemine kadar TMSF kaynaklarından fon bankalarına 1 milyar TL'si sermaye, 1,6 milyar TL'si mevduat olmak üzere toplam 2,6 milyar TL destek sağlanmıştır.

Bankalar Kanunu'nda değişikliği içeren 12 Mayıs 2001 tarihli 4672 sayılı yasa ile Fon alacaklarının takip ve tahsilinin hızlandırılması amacı ile çeşitli düzenlemeler yapılmış, banka kaynaklarının istismarından sorumlu olan hakim hissedar ve yöneticilerin yaptırıma tabi tutulması öngörülmüştür. Hazine Müsteşarlığı Eylül 2008 itibariyle 118,8 milyar TL'ye ulaşan hazine alacağının 94,8 milyar TL'lik kısmının TMSF'ye ait olduğunu ifade etmiştir. Kasım 2008 döneminde ise TMSF'nin Hazineye olan toplam 93,3 milyar TL'lik borcu yapılan yasal düzenlemeler ile terkin edilmiştir.[78]

Bankaların sorunlu hale dönüşen alacaklarının tahsil kabiliyetini artırmak amacı ile 30 Ocak 2002 tarihinde kabul edilen ve *"İstanbul Yaklaşımı"* olarak bilinen 4743 sayılı *"Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması"* yasası çıkarılmıştır. Böylece; bankalar ve diğer mali kurumlar ile kredi ilişkisi içinde bulunan ve finansal darboğaz yaşayan borçluların; finansal yeniden yapılandırma çerçevesinde belirlenecek süre ve koşullarla kredi borçlarını, vade uzatılması, kredinin yenilenmesi, ilave kredi kullanılması gibi alınacak tedbirlerle ödemeleri imkanı getirilmiştir. TMSF'nin Finansal Yeniden Yapılandırma Çerçeve Anlaşmalarına taraf olması, fon alacaklarının yeniden yapılandırılması ve itfa planına bağlanması, fon işlemlerinin vergiden muaf tutulması, fon bankalarına kaynak aktarımı ve bu bankaların birleştirilme ve satış işlemleri ile ilgili çeşitli düzenlemelere yer verilerek TMSF'nin yetkileri artırılmış ve yapacağı işlemlere hız kazandırılmıştır. Ayrıca bu yasa ile mali kurumların alacakları ve diğer varlıklarının

[78] **Hazine Müsteşarlığı, Basın Duyurusu**, Sayı: 2008-201.; Hazine Müsteşarlığı, Basın Duyurusu, Sayı: 2008-210.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

satın alınması ve yeniden yapılandırılarak satılması amacı ile BDDK'nın belirleyeceği esas ve usullerde Varlık Yönetim Şirketleri'nin kurulabilmesi imkanı da getirilmiştir.

12 Aralık 2003 tarihinde kabul edilen ve 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nda değişiklikler yapan 5020 sayılı kanun[79] ile; 2000 yılından itibaren BDDK bünyesinde bulunan TMSF, BDDK'ya benzer şekilde ayrı bir tüzel kişilik haline kavuşturularak Fonun idare ve temsili özerk bir kurula devredilmiştir. Bu suretle mevduat sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması ile fon bankalarının yönetimi ve fon alacaklarının tahsilinin daha verimli ve etkin şekilde gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bankaların mali yapılarının bozularak TMSF bünyesine alınmasına neden olan banka hissedar ve yöneticilerinin ağır şekilde cezalandırılmaları öngörülmüştür. Böylece TMSF'na devredilen bankaların yönetim ve denetimini doğrudan ve dolaylı olarak elinde bulunduranların kendi lehine kullandıkları ya da muvazaalı olarak üçüncü kişilere aktardıkları her türlü mal, hak ve alacağın Hazine alacağı sayılmasının yolu açılarak bu kişilerin varlıklarına TMSF kararı ile el konulması mümkün hale getirilmiştir. Bu yasa banka hissedarları ve yöneticileri için sının belirsiz sorumluluk getirebileceği ve yerli girişimcileri sektörden uzaklaştırabileceği gibi hususlarda eleştirilmiştir. Ayrıca yapılan düzenlemelerle TMSF tarafından devralınan şirket ve iştiraklerin satış sürecini hızlandırıcı yöntemlere işlerlik kazandırılmıştır. Bu hükümler 2005 yılında kabul edilen 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda[80] da yer almıştır.

3) Özel Bankaların Yeniden Yapılandırılması: Programın ilk aşaması çerçevesinde; özel bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesi, yabancı para açık pozisyonların daraltılması, devir ve birleşmelerin özendirilmesi konularında düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Sermaye yetersizliğine yönelik olarak sermaye artışının teşviki amacı ile vergi istisnaları getirilmiş, banka hissedarlarının sermaye artırımına katkılarını temin etmek amacı ile takvime bağlı taahhüt mektupları alınmış, 31 Aralık 2001 tarihi itibariyle 2,2 milyar TL'lik sermaye artışı gerçekleştirilmiştir. Haziran 2001'de yapılan iç borç takas

[79] **Bankalar Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun**, 12.12.2003, Kanun No. 5020, 26.12.2003 Tarih ve 25328 Sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanmıştır.
[80] **Bankacılık Kanunu**, Kanun No. 5411, 1 Kasım 2005 Tarih ve 25983 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanmıştır.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

işlemi ile özel bankaların yabancı para pozisyon açıkları önemli ölçüde kapatılmıştır. Bankalar ve iştiraklerinin devir ve birleşmelerini kolaylaştırmak yönünde vergi teşvikleri getirilmiştir. Faiz riskinin azaltılması için iç borçlanmada değişken faizli tahvillerin payı artırılmıştır. 4743 sayılı *"Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması"* kanunu ile; kötü ve donuk aktif sorununun çözümlenmesi, reel sektörün mali kesime olan borçlarının gönüllülük esası çerçevesinde yeniden yapılandırılması (İstanbul Yaklaşımı), belirli koşulları taşıyan özel sermayeli mevduat bankalarına sermaye desteği sağlanması amaçlanmıştır.

Bankacılık sektörünün sermaye yeterliliği rasyosu 2000 yılında yüzde 10 dolayında iken, 2002 yılı sonunda yüzde 25'e yükselmiştir. Bu gelişmede *"Banka Sermayelerinin Güçlendirilmesi Programı"* kapsamında bankaların kendi kaynakları ile sermayelerini artırmaları ile kamu ve TMSF bankalarına kaynak aktarımları etkili olmuştur.[81] Ayrıca 2002 yılında başlayan enflasyon muhasebesi uygulaması sonucunda sermaye ve yedek akçelerin enflasyona endekslenmesi de sermaye yeterlilik oranını yükseltmiştir.[82]

Kriz ortamında bankacılık sektörünün mali bünyesini analiz ederek zayıf ve güçlü yönlerini ortaya koyan, 12 adet bankayı kapsayan, kriz ortamı ve hemen sonrasında bu bankaların denetimden geçmiş ve enflasyona göre düzenlenmiş 2001-2002 yılı bilanço ve gelir tablolarından yararlanarak hazırlanan bir çalışmada bankaların finansal açıdan zayıf ve güçlü yönleri aşağıdaki gibi belirtilmiştir: [83]

Zayıf yönleri:

- Varlık kalitesinde yetersizlik,
- Karlılıkta azalma (Net Gelir / Ortalama Varlıklar, Net Gelir / Ortalama Sermaye),
- Özsermaye yetersizliği,

[81] BDDK, **Banka Sermayelerinin Güçlendirilmesi Programı Tanıtım Rehberi**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), İstanbul, Şubat 2002.
[82] BDDK, **Yıllık Rapor 2002**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), İstanbul, Mayıs 2003, s. 38.
[83] Nurgül Chambers, **Kriz Dönemi ve Sonrasında Bankaların Finansal Yapısının Analizi,** Avcıol Basım Yayın, İstanbul, 2004, s. 98-99.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

- Serbest sermaye yetersizliği,
- Kamu kağıtlarının bilançodaki payının yüksekliği,
- Vade yapısında uyumsuzluk,
- Etkinlik azalışı (Faaliyet gelirlerinin düşük, maliyet/ gelir rasyosunun yüksek olması, gelirlerin varlıklar içindeki payı gibi faktörler)

Güçlü yönleri:

- Mevduatın istikrarlı oluşu,
- Likidite sağlamlığı (Likit Varlıklar / Mevduat ve Para Piyasası Fonları oranının yüksek olması),
- Yabancı para açık pozisyonunda azalma,
- Risk yönetim sisteminin kurulması,
- Haksız rekabette azalma (Kamu bankaları ile ilgili düzenlemeler ve zayıf bünyeli bankaların Fona devredilmesi),
- Artan şeffaflık ve gözetim

4) Son Yapılandırmalar: Son yıllarda bankacılık sisteminde bir dizi yapılandırma işlemi yapılmış olup bunlar aşağıda ele alınmaktadır.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile; özel finans kurumları katılım bankası adını almış ve tabi olduğu düzenlemeler klasik bankacılık sektörüne yaklaştırılmış, bankalarla birlikte finansal kiralama, faktoring, tüketici finansmanı, finansal holding şirketleri ve bunlara destek hizmeti sağlayan kuruluşların düzenleme ve denetimi BDDK'nın sorumluluk alanına bırakılmış, etkin gözetim ve denetim sisteminin kurulması, kurumsal yönetim ilkelerinin hayata geçirilmesi, bankaların kuruluş aşamasından faaliyet konulan ve organizasyon yapılarına kadar ayrıntılı biçimde AB direktifleri ve Basel Bankacılık Gözetim ve Denetim Komitesi ilkeleri ile uyumlu düzenlemelerin getirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. 2006 yılından itibaren bankacılık sektörünü yakından ilgilendiren konularda BDDK tarafından çok sayıda yönetmelik ve tebliğ yayımlanmıştır.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bankaların esas işlevlerini daha sağlıklı yerine getirebilmeleri amacı ile aracılık maliyetlerinin azaltılması için 2003 yılında TMSF'ye ödenen sigorta prim oranı yarıya düşürülmüş, kredilerden alınan damga vergisi ve harçlar 2004 başında kaldırılmış, mevduat sahiplerinden alınan özel işlem vergisi ve ticari kredilerden alınan kaynak kullanımı destekleme vergisi 2004 yılında kaldırılmış, ancak tüketici kredilerindeki artış hızını sınırlandırmak için bu tür kredilerden alınan kaynak kullanımı destekleme vergisi oranı yükseltilmiştir.[84]

Ahlaki rizikoya yol açtığı iddia edilen sınırsız mevduat sigortasının kapsamı 2004 yılında yapılan düzenleme ile 50.000 TL ile sınırlandırılmış ve bankalarca ödenecek sigorta primlerinin riske dayalı olarak hesaplanması sistemi getirilmiştir. Böylece sigortalı mevduat tutarı sınırlandırılarak mevduat sahipleri için banka seçiminde tek kıstasın faiz oranı olmasının önüne geçilerek banka seçimi ve kontrolünde titiz davranılması amaçlanmıştır. Risk primli mevduat sigortası modeline geçilerek bankaların taşıdıkları risk düzeyine bağlı olarak (Sermaye yeterliliği oranı, yabancı para net genel pozisyonu oranı, grup kredileri oranı, net takipteki krediler oranı ve serbest özkaynak tutarı olmak üzere 5 adet risk faktörüne göre farklılaştırma) prim ödemeleri şartı getirilerek bankaların daha az risk alarak daha az prim ödemeleri sağlanmaya çalışılmıştır.[85] Mevduat sigorta sistemindeki bu değişikliklerle banka hissedar ve yöneticileri güçlü göstergeleri olan bir bankaya sahip olmaları yönünde teşvik edilmiştir. Ancak içinde bulunduğumuz kriz ortamında ABD ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin dahi sınırsız mevduat sigortasına yönelebildikleri görülebilmektedir.

BASEL-I'e uyumu öngören Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik[86]; kredi riskinin içeriğinde yapılan değişiklikleri ve önemli bir yenilik olarak piyasa riskini kapsamıştır. Kredi riski ve

[84] TCMB, **Yıllık Rapor 2003**, T.C. Merkez Bankası, Ankara, Nisan 2004, s.104.
[85] TMSF, **2007 Faaliyet Raporu**, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF), İstanbul, Mart 2008, s. 23.
[86] **Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik**, 10.02.2001 Tarih ve 24314 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanmıştır (31.01.2002 tarih ve 24657 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik"in 35. maddesi gereği yürürlükten kaldırılmıştır) Son hali: **Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik**, 1.11.2006 Tarih ve 26333 Sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanmıştır (Son değişiklik: **Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik**, 15.08.2009 Tarih ve 27320 Sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanmıştır).

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

piyasa riskinin hesaplanması ve değerlendirilmesinde yenilikler getiren, operasyonel riski sermaye yeterliliğinin hesaplanmasına dahil eden BASEL-II'ye geçiş için BDDK yol haritası taslağını 30 Mayıs 2005 tarihinde kamuoyuna açıklamış ve bankaların kendi yol haritalarını oluşturmalarını istemiştir. Sermaye yeterliliğinin ölçümü, risk hesaplaması ve yönetiminde yenilikler getiren BASEL-II hükümlerinin 2007 yılında banka ve menkul kıymet şirketlerinde uygulanması planlanmış olmakla birlikte sisteme uyum çalışmaları nedeni ile BASEL-II'e geçiş ertelenmiştir. 2007 yılı içinde operasyonel risk sermaye yeterliliğinin hesaplanmasına dahil edilmiştir.

2006 yılında kabul edilen 5464 sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu[87] ile banka kartı ve kredi kartlarının çıkarılması, kullanımı, takas ve mahsup işlemleri düzenlenmiştir. Kredi kartı borçlarına uygulanan yüksek faiz oranlarına gösterilen kamuoyu tepkisinden dolayı kredi kartlarına ilişkin azami akdi ve gecikme faizini belirlemeye yetkili kılınan TCMB'nin üç ayda bir bankalarca uygulanacak azami faiz oranını açıklayacağı hükme bağlanmıştır.

Konut finansmanını içine alan 5582 sayılı yasa ile mortgage olarak nitelenen tutsat türü krediler bankacılık mevzuatına dahil edilmiştir. Orta vadede konut kredilerine dayalı menkul kıymetlerin çıkarılarak, ikincil piyasaların oluşturulmasını hedefleyen bu yasa, konut kredilerinin banka sigorta muameleleri vergisinden muaf olması, kredi borcunun sabit taksitli ödeme dışında değişken faizli seçeneklerle ödenebilmesi gibi yenilikler getirmiştir.[88]

[87] **Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu**, 23.02.2006, Kanun No: 5464, 01.03.2006 Tarih ve 26095 Sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanmıştır.
[88] **Konut Finansmanı Sistemine İlişkin Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun**, 21.02.2007, Kanun No. 5582, 06.03.2007 Tarih ve 26454 Sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanmıştır.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

İKİNCİ BÖLÜM
BANKACILIK ENDÜSTRİSİNDE DEĞERLENDİRME

Çalışmanın ikinci bölümünde çalışma aracı olmak üzere bankacılık endüstrisinde değerlendirme konusu ele alınmıştır. Bu bölümde ağırlıklı olarak rasyolar üzerinden çalışılmıştır. Bankaları değerlendirme yöntemleri rasyo yöntemine ek olarak bazı diğer yöntemler ile desteklenmiştir.

1. BANKACILIK SİSTEMİNDE RASYOLAR

Banka performanslarının ölçülmesinde çeşitli finansal oranlardan faydalanılmaktadır. Ancak banka performansı sıralaması uygulanan orana göre farklı çıkmaktadır. Bir orana göre yüksek performans gösteren banka bir diğer orana göre çok düşük performanslı görünebilmektedir. Objektif bir metodolojinin olmayışı banka yöneticilerinin uygulanan yaklaşıma güvensiz olmalarına yol açmaktadır.[89] Bankacılık sisteminde rasyolar önce yabancı ülkelerdeki bazı uygulamalara değinildikten sonra Türk bankacılığında kullanılan rasyolar ele alınmıştır.

1.1. Yabancı Ülkelerde Bankacılık Rasyoları

Yabancı ülkelerde bankacılık sisteminin değerlendirmesinde bazı özel yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bunlardan üzerinde BBDK'nunda da çalışmalar yaptığı ikisi bu bölümde ele alınmaktadır. Bunlardan birisi ABD'de öne çıkan CAMELS Değerlendirme Sistemi iken diğeri Avrupa Birliği çerçevesinde yapılan Basel çalışmalarıdır.

1.1.1. CAMELS Değerlendirme Sistemi

Genel olarak yerinde denetim amacı ile kullanılan CAMELS değerlendirme sistemi, özellikle ABD'de uzaktan gözetimin önemli araçlarından biridir. Bu yöntem ile bankaların genel durumunda belirgin bir değişiklik (iyi/kötü) olup-olmadığı

[89] Aydın Ünsal ve Sibel Duman, "Türkiye'deki Bankaların Performanslarının Temel Bileşenler Yaklaşımı ile Karşılaştırmalı Analizi", **VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu**, 26-27 Mayıs 2005, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2005, s. 6.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

değerlendirmesi yapılabilir. Bankaların CAMELS değerlendirme sisteminde bulunan ve rasyolardan oluşan 6 bileşen C sermaye yeterliliğini (capital adequacy), A varlık kalitesini (asset quality), M yönetim yeterliliğini (management adequacy), E kazanç durumunu (earnings), L likiditeyi (liquidity), S ise piyasa risklerine duyarlılığı (sensitivity to market risk) temsil etmektedir.[90]

Tablo 2.1. CAMELS Değerlendirme Sistemi Bileşenleri

Değişkenler	**Oran**
C (*Capital*) Sermaye yeterliliği	Sermaye Yeterlilik Rasyosu
	Döviz Pozisyonu/Özkaynak
	Net Dönem Karı/Ortalama Toplam Aktifler
	(Özkaynak+Kar) /Toplam Aktifler
A (*Asset*) Varlık kalitesi	Takipteki Krediler/Toplam Krediler
	(İştirakler +Bağk Değerler+ Sabit Kıymetler) /Toplam Aktifler
	Duran Aktifler /Toplam Aktifler
M (*Management*) Yönetim kalitesi	Takipteki Krediler/Toplam Krediler
	Net Kar / Şube sayısı
	Faaliyet Gideri/T.Aktif
E (*Earnings*) Kazançlar	Net Dönem Karı/Ortalama Toplam Aktifler
	Net Dönem Karı/ Ortalama Özkaynaklar
	Vergi Öncesi Kar/ Ortalama Toplam Aktifler
	Toplam Gelirler /Toplam Giderler
L (*Liquidity*) Likidite durumu	Likit Aktifler/T.Aktifler
	YP likit Aktifler/YP Pasifler
	Net çalışma sermayesi/Toplam Aktifler
S (*Sensitivity to market risk*) Piyasa riskine duyarlılık	Menkul Kıymet Cüzdanı/Toplam Aktifler
	Menkul Kıymet Cüzdanı/Toplam Krediler
	YP Aktifler/YP Pasifler
	Net Faiz Geliri/Toplam Aktifler
	Döviz Pozisyonu/Özkaynak

Kaynak: Yasemin Türker Kaya, **Türk Bankacılık Sektöründe CAMELS Analizi**, MSPD Çalışma Raporları: 2001/6, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), Mali Sektör Politikaları Dairesi, Ankara, Eylül 2001, s. 7.

1.1.2. BASEL ve Sermaye Yeterliliği Rasyosu

Uluslararası bankaların 1980'li yılların başında taşıdıkları riskler borçlu ülkeler nedeniyle artmıştır. Bu durum bankaların sermaye oranlarının gerilemesi ile

[90] Yasemin Türker Kaya, **Türk Bankacılık Sektöründe CAMELS Analizi**, MSPD Çalışma Raporları: 2001/6, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), Mali Sektör Politikaları Dairesi, Ankara, Eylül 2001, s. 5.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

sonuçlanmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda Basel Komitesi, 1988 yılında uluslararası bankacılık sisteminin istikrarını güçlendirmek için Basel Sermaye Uzlaşısını yayınlamıştır. Bu standart dünya çapında 100'den fazla ülke tarafından uygulanmıştır.[91] 1988 Sermaye Uzlaşısı, bankaların bulundurmak zorunda oldukları minimum sermaye seviyelerinin oluşturulması üzerine yoğunlaşmıştır. Bankaların sermaye yeterliliğinin belirlenmesi aktiflerinin risk derecelerine göre (%0, 10, 20, 50, 100 olarak) ağırlıklandırılması ile yapılmaktadır.[92] Dünyada bankacılık sistemini tek bir standart kullanarak denetlemenin temelleri, 1988 Basel Uzlaşısı ile atılmıştır. Bu uzlaşı ile uluslararası alanda faaliyet gösteren bankaların aktifleri ile tuttukları sermaye arasında risk ağırlığına dayanan bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda bankaların tutmak zorunda oldukları Cooke rasyosu[93] olarak da bilinen Sermaye Yeterliliği Rasyosu (SYR) aşağıdaki gibi tanımlanmış olup, risk ağırlıklı varlıklar ve gayri nakdi krediler tutarı ise, varlıkların beş farklı risk grubuna ayrılıp; risk ağırlıklarıyla çarpılması ve daha sonra toplanması suretiyle bulunur.[94]

$$\text{Sermaye Yeterliliği Rasyosu} = \frac{\text{Toplam Sermaye}}{\text{Risk Ağırlıklı Varlıklar ve Gayrinakdi Krediler}} \geq \%8$$

Basel-I'de risk ağırlıklı varlıkların risk gruplarına göre ele alınış şekli aşağıdaki tabloda işlenmektedir.

Tablo 2.2. Basel-I'de Risk Grupları ve Ağırlıkları

Risk Grupları	Risk Ağırlıkları
I. Grup	% 0
II. Grup	% 10
III. Grup	% 20
IV. Grup	% 50
V. Grup	%100

Kaynak: Meryem Filiz, "Uluslararası Bankaların Düzenlenmesine Yönelik Yeni Bir Uygulama Olarak Basel-II ve Gelişmekte Olan Ülkelere Etkisi", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, 2007, 13, s. 205.

[91] Basel Committee on Banking Supervision (1999), **A New Capital Adequacy Framework**, Consultative Paper, Basel, 1999, s. 19.
[92] Yay, T., Yay, G.G. ve Yılmaz, E., "Finansal Krizler, Finansal Regülasyon ve Türkiye", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 2004, No: 30, s. 109. [101-130].
[93] Daesik Kim ve Anthony M. Santomero, "Bankacılıkta ve Sermaye Yeterliliği Düzenlemelerinde Risk", Çeviren: Hakan Güçlü, **The Journal of Finance**, Vol. 43, No. 5 Aralık 1988, s. 226.
[94] Teker, S., Bolgün, K.E. ve Akçay, M.B., "Banka Sermaye Yeterliliği: Basel II Standartlarının Bir Türk Bankasına Uygulanması", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2005, 3 (12), s. 44. [42-54].

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Yalnızca beş farklı risk ağırlığı kullanılması nedeniyle risk duyarlılığı düşük olan Basel I, farklı faaliyet alanları olan tüm bankalara aynı şekilde uygulandığından "herkese tek beden elbise" (one-size fits all) olarak nitelendirilebilir. Ayrıca Basel I'de, "OECD klüp kurak" (*club rule*) şeklinde tanımlanmış olan uygulamadan dolayı OECD'ye üye ülkelerin hükümetlerine %0, üye ülkelerin bankalarına olan borçlara ise %20 risk ağırlığı verilmektedir. Buna karşılık, OECD üyesi olmayan ülkeler için %100 risk ağırlığı uygulanması bu düzenlemenin zayıf yanı olarak değerlendirilmektedir.[95]

Uluslararası Ödeme Bankası BIS tarafından Sermaye Yeterliliği Oranı'nın geçiş dönemi yaşayan ya da istikrarsız faaliyet gösteren bankalar için %15 seviyelerinde olması gerekliliği tavsiye edilmiştir.[96]

Toplam Krediler / Toplam Aktifler ,Menkul Değer Portföyü/Toplam Aktifler, Takipteki Krediler (net) / Toplam Krediler, (Net Bilanço Pozisyonu+Net Bilanço Dışı Pozisyon)/Özkaynaklar, Toplam Risk Ağırlıklı Varlıklar (Piyasa Riskine Maruz Tutar dahil) / Aktif Büyüklüğü oranları Sermaye Yeterliği Oranı ile birlikte kullanılması öngörülen oranlar arasındadır.[97] Ayrıca Sermaye Yeterliliği Oranı'nın yanı sıra, özsermayenin borçlara oranı, özsermayenin kredilere oranı, özsermayenin duran varlıklara oranı, özsermayenin toplam mevduata oranı, özsermayenin aktifler toplamına oranı ve özsermayenin pasifler toplamına oranı gibi oranlar ile de özsermayenin riskleri karşılayabilmede yeterli olup olmadığı ölçülmektedir.[98]

Basel-I, bankaların finansal yapılarında piyasa risklerinin de önemli olduğunun anlaşılması üzerine, 1996 yılında Basel Komitesi tarafından, sermaye benzeri kredileri kapsayan piyasa risklerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Risk duyarlılığı eskisine göre daha fazla olan Basel-II'ye ilişkin nihai metin Haziran 2004'te

---

[95] Yayla, M. ve Kaya, Y.T., Basel-II, Ekonomik Yansımaları ve Geçiş Süreci, **Bankacılık Düzenleme ve Deneteme Kumru, ARD Çalışma Raporları**, No: 2005/3, 2005, s. 9.
[96] Murat Atan, **Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Ankara, 2002, s. 15-16.
[97] Daesik Kim ve Anthony M. Santomero, "Bankacılıkta ve Sermaye Yeterliliği Düzenlemelerinde Risk", Çeviren: Hakan Güçlü, **The Journal of Finance**, Vol. 43, No. 5 Aralık 1988, s. 231.
[98] Murat Atan, **Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Ankara, 2002, s. 15-16.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

yayınlanmıştır.[99] Yeni düzenlemede, mevcut sermaye tanımı ve oranının %8 olması koşulu değişmemiştir. Kredi riski daha ayrıntılı tanımlanmıştır. Piyasa riskinde herhangi bir değişiklik olmamış ve ilk defa *"operasyonel risk"* kavramı ilave edilmiştir. Yeni düzenleme ile risk ağırlıkları uluslararası bir derecelendirme kuruluşunun kriterlerine göre belirlenmektedir. Bu doğrultuda sermaye yeterlilik rasyosunun (SYR) hesaplanması aşağıdaki gibi olmuştur.[100]

$$\text{Sermaye Yeterliliği Rasyosu} = \frac{\text{Toplam Sermaye}}{\text{Kredi Riski + Piyasa Riski + Operasyonel Risk}} \geq \%8$$

Risk ağırlıklı varlıklar toplamı; piyasa ve operasyonel risk (ilk defa dahil edilmiştir) sermaye yükümlülüklerinin 12,5 (yani, %8 asgari sermaye oranının tersi) ile çarpımı ve çıkan tutarın kredi riskine ilişkin risk ağırlıklı varlıklar toplamına eklenmesi ile bulunur.[101]

Bankaların sermaye yeterliliği standartlarını yeniden belirleyen ve risk yönetimini ön plana çıkaran Basel II düzenlemesi ile birlikte bankaların davranışını etkileyecek olan yeni risk yönetimi anlayışı bankaların kredi müşterilerine de yansıyacaktır.[102]

Türkiye'de uluslararası standartlarla uygulamanın aynı seviyeye getirilmesi için, sermaye yeterliliği oranı hesaplanması, 1 Ocak 2002'den başlamak üzere solo bazda ve 1 Temmuz 2002'den itibaren konsolide bazda, piyasa riskleri için sermaye yükümlülüğünü ve içsel denetim ve risk idaresi sistemlerini kapsayacak şekilde

---

[99] BBDK, **10 Soruda Yeni Basel Sermaye II Uzlaşısı (Basel-II)**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Ankara, 2005, s. 2.

[100] Meryem Filiz, "Uluslararası Bankaların Düzenlenmesine Yönelik Yeni Bir Uygulama Olarak Basel-II ve Gelişmekte Olan Ülkelere Etkisi", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, 2007, 13, s. 208; Kaşif Dağ, **Türk Bankacılığında Basel II Kriterleri Çerçevesinde Risk Yönetimi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Projesi, T.C. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilimdalı, Kahramanmaraş, Mayıs 2008, s. 21; Daesik Kim ve Anthony M. Santomero, "Bankacılıkta ve Sermaye Yeterliliği Düzenlemelerinde Risk", Çeviren: Hakan Güçlü, **The Journal of Finance**, Vol. 43, No. 5 Aralık 1988, s. 226; Sadiye Oktay ve Halime Temel, "Basel II Kriterleri Ekseninde Ticari Bankalarda Kredi Riski Yönetiminin Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Saha Çalışması", **T.C. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2007, Cilt 3, Sayı 6, s. 166.

[101] Sadiye Oktay ve Halime Temel, "Basel II Kriterleri Ekseninde Ticari Bankalarda Kredi Riski Yönetiminin Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Saha Çalışması", **T.C. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2007, Cilt 3, Sayı 6, s. 166.

[102] DMF, **Sermaye Ölçümünün ve Sermaye Standartlarının Uluslararası Düzeyde Birbiriyle Uyumlaştırılması: Basel-II**, DMF Uluslararası Denetim Danışmanlık ve Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş., Sirküler Rapor 2006-32, Ankara, 2006, s. 1.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

genişletilmiştir. Sermaye yeterliliği oranları 2006 yılına gelindiğinde her üç ayda bir hesaplanır olmuştur.[103]

BDDK 2005 yılı Mayıs 2008 yılı itibarıyla Basel II kriterlerinin uygulanmaya başlayacağını ilan etmiştir.[104] Ayrıca, Basel II'nin mevcut durumda uygulanması halinde yüzde 28,8 olan sermaye yeterlilik rasyosu, Basel II'nin uygulanması halinde yüzde 16,9'a gerileyeceğini ortaya konmuştur.[105]

1.2. Türk Bankacılığında Kullanılan Rasyolar

Türk bankacılık endüstrisinde gelişim süreci içerisinde farklı mercilerin bankaları değerlendirme rasyoları çalışmaları olmuştur. Bu çalışmaları dört başlık altında incelemek mümkündür:

a) Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Rasyoları

b) Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Rasyoları

c) Türkiye Bankalar Birliği Rasyoları

d) Bankacılık rasyoları ile ilgili diğer hususlar

Türk bankacılık endüstrisindeki farklı mercilerin bankaları değerlendirme rasyoları çalışmaları aşağıda başlıklar halinde çalışılmıştır.

1.2.1. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Rasyoları

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın bankacılık sektörünün risklerini ve kırılganlıklarını yansıtacak rasyolar seçerek oluşturduğu ve detayları aşağıdaki tabloda

[103] Alfred Steinherr, Ali Tükel ve Murat Üçer, **Türk Bankacılık Sektörü: Zorluklar ve AB Üyeliğine Geçiş Sürecine Bakış**, Çeviren: Leyla Dolun, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, AB-Türkiye Araştırması No.4, GA-06-09-10, Ankara, Kasım 2006, s. 10.
[104] Ahmet Dinçer**, Bankacılık Sektöründe Konsolidasyon, Ülke Deneyimleri ve Türkiye İçin Öneriler**, DPT Uzmanlık Tezleri, Ankara, 2006, s. 127.
[105] BBDK, **Basel-II Sayısal Etki Çalışması (QIS-TR) Değerlendirme Raporu**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Araştırma Dairesi, Ankara, Aralık 2004, s. 10.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

gösterilen ve çeşitli rasyolardan oluşan Finansal Sağlamlık İndeksi'nin[106] krizleri öngörmede yeterli olamayacağı sürülmektedir.[107]

Tablo 2.3. Bankalar için Finansal Sağlamlık İndeksi

Gösterge	**Rasyolar**
Aktif Kalitesi	Brüt Takipteki Alacaklar / Brüt Kredi
	Net Takipteki Alacaklar / Özkaynaklar
	Duran Aktifler/ Toplam Aktifler
Likidite	Likit Aktif /Toplam Aktif
	3 Aya Kadar Vadeli Aktif / 3 Aya Kadar Vadeli Pasif
Kur Riski	Mutlak Değer (Bilanço İçi Yabancı Para Pozisyonu / Özkaynaklar)
	Mutlak Değer (Yabancı Para Net Genel Pozisyonu / Özkaynaklar)
Karlık	Net Kâr/ Toplanı Aktif
	Net Kâr /Özkaynaklar
Sermaye Karlılığı	Serbest Sermaye /Toplanı Aktif
	Sermaye Yeterlik Rasyosu

Kaynak: TCMB, **Finansal İstikrar Raporu**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Sayı: 1, Ankara, Ağustos 2005, s. 133.

1.2.2. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Rasyoları

Bir Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK) araştırmasında bankacılık sektörünün aşağıdaki tabloda gösterilen belli rasyoları üzerinden Türk bankacılık sektöründe faal bankaların temel göstergeleri karşılaştırılmaktadır.[108]

[106] TCMB, **Finansal İstikrar Raporu**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Sayı: 1, Ankara, Ağustos 2005, s. 133.
[107] Mert Ural ve Nilgün Acar Balaylar, "Bankacılık Sektöründe Yüksek Risk Alımı ve Baskı İndeksleri", **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar**, 2007, Cilt: 44, Sayı: 509, s. 54.
[108] Münür Yayla, Yasemin Türker Kaya ve İbrahim Ekmen, **Bankacılık Sektörüne Yabancı Girişi: Küresel Gelişmeler ve Türkiye**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), ARD Çalışma Raporları No: 2005/6, İstanbul, Eylül 2005, s. 27.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Tablo 2.4. Türk Bankacılık Sektöründe Faal Bankaların Temel Göstergeleri (BDDK)

Seçilmiş Bilanço Rasyoları	Seçilmiş Kar/Zarar Tablosu Rasyoları
Bank. ve Para Piy. Alac./ Toplam Aktifler	Kredilerden Alınan Faiz/Toplam Faiz Gelirleri
Menkul değerler portföyü/Toplam Aktifler	Banka ve Para Piy. İşi. Al. Faiz/ Toplam Faiz Gelirleri
Kredi/Toplam Aktifler	Menkul değerler portföyü'nden Alınan Faizler/ Toplam Faiz Gelirleri
TakAlac. (Net)/Krediler	Ters Repo İşi. Al. Faizler/ Toplam Faiz Gelirleri
Tak.Alac. (Brüt)./Krediler	Mevduata Verilen Faizler/ Toplam Faiz Giderleri
İştirakler/ Toplam Aktifler	Banka ve Para Piy. İşi. Ver. Faiz/ Toplam Faiz Giderleri.
Mevduat/Toplam Pasifler	Repo İşi. Ver. Faizler/ Toplam Faiz Giderleri
Bank.Borçlar/ Toplam Pasifler	Faiz Dışı Gelir/ Toplam Faiz Gelirleri
Öden.Ser./ Toplam Pasifler	Pers. Gid./Toplam Faiz Dışı Giderler
Özkaynaklar/ Toplam Pasifler	Ser. Piy. İş. K-Z/ Vergi Öncesi Kar
Gayrinakdi Krediler / Toplam Aktifler	Kambiyo K-Z/ Vergi Öncesi Kar
Türev Fin.Ar .ve Diğ. Taah./ Toplam Aktifler	Ser. Piy. İş. K-Z/ Toplam Faiz Gelirleri
Dönem Net Karı / Toplam Aktifler	Kambiyo K-Z/ Toplam Faiz Gelirleri
Dönem Net Karı /Özkaynaklar	
Kredi/Mevduat	
Menkul değerler portföyü/Mevduat	

Kaynak: Melsa Ararat ve Ayşe Tansel Çetin, **İMKB'de İşlem Gören Bankaların Kamuya Açıklama Yoğunlukları ve Yönetişim Özellikleri**, Sabancı Üniversitesi Kurumsal Yönetim Forumu, İstanbul, 2008, 28-29.

1.2.3. Türkiye Bankalar Birliği Rasyoları

Türkiye Bankalar Birliği (TBB) Bankacılık Kanunu kapsamında Türkiye'de faaliyette bulunan mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarının "Bankaların Kamuya Açıklanacak Finansal Tablolar ile Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Hakkında Tebliğ" kapsamında hazırladıkları ve Türkiye Bankalar Birliği'ne tevdi ettikleri denetlenmiş, konsolide olmayan "Ortak Veri Gönderim Seti" tablolarından yararlanarak aşağıda yapısal detayları verilen Türkiye'de Bankacılık Sistemi - Seçilmiş Rasyolar (2001-2008) raporunu düzenlemiştir.[109] Bu raporda 31.12.2007 itibariyle faaliyette bulunan banka listesi kullanılmıştır. Bankalar, bulundukları gruplarda

[109] TBB, **Türkiye'de Bankacılık Sistemi - Seçilmiş Rasyolar (2001-2008)**, İstatistiki Raporlar, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Rapor Kodu: YT05, Haziran 2009.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

alfabetik olarak sıralanmıştır. Grup rasyoları, o dönem itibariyle grupta faaliyette bulunan bankaların bilgileri kullanılarak hesaplanmıştır.[110]

Sermaye Yeterliliği

Özkaynaklar / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riske Esas Tutar)
Özkaynaklar / Toplam Aktifler
(Özkaynaklar-Duran Aktifler) / Toplam Aktifler
Özkaynaklar / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar)
Bilanço içi Döviz Pozisyonu / Özkaynaklar
Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar
(Net Bilanço Pozisyonu + Net Nazım Hesap Pozisyonu) / Özkaynaklar

Bilanço Yapısı

TP Aktifler / Toplam Aktifler
YP Aktifler / Toplam Aktifler
TP Pasifler / Toplam Pasifler
YP Pasifler / Toplam Pasifler
YP Aktifler / YP Pasifler
TP Mevduat / Toplam Mevduat
TP Krediler / Toplam Krediler
Toplam Mevduat / Toplam Aktifler
Alınan Krediler / Toplam Aktifler

Aktif Kalitesi

Finansal Varlıklar (Net) / Toplam Aktifler
Toplam Krediler / Toplam Aktifler
Toplam Krediler / Toplam Mevduat
Takipteki Krediler (brüt) / Toplam Krediler
Takipteki Krediler (net) / Toplam Krediler
Özel Karşılıklar / Takipteki Krediler (brüt)
Duran Aktifler / Toplam Aktifler
Tüketici Kredileri / Toplam Krediler

Likidite

Likit Aktifler / Toplam Aktifler
Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler
TP Likit Aktifler / Toplam Aktifler
Likit Aktifler / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar)
YP Likit Aktifler / YP Pasifler

Karlılık

Net Dönem Karı (Zararı) / Toplam Aktifler

[110] 2001 yılı için sermaye standart rasyosu mevcut değildir. 2001 yılında TP-YP ayrımı bulunmamaktadır. Bu nedenle TP ve YP içeren rasyolar hesaplanamamıştır. 2001 yılında "Net Bilanço Pozisyonu", "Net Nazım Hesap Pozisyonu", "Kısa Vadeli Yükümlülükler" ve "Tüketici Kredileri" kalemleri mevcut değildir. Bu nedenle bu kalemleri içeren rasyolar hesaplanamamıştır.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Net Dönem Karı (Zararı) / Özkaynaklar
Vergi Öncesi Kar / Toplam Aktifler
Net Dönem Karı (Zararı) / Ödenmiş Sermaye

Gelir-Gider Yapısı

Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler
Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Faaliyet Gelirleri
Faiz Dışı Gelirler (Net) / Toplam Aktifler
Faiz Dışı Gelirler (Net) / Diğer Faaliyet Giderleri
Diğer Faaliyet Giderleri / Toplam Faaliyet Gelirleri
Kredi ve Diğer Alacaklar Değer Düşüş Karşılığı / Toplam Aktifler
Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri
Faiz Dışı Gelirler / Diğer Faaliyer Giderleri
Faiz Dışı Gelirler / Diğer Faaliyet Giderleri
Toplam Gelirler / Toplam Giderler
Faiz Gelirleri / Toplam Aktifler
Faiz Giderleri / Toplam Aktifler
Faiz Gelirleri / Toplam Gelirler
Faiz Giderleri / Toplam Giderler

Faaliyet Rasyoları

(Personel Gideri + Kıdem Tazminatı) / Toplam Aktifler
(Personel Gideri + Kıdem Tazminatı) / Personel Sayısı (Bin YTL)
Kıdem Tazminatı / Personel Sayısı (Bin YTL)
Personel Gideri / Diğer Faaliyet Giderleri
Diğer Faaliyet Giderleri / Toplam Aktifler
Toplam Faaliyet Gelirleri / Toplam Aktifler
Net Faaliyet Karı (Zararı) / Toplam Aktifler

Türk Bankacılık Sistemi içindeki Sektör Payları

Toplam Aktifler
Toplam Krediler
Toplam Mevduat

Türk Bankacılık Sistemi içindeki Grup Payları

Mevduat Bankaları
- Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları
- Özel Sermayeli Mevduat Bankaları
- Tasarruf Mevduatı Sig. Fon. Devredilen. Bankalar
- Yabancı Bankalar
  - Türkiye´de Kurulmuş Yabancı Bankalar
  - Türkiye´de Şube Açan Yabancı Bankalar

Kalkınma ve Yatırım Bankaları
- Kamusal Sermayeli Bankalar
- Özel Sermayeli Bankalar
- Yabancı Bankalar

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Türk Bankacılık Sistemi içindeki Şube Rasyoları

Şube Başına Toplam Aktif
Şube Başına Toplam Mevduat
Şube Başına TL Mevduat
Şube Başına YP Mevduat
Şube Başına Kredi
Şube Başına Personel (kişi)
Şube Başına Net Kar

Raporda ham verilerin yıllara göre değerlendirmeleri yapılarak rasyolarda kullanılması farklı tanımların da kullanılmasına yol açmıştır. Raporda kullanılan rasyoların tanımları aşağıdaki gibidir:

2001 Yılı Rasyolarının Tanımları

Diğer Faaliyet Giderleri = Faiz Dışı Giderler

Duran Aktifler = Takipteki Alacaklar (net) + İştirakler (net) + Bağlı Ortaklıklar (net) + Sabit Kıymetler

Faiz Dışı Gelirler = Komisyon Gelirleri (net) + Kambiyo Gelirleri (net) + Sermaye Piyasası İşlem Gelirleri(net) + Diğer Faiz Dışı Gelirler

Faiz Dışı Giderler = Personel + Kıdem Tazminatı + Diğer Provizyonlar + Vergi ve Harçlar + Kira + Amortisman + Diğer

Faiz Gelirleri = Alınan Faizler (Kredilerden + Menkul Değerler Cüzdanı + Bankalardan + Interbank) + Diğer Faiz Gelirleri

Faiz Giderleri = Mevduata Verilen Faiz + Kullanılan Kredilere Verilen Faiz + Diğer Faiz Giderleri

Finansal Varlıklar (net) = Menkul Değerler Cüzdanı (net) + Bağlı Menkul Kıymetler (net)

Likit Aktifler = Nakit Değerler + Bankalar + Diğer Mali Kuruluşlar + Interbank + Menkul Değerler Cüzdanı + Zorunlu Karşılıklar

Mevduat Dışı Kaynaklar = Interbank + Alınan Krediler + Fonlar + Çıkarılan Menkul Kıymetler

Özel karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri = Faiz Gelirleri - Faiz Giderleri - Takipteki Alacaklar Provizyonu

Takipteki Krediler (net) = Takipteki Krediler (brüt) - Özel Karşılıklar

Toplam Faaliyet Gelirleri = Net Faiz Geliri - Takipteki Alacaklar Karşılığı + Komisyon Gelirleri (net) + Kambiyo Gelirleri (net) + Sermaye Piyasası İşlem Gelirleri (net) + Diğer Faiz Dışı Gelirler

Toplam Gelirler = Faiz Gelirleri + Faiz Dışı Gelirler

Toplam Giderler = Faiz Giderleri + Faiz Dışı Giderler

Toplam Krediler = Kısa Vadeli Krediler + Orta ve Uzun Vadeli Krediler

2002-2005 Yılları Rasyolarının Tanımları

Döviz Pozisyonu = YP Pasifler - YP Aktifler

Duran Aktifler = İştirakler (net) + Bağlı Ortaklıklar (net) + Maddi Duran Varlıklar (net) + Maddi Olmayan Duran Varlıklar + Takipteki Krediler - Özel Karşılıklar

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Faiz Dışı Gelirler = Net Ücret ve Komisyon Gelirleri + Temettü Gelirleri + Net Ticari Kar/Zarar + Diğer Faaliyet Gelirleri

Finansal Varlıklar (net) = Alım Satım Amaçlı Menkul Değerler (net) + Satılmaya Hazır Menkul Değerler (net) + Vadeye Kadar Elde Tutulacak Menkul Değerler (net)

Kısa Vadeli Yükümlülükler: Muhasebe Uygulama Yönetmeliği kapsamındaki Tebliğ 17'deki Dipnotların "Mali Bünye" ile ilgili bölümündeki Likidite Riski tablosundan "Vadesiz ve 1 Ay Vadeli" bilgileri kullanılmıştır.

Likit Aktifler = Nakit Değerler ve TCMB + Alım Satım Amaçlı Menkul Değerler (net) + Bankalar ve Diğer Mali Kuruluşlar + Para Piyasaları + Satılmaya Hazır Menkul Değerler (net) + Zorunlu Karşılıklar

Mevduat Dışı Kaynaklar = Bankalararası Para Piyasalarından Borçlar + Alınan Krediler + Fonlar + İhraç Edilen Menkul Kıymetler (Net)

Net Bilanço Pozisyonu: Muhasebe Uygulama Yönetmeliği kapsamındaki Tebliğ 17'deki Dipnotların "Mali Bünye" ile ilgili bölümündeki "Kur Riskine İlişkin Bilgiler" tablosundan kullanılmıştır.

Net Nazım Hesap Pozisyonu: Muhasebe Uygulama Yönetmeliği kapsamındaki Tebliğ 17'deki Dipnotların "Mali Bünye" ile ilgili bölümündeki "Kur Riskine İlişkin Bilgiler" tablosundaki "Net Bilanço Dışı Pozisyonu" kullanılmıştır.

Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri = Faiz Gelirleri - Faiz Giderleri - Kredi ve Diğer Alacaklara İlişkin Özel Karşılıklar

Özkaynaklar / (Risk Ağırlıklı Varlıklar + Piyasa Riskine Esas Tutar) × 100 : Muhasebe Uygulama Yönetmeliği kapsamındaki Tebliğ 17'deki Dipnotların "Mali Bünye" ile ilgili bölümünde hesaplanan ve kamuya açıklanan "Sermaye Yeterliliği Standart Oranı.

Personel Giderleri: Muhasebe Uygulama Yönetmeliği kapsamındaki Tebliğ 17'deki Dipnotlar kapsamındaki gelir-gider tablosuna ait dipnotlardaki "diğer faaliyet giderlerine ilişkin bilgiler" tablosundan alınmıştır.

Takipteki Krediler (net) = Takipteki Krediler (brüt) - Özel Karşılıklar

Toplam Gelirler = Faiz Gelirleri + Net Ücret Komisyon Gelirleri + Temettü Gelirleri + Net Ticari Kar/Zarar + Diğer Faaliyet Gelirleri

Toplam Giderler = Faiz Giderleri + Diğer Faaliyet Giderleri

Toplam Krediler = Kısa Vadeli Krediler + Orta ve Uzun Vadeli Krediler + Takipteki Krediler (brüt) - Özel Karşılıklar

TP = Türk Parası

Tüketici Kredileri: Muhasebe Uygulama Yönetmeliği kapsamındaki Tebliğ 17'deki Dipnotların "Aktifler" ile ilgili bölümündeki "Toplam Tüketici Kredileri, Bireysel Kredi Kartları, Personel Kredileri ve Personel Kredi Kartları" tablosu toplamı kullanılmıştır.

YP = Yabancı Para

2006 ve 2007 Yılları Rasyolarının Tanımları

Döviz Pozisyonu = YP Pasifler - YP Aktifler

Duran Aktifler = İştirakler (net) + Bağlı Ortaklıklar (net) + Birlikte Kontrol Edilen Ortaklıklar (net) + Maddi Duran Varlıklar (net) + Maddi Olmayan Duran Varlıklar + Satış Amaçlı Elde Tutulan (2007'den sonra "ve Durdurulan Faaliyetlere İlişkin") Duran Varlıklar + Takipteki Krediler - Özel Karşılıklar

Faiz Dışı Gelirler (net) = Net Ücret ve Komisyon Gelirleri/Giderleri + Temettü Gelirleri + Ticari Kar/Zarar + Diğer Faaliyet Gelirleri

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Finansal Varlıklar (net) = Gerçeğe Uygun değer Farkı K/Z'a Yansıtılan Finansal Varlıklar (net) + Satılmaya Hazır Finansal Varlıklar (net)+ Vadeye Kadar Elde Tutulacak Yatırımlar (net) + Riskten Korunma Amaçlı Türev Finansal Varlıklar

Kısa Vadeli Yükümlülükler: "Bankalarca Kamuya Açıklanacak Finansal Tablolar ile Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Hakkında Tebliğ" kapsamındaki Dipnotların "Mali Bünye" ile ilgili bölümündeki Likidite Riski tablosundan "Vadesiz ve 1 Ay Vadeli" bilgileri kullanılmıştır.

Likit Aktifler = Nakit Değerler ve TCMB + Gerçeğe Uygun Değer Farkı K/Z Yansıtılan FV (net) + Bankalar ve Diğer Mali Kuruluşlar(2007'den sonra "Bankalar" olarak değişmiştir) + Para Piyasalarından Alacaklar + Satılmaya Hazır Finansal Varlıklar (net)

Mevduat Dışı Kaynaklar = Bankalararası Para Piyasalarına Borçlar + Alınan Krediler + Fonlar + İhraç Edilen Menkul Kıymetler (Net)

Net Bilanço Pozisyonu: "Bankalarca Kamuya Açıklanacak Finansal Tablolar ile Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Hakkında Tebliğ" kapsamındaki Dipnotların "Mali Bünye" ile ilgili bölümündeki "Kur Riskine İlişkin Bilgiler" tablosundan kullanılmıştır.

Net Nazım Hesap Pozisyonu: "Bankalarca Kamuya Açıklanacak Finansal Tablolar ile Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Hakkında Tebliğ" kapsamındaki Dipnotların "Mali Bünye" ile ilgili bölümündeki "Kur Riskine İlişkin Bilgiler" tablosundan kullanılmıştır.

Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri = Faiz Gelirleri - Faiz Giderleri - Kredi ve Diğer Alacaklara İlişkin Özel Karşılıklar

Özkaynaklar / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riske Esas Tutar) *100 : "Bankalarca Kamuya Açıklanacak Finansal Tablolar ile Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Hakkında Tebliğ" kapsamındaki Dipnotların "Mali Bünye" ile ilgili bölümünde hesaplanan ve kamuya açıklanan "Sermaye Yeterliliği Standart Oranı

Personel Giderleri: "Bankalarca Kamuya Açıklanacak Finansal Tablolar ile Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Hakkında Tebliğ" kapsamındaki gelir-gider tablosuna ait dipnotlardaki "diğer faaliyet giderlerine ilişkin bilgiler" tablosundan alınmıştır.

Takipteki Krediler (net) = Takipteki Krediler (brüt) - Özel Karşılıklar

Toplam Gelirler = Faiz Gelirleri + Net Ücret Komisyon Gelirleri/Giderleri + Temettü Gelirleri + Ticari Kar/Zarar + Diğer Faaliyet Gelirleri

Toplam Giderler = Faiz Giderleri + Diğer Faaliyet Giderleri

Toplam Krediler = Krediler + Takipteki Krediler (brüt) - Özel Karşılıklar

TP = Türk Parası

Tüketici Kredileri : "Bankalarca Kamuya Açıklanacak Finansal Tablolar ile Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Hakkında Tebliğ" kapsamındaki Dipnotların "Aktifler" ile ilgili bölümündeki "Toplam Tüketici Kredileri, Bireysel Kredi Kartları, Personel Kredileri ve Personel Kredi Kartları" tablosu toplamı kullanılmıştır.

YP = Yabancı Para

1.2.4. Bankacılık Rasyoları ile İlgili Diğer Hususlar

Son yıllardaki araştırmalar, piyasa oyuncularının bankaları disipline etmesine olanak sağladığı ölçüde, bankaların kamuya yaptığı açıklamaların bankacılık

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

sektöründeki sorunların daha erken fark edilmesine yol açtığını göstermektedir. Bu kapsamda olmak üzere kamuya açıklanan bilgiler arasında bankacılık sektörüne özgü ilave edilen 'finansal ve işletimsel bilgiler' üzerine aşağıdaki rasyo bilgileri ek saydamlık öğelerinden bazıları olarak değerlendirilmektedir:[111]

- Sermaye yeterlilik rasyoları hakkında bilgi
- Merkez bankası rasyolarma uyulup uyulmadığına dair bilgi
- Likidite göstergeleri hakkında bilgi

Rasyolar yöntemi bankacılıkta; Toplam Aktif/GSYİH, Toplam Kredi/GSYİH ve Toplam Mevduat/GSYİH gibi rasyoların söz konusu değerlendirmelere dahil edilmesi ile uluslararası karşılaştırmalarda da kullanılmaktadır.[112][113]

2. DİĞER DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİ

Bankaların değerlendirilmesi belirli bir piyasadaki tam rekabet ya da eksik rekabet koşulları ile de test edilebilir. Bu kapsamda olmak üzere (a) piyasada rekabetçi gücün derecesinin ölçümü ile söz konusu piyasadaki (b) yoğunlaşma oranı aynı sonuçları ortaya çıkaracak özelliktedir. Gerek yoğunlaşma oranının belirlenmesinde literatürde yer alan tekniklere, gerekse rekabet gücünün belirlenmesinde kullanılan yöntemlere başvurarak söz konusu piyasanın yapısı hakkında bilgi sahibi olmak mümkün olacaktır. Bu bölümde piyasa yapısının belirlenmesinde literatürde yer alan rekabeti ölçüm metotları ve bu konuda yapılan çeşitli çalışmalara yer verilecek, bir sonraki bölümde ise piyasa yoğunlaşma oranı teknikleri üzerinde durulacaktır.

[111] Melsa Ararat ve Ayşe Tansel Çetin, **İMKB'de İşlem Gören Bankaların Kamuya Açıklama Yoğunlukları ve Yönetişim Özellikleri**, Sabancı Üniversitesi Kurumsal Yönetim Forumu, İstanbul, 2008, 28-29.
[112] Birgül Şakar, "Türk ve AB-15 Ülkeleri Karşılaştırmalı Genel Göstergeler ile Banka Sektörünün Ekonomik İstikrara Etkisi", **Küresel Dalgalanmalar ve Finans Sektörüne Yansımaları**, T.C. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu Uluslararası Finans Sempozyumu 2008, Ord. Prof. Dr. Reşat Kaynar Konferans Salonu, Haydarpaşa, 19 Aralık 2008, İstanbul, 2008, s. 355.
[113] TCMB, **Finansal İstikrar Raporu**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Sayı: 1, Ankara, Ağustos 2005, s. 50.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

2.1. Rekabetin Test Edilmesinde Kullanılan Yöntemler

Rekabetin ölçümü ile ilgili literatürde yer alan teknikler iki önemli bölüme ayrılır. Yapısal (s*tructural*) ve yapısal olmayan (*non-structural*) modeller.Yapısal yaklaşım,yapı-davranış-performans (SCP) ve Etkinlik (*Efficiency*) hipotezini içermenin yanında, endüstriyel organizasyon teorisindeki biçimsel yaklaşımları temelleri ile birlikte kapsar. Bu iki hipotez daha önce de ifade edildiği üzere, piyasa gücüne sahip olmanın ve buna paralel olarak yüksek karlar elde etmenin, piyasanın yapısından mı yoksa bankaların etkinliği sonucu mu ortaya çıktığını araştırır. Yapısal modelleri kullanarak, bankacılık endüstrisinin piyasa yapısını, çeşitli ülkeler için test eden birçok çalışma yapılmıştır. Birinci bölümde SCP ve Etkinlik hipotezleri başlıkları altında bu çalışmalara yer verildiği için, bu bölümde tekrar üzerinde durulmayacaktır.

Özellikle bankacılık endüstrisi için birçok çalışmada kullanılan yapısal modeller, sebep oldukları bazı olumsuzluklar nedeniyle, eleştirilmiştir. Bu yaklaşımın en ciddi problemi, karlılık ve yoğunlaşma arasındaki pozitif ilişkiyi ve bu ilişkinin SCP veya Etkinlik hipotezini destekleyip desteklemediği ile ilgili yorumlar sonucu ortaya çıkar.[114] Yapısal yaklaşımın, uygulamadaki bu gibi eksikliklerinden ötürü, birçok ampirik çalışma yeni bir metot arayışına girmiştir. Rekabet çevresi için bu yeni model, Yeni Ampirik Endüstriyel Organizasyon (*The New Empirical Industrial Organisation Approach, NEIO*) yaklaşımı altında ortaya çıktı.[115] Bu yaklaşım altında kullanılan yapısal olmayan modeller, yapısal modeller gibi rekabet ve Pazar gücünün kullanımını test ederken, bankaların rekabetçi davranışını yapısal ölçülerin yokluğunda analiz etmektedir. Iwata (1974) öncüğünde ortaya atılmış, Bresnehan (1982, 1989), Lau (1982), Panzar – Rosse (1989) tarafından yapılan çalışmalarla yükselmiştir.

Bankacılık endüstrisinde rekabetin ölçümünde kullanılan yöntemler yapısal ve yapısal olmayan modeller olmak üzere 2 grup altında incelenmektedir. Literatürde çeşitli ülkelerde bankacılık sisteminin yapısını test etmek için yapılan ampirik uygulamaların çoğunda yapısal olmayan modeller baz alınmıştır. Aşağıdaki öncelikle

---

[114] Anatasia Koutsomanoli-Fillipaki ve Christos Staikouras, **Competititon and Concentration in the New European Banking Landscape,** Cass Business School, City of London, Conferences, 2004 Papers.
[115] Dairo Estrada ve Sandra Rozo, **Multimarket Spatial Competition in the Colombian Deposit Market**, Banco de la Republica de Colombia, Economic Reports, Working Papers, Bogotá, 2006, s. 1.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

literatürde geniş yer tutan yapısal olmayan modeller incelenecek olup ardından yapısal modellere yer verilecektir.

2.1.1. Yapısal Olmayan Modeller

Yapısal olmayan modeller, Iwata modeli, Bresnahan-Lau metodu ve Panzar Rosse modeli olmak üzere 3 başlık altında incelenecektir.

2.1.1.1. Iwata Modeli

NEIO yaklaşımı temelinde ortaya çıkan yapısal olmayan modellerin öncülüğünü 1974 yılındaki çalışmasıyla Gyoichi Iwata gerçekleştirmiştir. Iwata modeli, oligopolcü bir piyasada, homojen bir ürün arz eden her bir banka için tahmini varyasyon(variation) değerlerinin hesabını mümkün kılar. Bu ölçüye banka endüstrisi için sadece bir kez, Shaffer ve DiSalvo (1994)'nun çalışmasında baş vurulmuştur.[116]

2.1.1.2. Bresnahan ve Lau Modeli

Bresnahan ve Lau (1982) tarafından bankacılık sektörüne yönelik geliştirilen ikinci yapısal olmayan model, eş zamanlı denge modelini temel almaktadır. Eş zamanlı arz ve talep fonksiyonlarının yanında, yine eş zamanlı bir fiyat eşitliğinin tahmini ile, piyasa gücünün göstergesi geliştirilmektedir.[117] *Bu modelin, en önemli özelliği, bankaya özgü verileri gerektirmemesi ve toplulaştırılmış endüstri verilerini kullanmasıdır.* Tam rekabet ve monopol koşulları arasında değişen eksik rekabetin derecesinin ölçümünü sağlayan bir parametre tahmin edilebilir. Bu parametrenin tahmininde, firmaya özgü verilerin kullanılması mümkün iken, toplam endüstri datası da kullanılabilirliğidir.[118]

Bu yaklaşım ilk kez, Shaffer tarafından, ABD kredi piyasası ve Kanada bankacılık endüstrisi için uygulanmış ve bulgular, tam rekabet ile genellikle tutarlı ve monopol hipotezini red eder nitelikte olmuştur.[119] Shaffer 1989 yılında yoğunlaşma oranı oldukça az olan ABD bankacılık piyasasın yönelik çalışmasında, Kanada için

[116] Koutsomanoli-Fillipaki ve Staikouras, **a.g.e.**
[117] Hannah S. Hempell, **Testing for Competition Among German Banks**, Discussion Paper 04/02, Economic Research Centre of the Deutsche Bundesbank, 2002.
[118] Stijin Claessens ve Luc Laeven, **What Drives of Bank Competition: Some International Evidence,** The World Bank, Policy Research Working Paper, Volume 1, 2003.
[119] Sherril Shaffer, "A Test of Competition in Canadian Banking", **Journal of Money, Credit and Banking**, 2003, 36 (3/2), s. 563-583.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

oluşturduğu modelin basitleştirilmiş bir versiyonunu kullanarak tam rekabetin monopole olan üstünlüğünü ortaya koymuştur.[120]

Shaffer, bu modeli kullanarak, 15 ülkenin bankacılığını incelemiş ve bunların beşinde önemli bir piyasa gücünün olduğu ve bir ülkede kapasite aşımının gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Tahminler giriş çıkışlı piyasa modeli (contestability) ve Cournot tipi oligopol modeli yapısına birçok ülkede uygunluk gösterirken, beş ülkede, Cournot yapısından daha fazla rekabetçi davranışın varlığı ortaya çıkmıştır.[121]

2.1.1.3. Panzar ve Rosse Modeli

Pazar gücünü test etmek için kullanılan Panzar ve Rosse modeli banka sayısının dengesini ve çıktı dengesini belirleyen genel bankacılık piyasası modelinden türemiştir.[122] Panzar ve Ross tarafından rekabet ölçüsü olarak geliştirlen H istatistiği emek, sermaye ve fonların fiyat esneklikleri toplanarak hesaplanır.[123] Shaffer, kusursuz bir rekabet ortamında iş gören doğal bir monopol için de H değerinin 1 olacağını gösterir.[124] Model bir yandan, girdi piyasalarında tam rekabeti varsayarken, diğer yandan, her bir banka için bireysel girdi fiyatları kullanmaktadır.[125] Ayrı ayrı birimler tarafından bölünen harcamalar ile faktör fiyatlarının dolaylı ölçümü, fiyatların gerçek değişimini de büyütebilecektir.[126] Shaffer 1981 yılında Panzar Rosse modelini kullanarak New York banka piyasası için monopolcü rekabet koşullarını ortaya koymuştur.[127] Nathan ve Neave 1989 yılında Panzar Rosse modeli ile Kanada banka piyasası için monopolcü rekabetin varlığını ortaya çıkarmıştır.[128]

---

[120] Sherril Shaffer, "Competition in the US Banking Industry", **Economic Letters**, 1989, 29 (4), s. 321-323.
[121] Sherril Shaffer, "Banking Conduct Before the European Single Banking License: A Cross-Country Comparison", **The North American Journal of Economics and Finance**, March 2001, 12 (1), s. 79-104.
[122] Koutsomanoli-Fillipaki ve Staikouras, **a.g.e.**
[123] Jansen ve de Haan,**a.g.e.,** s. 20.
[124] Sherril Shaffer**, A non-Structural Test for Competition in Financial Markets,** Federal Reserve Bank of Chicago, Proceedings of a Conference on Bank Structure and Competition, April 12-14, 1982.
[125] Hempell, **a.g.e.**
[126] D.C. Mountain ve H. Thomas, "Factor Price Misspecification in Bank Cost Function Estimination", **Journal of International Financial Markets**, 1999, 9 (2), s. 163-182.
[127] Sherril Shaffer, **Empirical Test for Competitive Conduct**, Banking Studies Department, Federal Reserve Bank of New York, August, 1981.
[128] A. Nathan ve E. Neave, "Competition and Contestability in Canada's Financial System: Empirical Results", **Canadian Journal of Economics,** 1989, 22 (3), s. 576-594.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bikker ve Haaf 2001 yılında, 23 sanayileşmiş ülkenin 1988-1998 periyodunda, bankacılık sistemlerini aynı modeli kullanarak incelemişlerdir.[129] Lloyd –Williams, Thornton, Molyneux, 1986 –1988 döneminde, Japonya bankacılık endüstrisi içerisinde 72 ticari banka için bu modeli uygulayarak çeşitli sonuçlar bulmuşlardır.[130] Molyneux 1994 yılında Panzar Rosse modeli ile 1986-1989 periyodunda, Avrupa Bankacılık sisteminde hakim olan rekabet yapısını incelemiştir.[131] De Bandt ve Davis ise 1992-1996 periyodunda Avrupa ve ABD bankacılığını karşılaştırmıştır.[132]

2.1.2. Yapısal Modeller

Bir önceki kısımda incelenen yapısal olmayan modellerden özellikle Panzar Rosse modeli, piyasa yapısının test etmek için yapılan birçok ampirik çalışmada sıkça başvurulan bir model olmuştur.

Piyasa yapısını test etmek kullanılan modellerin sınıflandırılmasında ikinci kısmı yapısal modeller oluşturur. Yapısal modeller, indeks yaklaşımı-ki en sık kullanılan modelleri bünyesinde barındırır ve Şekil yaklaşımı olarak 2 kısımda incelenecektir.

2.1.2.1. İndeks Yaklaşımı

Indeks yaklaşımının temeli firmaların(bankaların) piyasa yoğunlaşma dereceleri ölçümüne dayanmaktadır. Literatürde sıklıkla yer alan 2 ölçüm metodu ise Yoğunlaşma Oranı ile Herfindahl-Hirschman İndeksidir.

2.1.2.2. Yoğunlaşma Oranı

Yoğunlaşma oranı aktif toplamı, mevduat veya krediler gibi çeşitli büyüklüklerden biri baz alınarak sıralanmış bankalardan ilk M tanesinin temel alınan

---

[129] Jacob A. Bikker ve Katharina Haaf, **Competition, Concentartion and Their Relationship:an Empirical Analysis of the Banking Industry**, De Nederlandsche Bank, 2001.
[130] Michael Lloyd-Williams, John Thornton ve Phillip Molyneux ,**Competition and Contestability in the Japanese Commercial Banking Market**, Institute of European Finance, Research Papers in Banking and Finance, No: 16, 1991.
[131] Michael Lloyd-Williams, John Thornton ve Phillip Molyneux, "Competitive Conditions in European Banking", **Journal of Banking and Finance**, 1994, 18 (3), s. 445-459.
[132] Olivier De Bandt ve E. Philip Davis, "Compeititon, Concestability and Market Structure in European Banking Sectors on the Eve of EMU", **Journal of Banking and Finance**, June 2000, 24 (6), s. 1045-1066.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

kriter açısından toplam değerinin, aynı kriter açısından o bankaların yer aldığı endüstride gerçekleşen toplam değere oranlanması ile bulunmaktadır.

Yoğunlaşma oranı ölçütü, araştırmaya konu olacak banka sayısının belirlenmesi hususunda sübjektif bir ölçüt olma özelliği taşımakta olup, aynı zamanda, endüstrideki büyük bankaları dikkate almakta, küçük ve orta büyüklükteki bankaları dikkate almamaktadır. Taşıdığı birtakım olumsuzluklar nedeniyle, M yoğunlaşma oranı, önemli bir gösterge olmakla birlikte tercih edilen bir yöntem olmamıştır.

2.1.2.3. Herfindahl-Hirschman İndeksi

İlk kez 1945 yılında Hirschman tarafından geliştirilen daha sonraki tarihlerde Herfindahl tarafından formüle edilen HHI, endüstrideki bankaların toplam sayıları ve büyüklük dağılımına dayanır. Endüstrideki her bankanın piyasa paylarının karelerinin toplamına eşittir.

İndeks yaklaşımı içerisinde yer alan yoğunlaşma ölçütleri arasında en sık kullanılan model HHI indeksidir. Bununla birlikte indeks yaklaşım içinde, ekonomistler tarafından genel kabul gören, Entropi İndeksi, Linda İndeksi ve M.Hall-N.Tideman tarafından geliştirilen Hall-Tideman İndeksi gibi modeller de yer almaktadır.

2.1.3. Şekil Yaklaşımı

Makro iktisatta bir ülkedeki gelir dağılımı seviyelerinin incelemesinde kullanılan Lorenz Serisi ve eğrisinden, piyasa yapısının ölçümünde de yararlanılabilir. Bankacılık endüstrisinde gerek mevduat bakımından gerekse kredi bakımından belli Müşteri üzerinde yoğunlaşmanın olup olmadığının araştırılması amacıyla, dikey eksene vadesiz mevduat veya kısa vadeli kredi yüzdesini, yatay eksene ise bu yüzdeleri elinde bulunduran hesap sahiplerinin yüzdesini yerleştirmek suretiyle Lorenz eğrisi kullanılabilir. G.K.= Lorenz eğrisi ile 45 derece doğrusu arasında alan/45 derece doğrusunun üstündeki alan. Katsayının 1 olması monopol anlamına gelmekte olup, katsayı sıfıra yaklaşırken yoğunlaşma derecesi de azalmaktadır. Gini Katsayısı ile

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Lorenz eğrisi analizinde eşitsizlik ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Lorenz eğrisi köşegenden ne kadar uzaklaşıyor ise yoğunlaşma o kadar fazla demektir.[133]

Bankacılık endüstrisinin değerlendirme araçlarının ve bu kapsamda bilhassa rasyo yönteminin ele alındığı çalışmanın ikinci bölümünün tamamlanması üzerine rasyo araçları ile Türk bankacılık sektörünün değerlendirildiği çalışmanın üçüncü bölümüne geçilmiştir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

[133] Faruk Demir, **Türk Bankacılık Endüstrisinde Verimlilik, Etkinlik ve Rekabet**, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi 332.109561/D 381, Ankara, 1994.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN DÖNÜŞÜMÜNÜN YAPISAL ANALİZİ

Çalışmanın üçüncü bölümünde bankacılık sektörünün dönüşümünün yapısal analizi bilhassa rasyo yöntemi kullanılarak incelenmiş ve bankacılık sektörünün genel değerlendirmesi yapılmıştır.

1. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN DÖNÜŞÜMÜNÜN YAPISAL ANALİZİ

Taşıdığı riskler ve karşılaşabileceği muhtemel olumsuzlukların geniş kesimler üzerinde yaratabileceği tahribat nedeni ile bankacılık sektörü özel kanunlarla düzenleme ve denetlemeye tabi tutulmaktadır. Ulusal düzenlemelerin ötesinde başta sermaye hareketleri olmak üzere ekonomideki liberalleşme bankacılık sektörü ile ilgili uluslararası standartların oluşmasını da beraberinde getirmiştir. İtibar ve güven müessesesi olan bankacılık sektörünün bir kuruluşunda meydana gelen problemin diğer bankalara sıçrayarak tüm sistem için genel bir problem oluşturabilmesi riski de sektör üzerindeki düzenleme ve standartlara ayrı bir anlam kazandırmıştır.

Küresel likidite koşulları, AB sürecinde meydana gelen olumlu gelişmeler, IMF ile yürütülmüş olan stand-by anlaşması kapsamında yüzde 6,5 oranındaki faiz dışı fazla hedefi, oluşan güven ortamı, kamu borç yükü ve faiz oranlarındaki gerilemeler olumlu makroekonomik ortam yaratmıştır. Dalgalı kur rejiminde TL'nin değer kazanması ve fiyat istikrarına odaklı para politikasının da katkısı ile 2002 yılından sonra enflasyon önemli ölçüde gerilemiştir. Bu gelişmelerle ekonomik aktivite canlanmaya başlamış, 2002 yılından itibaren izlenen makroekonomik politikalara paralel olarak bankacılık sektörü asli işlevi olan aracılık fonksiyonuna daha fazla yönelmiş, kredi hacmi menkul değerler aleyhine genişlemeye başlamıştır.

Bankalar, TCMB, finansal kiralama şirketleri, factoring şirketleri, tüketici finansman şirketleri, sigorta şirketleri, menkul kıymet işlemleri yapan kuruluşlar ve gayrimenkul yatırım ortaklıklarının dahil olduğu Türk finans sektörünün aktif büyüklüğü 2002 yılında 314,1 milyar TL düzeyinden, 2008 yılı sonu itibariyle 947,8 milyar TL'ye ulaşmıştır. Katılım bankaları da dahil olmak üzere bankacılık sektörü

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

finans sektörünün yüzde 77,3'ünü oluşturmaktadır. Finans kesimi içinde yer alan TCMB aktifleri dışarıda tutulduğunda ise bankacılık sektörünün finans sektöründeki payı yüzde 87,8'e ulaşmaktadır.[134] Bu durum bankacılık kesiminin ekonomi ve mali kesim için taşıdığı önemi göstermektedir.

Bankacılık sektörünün 2002 sonrasında yaşadığı değişim ve ulaştığı büyüklükler kaynak, varlık ve karlılığın izlendiği dönemsel bilanço (aktif-pasif yapısı) ve gelir tablosundan (karlılık/gelir analizi) yararlanılarak alt başlıklarda değerlendirilmiştir. Bankacılık sektörünün geçmiş yıllarda sahip olduğu yapının analizinde kullanılacak verilerin elde edilebileceği farklı kamu kurum kaynakları bulunmaktadır. Bankacılık sektörü ile ilgili olarak Türkiye Bankalar Birliği (TBB), 2000 yılında faaliyete geçen BDDK ve TCMB'nin verileri arasında zaman zaman farklılıklar olduğu görülebilmektedir. Dikkate alınan bankaların değişiklik göstermesinin yanı sıra hesapların değerleme / sınıflandırma farklılıkları ve güncelleme gibi nedenlerle oluşan bu durum dışında ayrıca benzer sebeplerle aynı kurumun farklı yıllardaki yayınlarında geçmişteki belli bir tarihe yönelik olarak farklı rakamların yer alması da mümkün olabilmektedir.

Çalışmanın merkezini oluşturan 2002-2008 devresinin ayrıntılı olarak analiz edilmesi ve bazı konularda 1980 sonrası dönemle karşılaştırmalarda; çalışmanın kapsadığı dönem ve detaylara ilişkin bilgi setine ulaşılabilir düzeyde sahip olması ve klasik bankacılık sistemine sahip tüm kurumlan bünyesine alması nedeni ile kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşu olan TBB kaynakları kullanılmıştır. Genelde TBB verileri kullanıldığı için aksi belirtilmediği durumlarda, çalışmada bankacılık sektörü kamu ve özel, ulusal ve yabancı mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarına işaret etmektedir. TBB verilerinde, üyesi olmayan ve sektörün yaklaşık olarak yüzde 3,5'ine karşılık gelen, 2005 yılında katılım bankası unvanını alan özel finans kurumlarının finansal bilgileri bulunmamaktadır. Diğer yandan TBB ve BDDK, yabancı sermayeli bankalara ilişkin hesaplamalara, yönetimi yabancı sermayeye ait olan bankalar ve yurt dışında kurulu bankaların Türkiye'de faaliyet gösteren şubelerini dahil

[134] BDDK, **Finansal Piyasalar Raporu Aralık 2007**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), Sayı 8, Ankara, 2008, s. vii, 30; BDDK, **Finansal Piyasalar Raporu Aralık 2008**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), Sayı 12, Ankara, 2009, s. 17.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

etmişlerdir. Azınlık veya nitelikli payları yabancı sermayeye ait olan bankalar (Garanti Bankası, Akbank gibi) özel sermayeli ulusal banka grubunda değerlendirilmiştir.

1.1. Banka, Şube ve Çalışan Sayısı

Türkiye'de faaliyet gösteren TBB üyesi banka sayısının sermaye yapısına göre dağılımı ile şube ve çalışan sayılarına Tablo 3.1'de yer verilmektedir.

Tablo 3.1. Banka, Şube ve Çalışan Sayısı

Yıl	Banka Sayısı	Özel S. Ulusal Bankalar	Kamu Bankaları	Yabancı Bankalar	Kalkınma ve Yatırım Bankaları	TMSF Bankaları	Şube Sayısı	Çalışan Sayısı
1980	43	24	12	4	3	-	5.954	125.312
1990	66	25	8	23	10	-	6.560	154.089
1994	67	29	6	20	12	-	6.087	139.046
1999	81	31	4	19	19	8	7.691	173.988
2000	79	28	4	18	18	11	7.837	170.401
2001	61	22	3	15	15	6	6.908	137.495
2002	54	20	3	15	14	2	6.106	123.271
2003	50	18	3	13	14	2	5.966	123.249
2004	49	18	3	13	13	1	6.106	127.163
2005	47	17	3	13	13	1	6.247	132.258
2006	46	14	3	15	13	1	6.849	143.143
2007	46	11	3	18	13	1	7.618	158.534
2008	45	11	3	17	13	1	8.790	171.598

Kaynak: 1990-2001 dönemi verileri TBB, **40. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi '1958-97'**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), İstanbul, 1998'dan; 2002-2008 dönemine ait veriler ilgili yıllara ait TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

1999 yılında 50'si özel sermayeli mevduat bankası olmak üzere 81 adete ulaşan banka sayısı 2000-2001 yıllarında yaşanan krizler sonrasında TMSF'ne devirler ve sonraki süreçte görülen kondolidasyonun etkisi ile 2002 yılı sonunda 50, 2006 yılında 46, 2008 yılında 45 adete gerilemiştir. Yaşanan konsolidasyonda özel sermayeli ulusal mevduat bankalarının sayısındaki azalma esas faktör olmuştur. 2000 yılında şube sayısı 7.837 adete çıkarken, sonraki dönemde banka sayısındaki azalmaya yol açan gelişmelerle 6.000 adete doğru gerileyen şube sayısı özellikle 2005'ten sonra artmaya başlayarak, 2008 yıl sonu itibariyle 8.790 adete ulaşmıştır.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Sektördeki istihdam verileri değerlendirildiğinde ise, 1999 yılında 81 banka ve 7.691 şubede 173.988 çalışan, yaşanan küçülme ile beraber 2002 yılı sonunda 54 banka ve 6.106 şubede 123.271 çalışan istihdam edilmiştir. Son dönemde sektörün büyümesine paralel olarak 2008 itibariyle 45 banka ve 8.790 adet şubede 171.598 kişi istihdam edilmektedir. 2002-2007 döneminde sağlanan makroekonomik istikrar ve yabancı sermayeli bankaların sektöre girişi ile artan rekabet ortamında kredi kullandırmak gibi istihdam yaratıcı asli işlevine dönen ve temel büyüklüklerinde önemli gelişmeler yaşanan sektörde çalışan sayısı artmış olmakla birlikte, henüz 1999 yılındaki düzeyine ulaşamamıştır. Aktif büyüklüğü ve şube sayısındaki artışın aynı düzeyde istihdam verilerine yansımamasından sektörün kriz sonrasında verimlilik üzerine yoğunlaştığı sonucu çıkarılabilir.

Şube sayısı ve istihdam edilen çalışanın sermaye yapılarına göre bankalara dağılımı Tablo 3.2'de gösterilmektedir.

Tablo **3.2. Sermaye Yapısına Göre Bankacılık Sektörü Şube ve Çalışan Sayısı**

	1999		**2002**		**2008**	
	Şube	**Çalışan**	**Şube**	**Çalışan**	**Şube**	**Çalışan**
Kamu Bankaları	2.865	72.007	2.019	40.158	2.416	43.333
Özel Sermayeli Ulusal Bankalar	3.960	76.386	3.659	66.869	4.290	82.158
Yabancı Bankalar	121	4.185	206	5.416	2.034	40.567
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	31	5.430	19	4.942	49	5.273
TMSF Bankaları	714	15.980	203	5.886	1	267
Toplam	7.691	173.988	6.106	123.271	8.790	171.598

Kaynak: 1999 yılı verileri TBB, **40. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi '1958-97'**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), İstanbul, 1998'dan; 2002-2008 dönemine ait veriler ilgili yıllara ait TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

Kamu bankalarında istihdam edilen çalışan sayısının 2008 yılı itibariyle 1999 yılının oldukça gerisinde kaldığı ve 2002 yılsonu düzeyinde bulunduğu görülmektedir. Sektörün 2002 yılı sonrasında şube ve çalışan sayısında yaşanan genişlemeden kamu bankaları yeterli payı alamamıştır. Bu duruma yol açan ana etkenler arasında; kamu bankalarındaki verimliliğin artırılması amacı ile çalışanların tabi olduğu hukuksal rejimi de kapsayacak şekilde 2001-2002 yıllarında atılan köklü adımlar bulunmaktadır.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Özel sermayeli bankaların şube ve çalışan sayısında 2002 yılı sonrası dönemde ciddi artışlar görülürken, artışın ağırlıklı kısmı sektördeki payı artan yabancı sermayeli bankalarda gerçekleşmiştir. Yönetimi yabancı sermayede bulunan bankalarda istihdam edilen çalışan sayısı, bazı büyük özel sermayeli bankaların ulusal sermayeden yabancı sermayeye geçmesinin de etkisi ile hızlı şekilde artmıştır. Yabancı sermayeli bankalar 1999 yılı sonunda 121 şube ve 4.185 çalışanı ile faaliyet gösterirken, 2002 yılı sonunda 206 şube ve 5.416 çalışan, 2008 yıl sonu itibariyle 2.034 şube ve 40.567 çalışan sayısına ulaşmıştır.

2002 yılında 3.659 şube ve 66.869 çalışanı bulunan özel sermayeli ulusal bankalar 2008 yılı itibariyle 4.290 adet şube ve 82.158 çalışan sayısı ile sektördeki konumunu korumaya devam etmiştir.

Aracılık işlevine uygun ve krediler lehine yaşanan genişleme dolayısıyla 2002 sonrasında hizmet ve ürün çeşitliliğini artırdığı belirtilen bankaların, rekabet ortamında daha fazla bölge ve müşteriye ulaşmak amacı ile çalışan sayılarını artırarak şube ve alternatif dağıtım kanallarını (POS, ATM, internet bankacılığı, telefon bankacılığı gibi) geliştirdikleri söylenebilmektedir.

1.2. Aktif Yapısı ve Büyüme

Uygulanan para politikası, fiyat istikrarını sağlama önceliğinin yanı sıra finansal piyasalardaki istikrarı da gözetmiştir. 2002 yılında bankacılık sektörü ile ilgili en önemli gelişmelerden biri, 2000 yılı sonunda para ve sermaye piyasalarında başlayan ve ekonomik faaliyet hacminin daralmasına yol açan süreç nedeni ile kamu, özel ve TMSF bankalarının mali bünyelerinin güçlendirilmesi için atılan adımlar olmuştur. Sonraki dönemde ise enflasyondaki düşüş eğilimi, yabancı sermaye girişi ve büyüme bankacılık sektörünün yapısını farklı şekillerde etkilemiştir.

Bir bütün olarak bankacılık sektörünün büyüme ve gelişimi; sektörün bilanço büyüklüğü, aktif-pasif bileşimi ve gelir kalemlerindeki değişimlerin analizi yolu ile izlenebilmektedir. Bilanço; bankanın belirli bir tarihteki iktisadi ve mali durumunu

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

yansıtan, varlıklarını, borçlarını ve özkaynaklarmı gösteren tablodur. Bilançonun aktif ve pasif olmak üzere iki tarafı vardır.[135]

Bilançonun aktif tarafı; mevduat, para piyasası ve diğer bankalardan alınan kredilerden oluşan dış kaynaklar ile, hissedarların paylarına tekabül eden özkaynakların (bir bütün olarak pasiflerin) nasıl kullanıldığını, hangi varlıklara aktarıldığını göstermektedir. Likit varlıklar, krediler, menkul değerler gibi varlık ve alacaklardan oluşan aktiflerdeki büyüme ve komposizyonundaki farklılaşmalar bankaların davranış değişikliklerini yansıtmaktadır. Örneğin aktiflerde menkul değerlerin payının yüksek olması ya da yükselmeye başlaması, bankalarca toplanan kaynakların kredi mekanizması ile fon ihtiyacı olanlar için değil kamunun finansman ihtiyacı için kullanılması anlamına gelmektedir.

Mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarının seçilen yıllara ait aktif büyüklüğü ve bileşimine Tablo 3.3'de yer verilmektedir.

Tablo 3.3. Bankacılık Sektörü Aktif Yapısı

	2001	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	216.508	249.750	306.452	396.970	484.857	561.172	705.871
Aktif Büyüklüğü (Milyon ABD Doları)	150.352	179.000	228.336	296.000	346.000	484.000	468.000
-Likit Değerler	38.436	26.290	29.860	48.665	74.164	74.832	100.886
-Menkul Değerler Cüzdanı	74.285	106.910	123.680	143.016	168.247	175.817	206.946
-Krediler (Net)	57.341	69.990	103.241	153.059	218.064	280.453	366.901
-Diğer Aktifler	46.446	46.560	49.671	52.230	24.382	30.070	31.138

Kaynak: 2001 yılı verileri TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003; 2003-2008 dönemine ait veriler TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

Bankacılık sektörü aktif büyüklüğü 2001 yılı sonunda 216 milyar TL düzeyinde iken, 2008 yılı sonunda 706 milyar TL'ye ulaşarak, yüzde 226'lık bir büyüme oranı yakalamıştır. Tablo 3.3'de görülebileceği üzere; 2002-2008 döneminde aktif yapısındaki temel değişim, kredilerin payında meydana gelen artış yolu ile sektörün esas işlevi olan aracılık işlemlerine ağırlık vererek ekonomiyi finanse etmeye yoğunlaşmış olmasıdır.

[135] Mesut Yıldırım, **Banka Muhasebesi,** l. Basım, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 258, 2008, s.36.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu durum aktiflerde yer alan temel varlıkların yüzde ağırlıklarını gösteren Tablo 3.4'de görülebilmektedir.

Tablo 3.4. Aktif Yapısı Rasyoları (%)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Likit Değerler / Aktifler	18	12	11	10	12	15	13	14
Menkul Değerler Cüzdanı / Aktifler	34	40	43	40	36	35	31	29
Krediler / Aktifler	26	27	28	34	39	45	50	52
TL Aktif /Aktifler	51	54	61	63	68	66	71	69

Kaynak: 2001 yılı verileri TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003; 2002-2008 dönemine ait veriler TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

Kredilerin aktifler içindeki payı 2001 yılında yüzde 26 iken 2008 yılında yüzde 5 2'ye yükselmiştir. Kamu borçlanma gereksiniminin azalması ve borçlanma faizlerinin düşmesi ile beraber menkul değerlerin payı 2001-2008 döneminde yüzde 43'ten yüzde 29'a düşmüştür.

Makroekonomideki istikrar ve finansal kesimin yeniden yapılandırılması yolunda atılan adımlar, 2002 öncesinde kamu kesimine kaynak sağlayan bankacılık sektörü aktif yapısını şirketler ve hane halkını finanse eden bir yapıya dönüştürmüştür. Aktif yapısındaki bu şekillenmenin rekabeti ön plana çıkararak hizmet çeşitliliği ve kalitesini de beraberinde getirdiği ileri sürülebilir. GSYH rakamında 2002 yılı sonrası dönemdeki büyümeden dolayı sektör aktiflerinin milli gelir içindeki payı 2008 yılı itibariyle yüzde 74 düzeyinde kalırken, aktiflerin milli gelir içindeki payına ve aracılık işlevine ilgili alt başlıkta yer verilmektedir.

Diğer önemli bir gelişme ise sektörün yabancı para aktiflerinin ağırlığında meydana gelen azalmadır. Yabancı sermaye girişi, artan döviz arzı ve sağlanan istikrar sonucu TL'nin değer kazanması ile başlayan ters para ikamesinin etkisi ile TL aktiflerin payında artış görülmüş, 2001 yılında yüzde 51 olan TL aktiflerin payı 2008 yılında yüzde 69'a ulaşmıştır.

Sermaye yapısına göre bankacılık sektörünün aktif yapısına Tablo 3.5'de yer verilmektedir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Tablo 3.5. Sermaye Yapısına Göre Bankacılık Sektörü Aktif Dağılımı (%)

	1990	1995	1999	2000	2001	2003	2005	2007	2008
Kamu Bankaları	44,6	37,7	34,9	34,3	32	33,2	31,4	29,2	29,4
Özel Sermayeli Ulusal Bankalar	43,2	52	49,5	47,5	56,8	57	59,7	52,2	52,4
Yabancı Bankalar	3,5	2,9	5,2	5,4	3,1	2,8	5,2	15	14,8
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	8,7	7,4	4,8	4,5	4,7	4,1	3,2	3,4	3,3
TMSF Bankaları	-	-	5,6	8,4	3,4	2,9	0,5	0,2	0,1

Kaynak: 1990-2000 dönemi verileri TBB, **40. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi '1958-97'**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), İstanbul, 1998'den; 2001-2007 dönemi verileri TBB, **Türkiye'de Bankacılık Sistemi - Seçilmiş Rasyolar (2001-2007)**, İstatistiki Raporlar, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Rapor Kodu: YT05, Haziran 2008; 2008 yılı verileri TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

Mevduat bankaları 2008 yılı itibariyle sektör aktiflerinin yüzde 97'sine sahip olurken, kalkınma ve yatırım bankalarının ise yüzde 3 düzeyinde payı bulunmaktadır. Bankaların sermaye yapısına göre aktiflerden aldıkları paylar değerlendirildiğinde; 1990-2001 döneminde kamu bankalarının aktiflerdeki payında özel bankalar lehine bir azalma yaşanmıştır. Kamu bankalarının ve özel sermayeli ulusal mevduat bankalarının 2002-2008 döneminde aktifteki payı azalmış, buna karşılık yabancı sermayeli mevduat bankalarının payı yüzde 3'ten yüzde 15'e yükselmiştir. Nispi istikrarın sağlandığı 2002-2007 döneminde bazı ulusal bankalar satın alma yolu ile yabancı banka statüsüne geçmiştir.

AB ile bütünleşme sürecinde bulunan Türkiye'nin bankacılık sektörünün 2007 yılsonu itibariyle 27 üyeli AB'nin bankacılık sektörü ile karşılaştırılmasına Tablo 3.6'da yer verilmektedir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Tablo 3.6. AB ve Türk Bankacılık Sektörleri

	AB 27	Türkiye
Toplam Aktifler (Milyar EUR)	40.403	328
Krediler (Milyar EUR)	17.231	158
Menkul Değerler (Milyar EUR)	6.945	103
Mevduat (Milyar EUR)	18.244	202
Ozkaynaklar (Milyar EUR)	2.145	45
Banka Sayısı	7.345	46
Şube Sayısı	218.234	7.618
Çalışan Sayısı	3.083.450	158.534
Krediler/ Aktifler (%)	43	48
Menkul Değerler / Aktifler (%)	17	31
Krediler / Mevduat (%)	94	78

Kaynak: EBF, **General Statistics on the European Banking Sector as at 31.12.2007**, European Banking Federation (EBF), Statistics, Brüksel, 2008.

AB'nin bankacılık sektörü 2007 yılsonu itibariyle 40.403 milyar EUR'luk aktif büyüklüğüne sahiptir. Menkul değerlerin aktifler içinde konumu Türkiye'de ön plandadır. Kredilerin mevduata dönüşme oranında AB'nin gerisinde bulunan Türkiye son yıllarda kredilerin ağırlığındaki artışa bağlı olarak önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Diğer yandan aktif büyüklüğü ile beraber, banka ve şube sayısı dikkate alındığında Türk bankacılık sektörünün önünde ciddi bir büyüme potansiyelinin bulunduğu yönünde bir değerlendirme yapılabilir.

Regüle edilmiş olan bankacılık sektörünün düşük enflasyon ortamında faaliyetine devam etmesinin ürün hacimlerinde bir büyüme potansiyelini ortaya koyduğu belirtilebilmektedir. Türkiye'de hane halkı borcunun (tüketici kredileri+konut kredileri+kredi kartları) milli gelire oranının düşük olmasının, başta konut kredileri olmak üzere bireysel ürünlerde önemli bir büyüme potansiyeli bulunduğunu gösterdiği ifade edilebilmektedir.[136] Sektörün büyüme potansiyeline ve özellikle kredilerin ön plana çıkmasına göreli istikrar ortamının sağlandığı 2002-2008 döneminde tanıklık edilmiştir.

[136] Suzan Sabancı Dinçer, "AB Bankacılık Sektöründe Yarın", **Görüş Dergisi,** TÜSİAD, Ekim 2004, s. 33.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

1.2.1. Krediler

Bankacılık Kanunu'nun 48. maddesinde tanımlanan kredi kavramı sadece nakdi olarak kullandırılan ve kredi portföyünde izlenen riskleri değil, aynı zamanda gayri nakdi krediler, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri, türev ürünler, para piyasasından alacaklar, satın alınan tahvil ve benzeri sermaye piyasası araçları gibi alacak hakkı veren tüm işlemleri kapsamaktadır. Bankacılık Kanunu'nda yer alan tanım riskin ölçümü, riske duyarlı yeterli sermayenin bulundurulması ve öngörülen rasyolarm risk yönetimi amacına bağlı olarak tutturulmasını hedeflemektedir, işlemlerin muhasebeleştirilmesi sürecinde kredi (ödünç verme) hesaplarında sınıflandırılan işlemler bilançoda kredi başlığı altında, diğer işlemler ise (menkul değerler gibi) kendilerine ait hesaplarda izlenmektedir.

Ekonomik kriz sonrasında gerçekleştirilen kapsamlı reformlar ve izlenen makroekonomik politikaların kredi sisteminin daha etkin şekilde çalışabilmesine katkı sağladığı söylenebilir. Yaşanan krizden olumsuz etkilenen reel sektör şirketleri ekonomik aktivitenin canlanmaya başlaması ile faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiş, yabancı sermaye girişleri ve yurt dışından sağlanan kaynaklarla kredi hacminde genişleme yaşanmıştır. Bahse konu 2002-2007 döneminde oluşan güven ortamı ve artan iyimserlik havası hane halkı ve ticari kesimin yatırım ve tüketim taleplerini realize etmelerini de beraberinde getirmiştir.

Son yıllarda ekonomiyi yakından ilgilendiren bankacılık sektöründeki en önemli değişimlerden biri kredilerin banka aktiflerindeki payının ikiye katlanmış olmasıdır. Kredilerin 2001 yılı sonrasında gelişimine Tablo 3.7'de yer verilmektedir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Tablo 3.7. Kredilerin Gelişimi (Milyon TL)

	2001	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Krediler	47.833	69.002	102.482	152.295	217.309	279.315	364.438
Takipteki Alacaklar	16.931	8.629	6.356	7.496	8.182	9.827	13.216
Karşılıklar (-)	7.423	7.641	5.597	6.732	7.427	8.689	10.753
Toplam Net Krediler	57.341	69.990	103.241	153.059	218.064	280.453	366.901
-TL Krediler	23.708	37.573	65.551	107.857	158.536	209.965	258.493
-YP Krediler (TL Karşılığı)	33.633	32.417	37.690	45.202	59.528	70.488	108.407

Kaynak: 2001 yılı verileri TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003; 2003-2008 dönemi verileri TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

2001 yılı sonunda 57 milyar TL'lik büyüklük ile aktiflerin yüzde 26'sını oluşturan krediler, 2008 yılı sonuna kadar yüzde 540'lık artış sergileyerek 366 milyar TL'lik hacime ulaşmış ve aktifler içindeki payı katlanarak yüzde 52'ye ulaşmıştır. Toplam aktif büyüklüğünün 2001-2008 döneminde yüzde 226 oranın da artış gösterdiği dikkate alındığında, kredi hacmindeki genişlemenin boyutu daha net anlaşılabilmektedir.

Bankacılık sektörüne ait bazı kredi rasyoları Tablo 3.8'de yer almaktadır.

Tablo 3.8. Kredi Rasyoları (%)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Krediler / Aktifler	26,4	26,5	28,0	33,7	38,6	45,0	50,0	52,0
TL Krediler / Krediler	41,3	42,4	53,7	63,5	70,5	72,7	74,9	70,4
Krediler / Mevduat	38,9	39,6	43,5	52,3	60,4	69,7	78,6	81,0
Tüketici Krediler / Krediler	07,6	13,3	23,5	27,2	29,8	31,2	33,3	31,2

Kaynak: 2001 yılı verileri TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003; 2002-2007 yıllarına ait veriler TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

Kredilerdeki artışın işaret ettiği aracılık işlevinin gelişmişlik düzeyini gösteren göstergelerden biri olan mevduatın krediye dönüşüm oranı (Krediler/Mevduat) 2001-2008 döneminde yüzde 39'dan yüzde 81'e yükselmiştir. Kredilerde dikkati çeken diğer bir gelişme ise TL kredilerin payının yüzde 41'lerden yüzde 70'lere yükselmesidir. Bu durum son dönemde yaşanan ters para ikamesinden kaynaklandığı gibi aynı zamanda

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

özel sektörün döviz borçlanmasını artan şekilde yurtdışından gerçekleştirmesine de bağlanabilmektedir. Türkiye'de döviz kredilerinin sadece ihracat ve döviz kazandırıcı faaliyetlerin finansmanı için kullanılabilmesi ve reel faiz ile kamusal yükler gibi kredi maliyetlerinden dolayı finans kesimi de dahil özel sektörün yurt dışından borçlanması 2002 yılında 37,7 milyar ABD Dolarından, 2008 yılında 185 milyar ABD Dolarına yükselmiştir.

Kredilerin vadelerine göre dağılımında meydana gelen gelişme Tablo 3.9'da izlenebilmektedir.

Tablo 3.9. Kredilerin Vadelerine Göre Dağılımı (%)

Vadelerine GöreKrediler	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**
Vadesiz ve 1 Aya Kadar Vadeli Krediler	19	20	23	20	19	21	21
1-3 Ay Arası Vadeli Krediler	19	15	15	13	14	13	12
3-12 Ay Arası Vadeli Krediler	27	30	28	30	26	26	26
1 Yıl ve Üzeri Vadeli Krediler	35	35	34	37	41	40	41

Kaynak: TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

Kredilerin vadelerine göre dağılımı incelendiğinde; 1 yıla kadar vadeli kredilerin payının 2002 yılı sonunda yüzde 65 düzeyinden, 2008 yılında yüzde 59'a gerilediği görülmekte, 1 yıldan uzun vadeli kredilerin payı ise aynı dönem itibariyle yüzde 35'ten yüzde 41'e yükselmiştir. Kredi hacminde artışın meydana geldiği 2002-2008 döneminde kredi vadeleri kısmen uzamıştır.

Sermaye yapısına göre bankacılık sektörünün kredilerden aldığı pay aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Tablo 3.10. Sermaye Yapısına Göre Bankacılık Sektörü Kredilerinin Gelişimi (%)

	1990	1999	2000	2001	2002	2004	2005	2006	2007	2008
Kamu M. Bankaları	45,1	28,2	27	21,7	16,5	20,9	20,6	21,6	22,5	23,8
Özel Sermayeli Ulusal M. Bankaları	39,6	55,1	54,5	59,1	65,3	67,5	67,6	58,6	54,6	54,5
Yabancı M. Bankaları	3,5	2,8	2,8	3,6	4,0	4,6	6,8	15,3	18,8	17,6
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	11,8	10,4	9,2	14,4	10,8	7,0	5,0	4,5	4,1	4,1
TMSF Bankaları	-	3,5	6,5	1,2	3,4	-	-	-	-	-

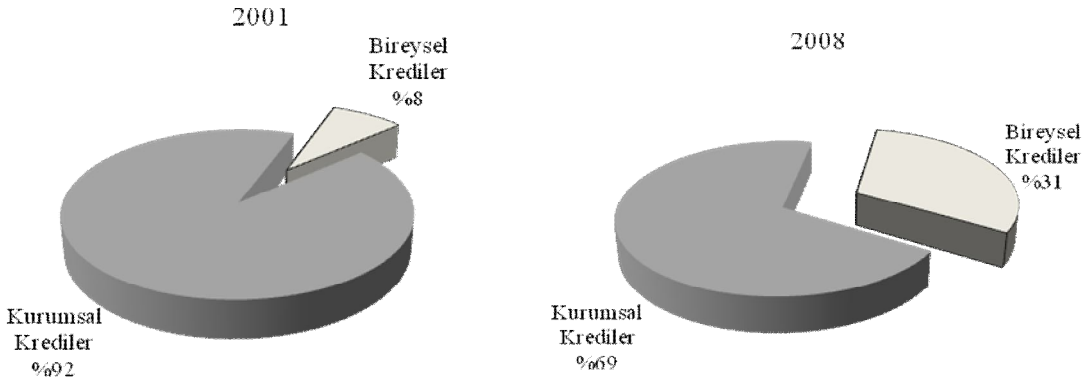
Kaynak: 1990-2000 dönemi verileri TBB, **40. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi '1958-97'**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), İstanbul, 1998; 2001-2007 dönemi verileri TBB, **Türkiye'de Bankacılık Sistemi - Seçilmiş Rasyolar (2001-2007)**, İstatistiki Raporlar, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Rapor Kodu: YT05, Haziran 2008; 2008 yılı verileri TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

Tablo 3.10'da yer alan, kredilerin sermaye yapısına göre bankalar arasındaki dağılımına bakıldığında aşağıdaki noktalar tespit edilebilir. Kamu bankalarının kredilerden aldığı pay 1990 yılında yüzde 45 iken sonraki süreçte özel bankacılığın artan payı ile orantılı olarak gerilemeye başlamış ve 2002 yılında yüzde 16'ya kadar düşmüş, 2008 yılında ise yüzde 24 olarak gerçekleşmiştir. Kamu bankalarının kredilerden aldığı pay 1990'lardan itibaren gerilerken, 2002 yılından sonra bir miktar artmıştır.

Özel sermayeli ulusal mevduat bankalarının kredilerden aldığı pay 1990 yılında yüzde 39,6 iken kamu bankalarındaki gerilemeye paralel olarak 2002 yılında yüzde 65'e ulaşmış, bu gruptaki bazı bankaların yabancı banka statüsüne geçmesi ile 2008 yılı itibariyle yüzde 55'e gerilemiştir. Yabancı sermayeli bankaların kredilerden aldığı pay 1990 yılında yüzde 3,5, 2002 yılında yüzde 4 ve 2008 yılı itibariyle yüzde 17,6 olarak gerçekleşmiştir.

Kredilerin kurumsal ve bireysel bazda dağılımında ise köklü değişimler yaşanmış ve bireysel kredilerin hacminde göze çarpan bir büyüme yaşanmıştır. Bu gelişim aşağıda verilen Şekil 3.1'de görülebilmektedir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Şekil 3.1. Kurumsal ve Bireysel Kredilerin Gelişimi - (2001 ve 2008)
Kaynak: TBB, BDDK ve TCMB.

Kredilerin aktifler içindeki payı 2001-2008 döneminde yüzde 26'dan yüzde 52'ye yükselirken, bireysel krediler hesaplamaya dahil edilmediğinde aynı dönem itibariyle söz konusu oran yüzde 24'ten yüzde 36'ya ulaşmaktadır. Kredi hacmi 2001-2008 döneminde yüzde 540 artmasına karşılık bireysel krediler dışarıda tutulduğunda kredilerdeki artış yüzde 381 olarak gerçekleşmektedir. Dolayısıyla sektör konsolide bilançosu içinde genel anlamda krediler lehine gerçekleştiği ifade edilen gelişme özel olarak bireysel krediler lehine daha fazla olmuştur. Düşük enflasyon ortamında göreli istikrarın sağlanmış olmasının bankaları, proje finansmanı şeklindeki yatırım ve ticari kredilerden çok, tüketimin finansmanını içeren bireysel kredilere yönlendirdiği belirtilebilir.

1.2.2. Bireysel Krediler

Faizlerdeki düşüş ve olumlu bekleyişlerin yaygınlaşması ile birlikte 2002 yılından itibaren tüketiciler ertelenmiş tüketim harcamalarını gerçekleştirmeye başlamış, bankalar bireysel kredilere yönelmişlerdir. Bu duruma paralel olarak 2002 yılından sonraki dönemde banka bilançolarında ve kredi hesaplarında öne çıkan hususlardan biri 2001 yılında kredi hacminin yüzde 8'lik kısmına karşılık gelen tüketici kredilerinin 2008 yılı sonunda yüzde 31'lik bir paya ulaşmasıdır. Bireysel kredilerin aktifler içindeki payı 2001 yılında yüzde 2 iken, 2008 yılında yüzde 16 olarak gerçekleşmiştir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bireysel kredilerde son dönemde yaşanan gelişmeler Tablo 3.11'de görülebilmektedir.

Tablo 3.11. Bireysel Kredilerin Dağılımı (Milyon TL)

	2001	2003	2004	2005	2006	2007	2008
İhtiyaç Kredisi	811	3.493	7.052	9.729	16.636	27.303	36.110
Konut Kredisi	353	801	2.439	12.389	22.137	30.735	37.347
Otomobil Kredisi	749	3.981	7.303	6.147	6.402	5.964	5.387
Toplam Tüketici Kredileri	**1.913**	**8.275**	**16.794**	**28.265**	**45.175**	**64.002**	**78.844**
Bireysel Kredi Kartları	2.487	7.030	13.753	16.870	21.689	26.483	33.410
Toplam Tüketici Kr. ve Bireysel Kredi Kart.	**4.400**	**15.305**	**30.547**	**45.135**	**66.864**	**90.485**	**112.254**
Bakiye Kişi Sayısı (Tüketici Kredileri)	1.643.290	2.475.265	3.534.161	5.770.267	5.628.293	6.923.782	9.149.956

Kaynak: Tüketici kredileri verileri TBB, **Tüketici ve Konut Kredileri Raporları**, İstatistiki Raporlar (2001-2008 dönemleri Aralık), Türkiye Bankalar Birliği (TBB), İstanbul, 2009; Bireysel kredi kartı verileri TCMB, "Mevduat Bankaları Tüketici Kredileri, Taksitli Ticari Krediler ve Kredi Kartları", **Elektronik Veri Dağıtım Sistemi**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara, 2009'dan derlenmiştir.

Tablo 3.11'den anlaşılabileceği üzere; tüketici kredileri ve bireysel kredi kartlarından oluşan bireysel krediler 2008 yılı itibariyle 2001 yılı sonuna göre yaklaşık olarak yüzde 2.451 oranında artarak 4,4 milyar TL'den 112 milyar TL'lik bir büyüklüğe ulaşmıştır.

Bireysel kredilerdeki değişim türleri açısından değerlendirildiğinde, 2001-2008 döneminde 106 katlık bir artışla 37 milyar TL'yi aşan konut kredilerinin en hızlı büyümeyi gerçekleştirdiği görülmektedir. 2001 yılında yüzde 8'lik bir oranla konut kredileri toplam bireysel krediler içinde diğer türlere nazaran en düşük paya sahip iken, 2008 yılı sonunda yüzde 33'lük oranla bireysel kredilerin üçte birine karşılık gelen bir düzeye ulaşmıştır.

Bireysel kredi kartı riski yüzde 1.243 oranında artarak 33,4 milyar TL'ye yaklaşmış olup, 2002 yılı sonunda 11 milyon dolayında olan kredi kartı sayısı 2008 yılında 25.677.000 adede ulaşmıştır.[137] Tüketici kredisi riski olan kişilerin sayısı ise

[137] BDDK, Finansal Piyasalar Raporu Aralık 2006, Sayı 4, 2007, s.31; BDDK, Finansal Piyasalar Raporu Aralık 2008,s.l8.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

2001 yılında 1.643.290 kişiden 2008 yılında 9.149.956 kişiye ulaşmıştır. Orta ve uzun vadeli bireysel finansmanda tüketici kredileri tercih edilirken, kısa vadeli tüketimin finansmanında kredi kartlarmın öne çıktığı söylenebilir.

Bireysel kredi riskinin sermaye yapısına göre mevduat bankalarına dağılımı aşağıdaki tablodan izlenebilmektedir.

Tablo 3.12. Bireysel Kredilerin Banka Grupları Bazında Dağılımı (%)

Banka Grupları	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**
Kamu Bankaları	25	26	27	32	26	28	29	30
Özel Sermayeli Ulusal Bankalar	67	66	68	60	64	53	47	46
Yabancı Bankalar	8	8	5	8	10	19	24	24

Kaynak: TCMB, "Mevduat Bankaları Tüketici Kredileri, Taksitli Ticari Krediler ve Kredi Kartları", **Elektronik Veri Dağıtım Sistemi**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara, 2009 ve BDDK, "Aralık 2008 Aylık Bülteni", **Türk Bankacılık Sektörü İnteraktif Aylık Bülten**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), İstanbul, 2009'dan derlenmiştir.

Tablo 3.12'de gösterildiği üzere; 2001 sonrasında yabancı bankalar lehine diğer kalemlerde gözlenen genel eğilim bireysel kredilerde de kendini göstermiş, 2001 yılı sonunda yabancı bankaların bireysel kredilerden aldığı pay yüzde 8 iken 2008 yılı sonunda takriben yüzde 24'e yükselmiştir. Özel sermayeli ulusal bankaların bireysel kredi payı yaklaşık olarak 20 puanlık bir kayıpla yüzde 46'ya gerilemiş, kamu bankaları ise yüzde 25 oranındaki payını yüzde 30'a yükseltmiştir.

Bireysel kredilerdeki artışın ekonomi içindeki yerini gösteren hane halkının borç yüküne ilişkin olarak BDDK tarafından yapılan çalışma; mevduat ve katılım bankaları ile tüketici finansman şirketleri nezdindeki tüketici risklerinin tüketim harcamaları içindeki payının 2003 yılında yüzde 2,5 iken, 2008 yılı sonunda yüzde 14,6'ya yükseldiğini göstermektedir.[138]

1.2.3. Menkul Değerler Cüzdanı

Alım ve Satım Amaçlı Menkul Değerler, Satılmaya Hazır Menkul Değerler ve Vadeye Kadar Elde Tutulacak Menkul Değerlerden oluşan portföy 74.285 milyon

[138] BDDK, **Finansal Piyasalar Raporu Aralık 2007**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), Sayı 8, Ankara, 2008. s. 16.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

TL'lik hacim ile 2001 yılı sonunda aktifler içinde yüzde 34'lük paya sahip iken, 2002 yılında yüzde 40, 2003 yılında ise yüzde 43'lük paya yükselmiş, sonraki dönemde kredilerdeki genişlemeye ve kamu borçlanma gereksinimindeki azalmaya bağlı olarak 2001 yılına göre yüzde 178'lik artışla 2008 yılı sonunda 206.946 milyon TL'lik büyüklüğe ulaşmış ve aktifler içindeki payı yüzde 29'a gerilemiştir.[139] Aktifler içinde menkul değerlerin payında görülen azalma, bankacılık sektörünün asli işlevi olan kredi faaliyetine odaklandığı şeklinde yorumlanabilir.

Menkul değerlerin sermaye yapısına göre bankacılık sektöründe taşıdığı ağırlık 2001 ve 2008 yılları itibariyle Tablo 3.13'de gösterilmektedir.

Tablo 3.13. Menkul Değerlerin Banka Grupları Bazında Dağılımı (Milyon TL)

Banka Grupları	**2001**	**Aktif Payı (%)**	**2008**	**Aktif Payı (%)**
Kamu Mevduat Bankaları	37.840	53	88.355	42
Özel Sermayeli Ulusal M. Bankalar	32.872	28	97.020	26
Yabancı Mevduat Bankaları	1.554	23	18.894	18

Kaynak: TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003 ve TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

2001 yılı sonrasında tüm banka gruplarının aktif yapısı içinde menkul değerlerin taşıdığı ağırlık azalmıştır. Aktifler içinde 2008 yılsonu itibariyle yüzde 18 ile yabancı bankalar en az, yüzde 42 ile kamu bankaları en çok menkul değer payına sahiptir.

1.2.4. Likit Aktifler

Nakit Değerler, Merkez Bankası, Bankalararası Piyasalar ve Diğer Mali Kuruluşlar nezdinde yapılan işlem bakiyelerinden oluşan likit aktifler, nakde dönüşüm açısından krediler ve menkul değerler cüzdanından daha likit özelliğe sahiptir.

Likit varlıkların aktifler içindeki payı 2001 yılı sonunda yüzde 18 düzeyinde iken, 2008 yılında bu oran yüzde 14 olarak gerçekleşmiştir.[140] TBB likiditeye ilişkin

[139] TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009.
[140] TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003; TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

oran ve riskleri hesaplarken yukarıda sayılan değerlere ek olarak ikincil piyasanın varlığı nedeni ile Alım Satım Amaçlı Menkul Değerler, Satılmaya Hazır Menkul Değerler ve zorunlu karşılıkları da likit varlık olarak kabul ederek aşağıdaki tabloda yer alan likidite oranlarına ulaşmıştır.

Tablo 3.14. Likit Varlık Oranları (%)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Likit Aktifler/Toplam Aktifler	31	34,3	38,8	37,4	39,9	39,6	37,1	26,6
Likit Aktifler/Kısa Vadeli Yükümlülükler	81,1	75,1	80,5	84,3	74,8	65,3	62,4	44,5

* TBB'nin likiditeye ilişkin hesaplamalarında; Likit Aktifler: Nakit değerler ve TCMB + Alım-Satım Amaçlı Menkul değerler (Net) + Bankalar ve Diğer Mali Kuruluşlar + Para Piyasaları + Satılmaya Hazır Menkul Değerler + Zorunlu Karşılıklar.; Kısa Vadeli Yükümlülükler: Vadesiz ve 1 Ay Vadeli Yükümlülükler olarak dikkate alınmaktadır.

Kaynak: 2001 yılı verileri TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003; 2002-2008 dönemine ait veriler TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

Ekonomide 2002 yılından sonra sağlanan istikrar, faiz oranlarındaki gerileme ve yabancı sermaye girişi likidite riskini azaltıcı etki yaratmıştır. Tablo 3.14'de yer aldığı üzere; genelde daha düşük getiriye sahip olan likit varlıkların aktifler içindeki payı 2002-2007 döneminde aynı düzeyde kalır iken (yüzde 37-39), 2008 yılında yüzde 26,6 olarak gerçekleşmiş, bu varlıkların kısa vadeli yükümlülüklere oranı ise 2001 yılındaki yüzde 81,1 düzeyinden 2007 yılı sonunda yüzde 62,4'e, 2008 yılında ise yüzde 44,5'e gerilemiştir. Menkul değerler dikkate alınmaksızın diğer likit kalemlerin aktifler içindeki payı 2002 sonrasında yüzde 11-14 arasındadır.

1.2.5. Diğer Aktifler

Krediler, Menkul Değerler Cüzdanı ve Likit Aktifler dışında bilanço aktifinde iştirakler, Bağlı Ortaklıklar, Maddi Duran Varlıklar, Muhtelif Alacaklar gibi kalemler bulunmaktadır. Aktiflerin 2002 yılında yüzde 20'sine ulaşan bu kalemler sonraki süreçte yüzde 10'un altına gerilemiş ve 2008 yılı sonunda takriben yüzde 4,5 düzeyinde

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

kalmıştır.[141] Aktiflerin başta krediler olmak üzere gelir getirici diğer kalemlerde kullanılması ve aktiflerdeki hızlı büyüme bu gerilemede ana etkenlerdir.

1.3. Pasif Yapısı

Pasifler (kaynaklar) kısa ve uzun vadeli yabancı kaynaklar ile özkaynaklardan meydana gelmektedir.[142] Bankaların kaynak sağlama politikasının ve bankalara borç verenlerin davranışlarının izlendiği, özkaynakların ve mevduatın yanı sıra para piyasasından sağlanan fonlar, ülke içi ve dışı finansal kurumlardan alınan krediler gibi yabancı kaynakların bulunduğu pasifler, aktiflerde izlenen varlık ve alacakların kaynağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla pasifin bir kısmı hissedarlara ait sermayeden diğer kısmı ise fon sahiplerinden sağlanan yabancı kaynaklardan oluşmaktadır.

Mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarının seçilen yıllara ait pasif büyüklüğü ve bileşimine Tablo 3.15'de yer verilmektedir.

Tablo 3.15. Bankacılık Sektörü Pasif Yapısı

	2001	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**
Pasif Büyüklüğü (Milyon TL)	216.508	249.750	306.452	396.970	484.857	561.172	705.871
Pasif Büyüklüğü (Milyon ABD Doları)	150.352	179.000	228.336	296.000	346.000	484.000	468.000
Mevduat	147.521	160.812	197.394	253.578	312.833	356.984	453.485
Mevduat Dışı Kaynaklar (*)	30.216	35.277	41.609	62.224	87.027	94.671	128.504
Özkaynaklar	21.101	35.538	45.963	53.736	57.977	73.486	82.696
Diğer Pasifler	17.670	18.123	21.486	27.432	27.020	36.031	41.186

* Mevduat Dışı Kaynaklar: Türev Finansal Borçlar + Para Piyasaları + Alınan Krediler + İhraç Edilen Menkul Kıymetler + Sermaye Benzeri Krediler

Kaynak: 2001 yılı verileri TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003; 2002-2008 dönemine ait veriler TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

[141] TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003; TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

[142] Mehmet Hasan Eken ve Hüseyin Selimler, **Banka Muhasebesi,** Der Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 38.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bankacılık sektörünün kaynak yapısında en önemli kalem mevduat olup, özkaynaklar, ulusal ve yurtdışı finans kurumlarından sağlanan fonlar da önemli diğer kalemlerdir.

Tablo 3.16'da görüldüğü üzere; 2001-2008 döneminde pasif yapısının bileşiminde önemli bir değişim yaşanmamış, mevduatın payı yüzde 67'den yüzde 64'e gerilemiş, özkaynakların payı yüzde 12'ye yakın düzeyde kalırken, sağlanan dış krediler nedeni ile, mevduat dışı kaynakların payı yüzde 14'ten yüzde 18'e yükselmiştir. Bu arada TL pasiflerin payı yaklaşık olarak 20 puanlık bir artışla yüzde 65'e ulaşmıştır.

Tablo 3.16. Pasif Yapısı Rasyoları (%)

	2001	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**
TL Pasifler / Pasifler	44	50	57	60	64	62	67	65
Mevduat / Pasifler	68	67	64	64	64	65	64	64
Özkaynaklar / Pasifler	10	12	14	15	14	12	13	12
Mevduat Dışı kaynaklar / Pasifler	14	14	14	14	16	18	17	18

Kaynak: TL Pasifler / Toplam Pasifler 2001 yılı verisi TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003 ve 2002-2007 dönemi verileri TBB, **Türkiye'de Bankacılık Sistemi - Seçilmiş Rasyolar (2001-2007)**, İstatistiki Raporlar, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Rapor Kodu: YT05, Haziran 2008; 2008 yılı verileri TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

1.3.1. Mevduat

Mevduat bankalarının kaynak yapısının yaklaşık olarak üçte ikisini mevduat oluşturmaktadır. Mevduatın hacmi, yabancı para komposizyonu ve vade yapısında meydana gelen değişime ilişkin bilgilere Tablo 3.17'de yer verilmektedir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Tablo 3.17. Mevduatın Yapısı

		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Milyon TL	Mevduat Hacmi	147.521	142.388	160.812	197.394	253.578	312.833	356.984	453.485
	-TL Mevduat	59.455	60.012	81.592	108.892	160.169	192.786	232.488	291.453
	-YP Mevduat (TL Karşılığı)	88.066	82.376	79.220	88.502	93.409	120.047	124.496	162.032
	TL Mevduat/ Mevduat	40	42	51	55	63	62	65	64
Vade Yapısı (%)	Vadesiz	-	19	20	21	20	17	16	14
	1 Aya Kadar Vadeli	-	31	26	26	24	29	29	32
	1-3 Ay vadeli	-	36	37	37	39	43	45	47
	3-6 Ay vadeli	-	8	10	8	10	6	5	3
	6-12 Ay vadeli	-	3	4	3	3	2	2	2
	12 Ay + Vadeli	-	3	3	5	4	3	3	2
	Ortalama Vade (Ay)	-	2,8	2,9	2,8	2,4	2,5	2,5	2,4

Kaynak: 2001 yılı verisi TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003; 2002-2008 dönemi verileri TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

Mevduat hacmi 2002-2008 döneminde yaklaşık yüzde 207'lik bir artışla takriben 453 milyar TL'ye ulaşmıştır. Ulusal paranın değerini azaltan enflasyon, yabancı para cinsinden varlıkların değer saklama aracı olarak tutulmasını bir anlamda teşvik etmekte, ulusal ekonomi ve paraya olan güveni sarsabilmektedir. Mevduatın yabancı para komposizyonunda, 2002 yılı sonrasında, dezenflasyonist politikaların belirgin yansımalarından olan, ters para ikamesi süreci yaşanmıştır. Buna dayalı olarak 2001-2008 döneminde TL mevduattaki artış yüzde 390 olurken, yabancı para mevduattaki artış yüzde 83 dolayında kalmıştır. Ters para ikamesinin yaşandığı son dönemde TL mevduatın toplam mevduat içindeki payının 2001 yılındaki yüzde 40 oranından 24 puanlık artışla 2008 yılında yüzde 64'e çıktığı görülmektedir.

Yüksek enflasyonun neden olduğu belirsizlik ve riskten dolayı ulusal paranın mevcut faiz oranı üzerinden uzun süreli vadeli mevduata bağlanması mümkün olamamaktadır. Düşük enflasyon ortamına geçilen son dönemde vade yapısına göre mevduat değerlendirildiğinde; ortalama vadenin yaklaşık olarak 2,5 ay olduğu, istikrarın nispeten sağlandığı 2002-2008 döneminde mevduatta vadenin uzamadığı görülmektedir. Bu duruma sebep olan faktörlerden birinin, uzayan vadeler için ödenen faiz farkına ait getirinin tasarruf sahiplerince yeterli görülmemesi olduğu düşünülmektedir. 1-3 ay arası vadeli mevduatta bir yoğunlaşma görülürken, 2002 yılında toplam mevduatın yüzde

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

86'sı vadesiz ve 3 aya kadar vadeli mevduattan oluşurken, 2008 yılı sonunda bu oran yüzde 92 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.18'de sermaye yapısına göre bankalardaki mevduatın dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 3.18. Sermaye Yapısına Göre Bankacılık Sektörünün Mevduat Dağılımı (%)

	1990	1999	2000	2001	2002	2004	2005	2006	2007	2008
Kamu Bankaları	48,5	39,8	40,3	32,5	34,3	41,8	37,7	35,7	35,8	35,6
Özel Sermayeli Ulusal Bankalar	49,1	46,4	43,6	61,2	58,5	55,0	57,5	52,3	49,8	51,1
Yabancı Bankalar	02,4	02,7	03,2	02,1	02,4	03,1	04,8	12,0	14,4	13,3
TMSF Bankaları	-	11,1	12,9	04,2	04,8	00,1	-	-	-	-

Kaynak: 1990-2000 dönemi verileri TBB, **40. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi '1958-97'**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), İstanbul, 1998; 2001-2007 dönemi verileri TBB, **Türkiye'de Bankacılık Sistemi - Seçilmiş Rasyolar (2001-2007)**, İstatistiki Raporlar, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Rapor Kodu: YT05, Haziran 2008; 2008 yılı verileri TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

Mevduattan 1990 yılında yüzde 48'lik pay alan kamu bankaları sonraki süreçte yaşadıkları daralmanın etkisi ile 2002 yılında yüzde 34, 2008 yılında yüzde 36 dolayında bir paya sahip olmuşlardır. 2008 yılı itibariyle sektör aktiflerinin yüzde 29, kredilerinin ise yüzde 24'lük kısmına sahip olan kamu bankalarının mevduattan aldığı payın yüzde 36 dolayında bulunması, kredi talebine göre daha yüksek tasarruf miktarının kamu bankalarına yöneldiği şeklinde yorumlanabilir. Zaman içinde aktiflerdeki ve kredilerdeki ağırlığı azalan kamu bankalarının mevduattaki payını göreli olarak korumasının, sınırlı mevduat güvencesi ve yaşanan krizler nedeni ile özel bankalara karşı duyulan güvensizlikten kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Mevduattan 1990 yılında yüzde 49 pay alan özel sermayeli ulusal bankalar 2001 yılı sonunda yüzde 61, bu gruptaki bankaların bir kısmının yabancı banka statüsüne geçmesi ile 2008 yılında yüzde 51'lik mevduat payına sahip olmuşlardır. Yabancı sermayeli bankaların mevduattan aldıkları pay ise; 2001 yılında yüzde 2 dolayında iken 2007 yılı sonunda en üst düzey olan yüzde 14,4'e yükselmiş, 2008 yılında ise yüzde 13,3 olarak gerçekleşmiştir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

2008 sonu itibariyle mevduat ve katılım bankaları nezdindeki katılım fonunun yüzde 28'i sigorta kapsamındadır. Mevduat bankalarında 66.810.000 gerçek ve tüzel mudinin mevduat hesabı bulunmakta olup, 61.926.000 mudinin mevduatı sigorta kapsamındadır.[143]

1.3.2. Dış Krediler

Uluslararası piyasalardan temin edilen sendikasyon ve seküritizasyon kredilerinde son dönemde artış olmuştur. Tablo 3.19'da dış kaynaklı kredilere ilişkin bilgiler bulunmaktadır.

Tablo 3.19. Dış Piyasalardan Sağlanan Krediler (Milyar ABD Doları)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	OrtalamaVade (2008)
Sendikasyon Kredileri	3,8	6,5	8,1	12,5	13,2	11,2	1,3
Seküritizasyon Kredileri	2,8	3,5	7	9,2	13,1	12,4	5,9
Toplam	6,6	10	15,1	21,7	26,4	23,6	3,8

Kaynak: BDDK, "Aralık 2008 Aylık Bülteni", **Türk Bankacılık Sektörü İnteraktif Aylık Bülten**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), İstanbul, 2009.

Küresel çapta faizlerin gerilemesi ve likidite bolluğu neticesinde uluslararası fonlara erişimin kolaylaşması ile 2008 yılında 23,6 milyar ABD Dolarına ulaşan dış kredilerin ağırlıklı ortalama vadesi 3,8 yıldır. Seküritizasyon kredilerinin ortalama vadesi 5,9 yıl iken, sendikasyon kredilerinin ortalama vadesi 1,3 yıldır.

Sendikasyon kredilerinde ilk 5 bankanın payı 2002 yıl sonunda yüzde 90,1 iken 2007 yılı sonunda yüzde 71,3'e düşmüştür. Küçük ölçekli bankaların 2004 yılından itibaren uluslararası piyasalardan daha fazla fon temin ettikleri belirtilmektedir.[144]

1.3.3. Özkaynaklar

Özkaynaklar; ödenmiş sermaye, yedek akçeler ve geçmiş dönem kar/zararından oluşmaktadır. 2002-2008 döneminde özkaynak kaleminde meydana gelen değişim

[143] TMSF, **2008 Faaliyet Raporu**, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF), İstanbul, Mart 2009, s. 20-21.
[144] BDDK, **Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), Sayı 2, İstanbul, Aralık 2008, s. 28.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Tablo 3.20'de yer almaktadır. Özkaynak büyüklüğü 2001 yılı sonunda 21.101 milyon TL iken, yüzde 292'lik artışla 2008 yılında 82.696 milyon TL'ye ulaşmış, pasifler içindeki payı yüzde 12-13 dolayında kalmıştır.

Tablo 3.20. Özkaynak Yapısı (Milyon TL)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Özkaynaklar	21.101	25.699	35.538	45.963	53.736	57.977	73.486	82.696
- Ödenmiş Sermaye	10.425	12.012	13.445	14.824	20.041	25.285	30.501	36.936
- Sermaye ve Kar Yedekleri	44.541	51.675	43.831	46.294	46.953	39.867	46.683	50.595
- Geçmiş Yıl Kar / Zararı (*)	-21.533	-40.870	-27.348	-21.611	-18.973	-18.156	-18.029	-17.609
- Dönem Net Karı / Zararı (**)	-12.332	2.882	5.610	6.456	5.715	10.981	14.331	12.774

* Geçmiş Yıl Kar / Zarar tutarının yüksek olmasının ana sebebi; ağırlıklı olarak TMSF'ye devredilen bazı bankaların 2008 yılsonu itibariyle 17.699.827.000 TL'lik geçmiş yıl zararının Birleşik Fon Bankası A.Ş. bilançosunda izlenmesidir.

** TBB verilerinde 2001 yılına ait zarar rakamı gelir tablosunda 12.322 milyon TL iken, bilançoda 12.332 milyon TL, 2002 yılına ait kar rakamı gelir tablosunda 2.357 milyon TL iken, bilançonda 2.882 milyon TL'dir. Bu farklılık sadece 2001 ve 2002 yıllarında mevcuttur.

Kaynak: 2001 yılı verileri TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003; 2002-2008 dönemi verileri TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009''dan derlenmiştir.

Sermaye yapısına göre bankaların sermaye yeterliliğinin değerlendirilmesine ait bilgilere ilgili alt başlıkta yer verilmektedir.

1.4. Bilanço Dışı Taahhütler

Bilançonun aktif ve pasif hesaplarında yer almayan, müşterilere sağlanan gayrinakdi krediler ile ileride borç ve alacak doğuracak hak ve yükümlülükleri ve muhafaza edilen değerleri kapsayan hesaplar bilanço dışı hesaplar ya da nazım hesaplar olarak tanımlanmaktadır.[145] Bilanço dışı hesaplarda genel olarak; ileride tazmin edildiğinde bilanço hesaplarını etkileyecek olan taahhüt türü işlemler, bankaya ait olmayan ve emanet olarak saklanan kıymetler ve alınmış güvenceler takip edilmektedir.[146]

Gerçek ve tüzel kişilerin yapacakları işlerin ya da teslim edecekleri malların ya da gerçekleştirecekleri ödemelerin belirlenen koşul ve vadelerde yerine getirileceğinin

[145] Mesut Yıldırım, **Banka Muhasebesi**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 258, İstanbul, 2008, s. 271.
[146] Eken ve Selimler, **a.g.e.**, s. 239.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

banka tarafından taahhüdünü içeren teminat mektubu, akreditif gibi ekonomide önemli bir finansman ve ödeme aracı olan kalemler ile riskten korunma amacı ile faiz ve döviz gibi değerler üzerinden gerçekleştirilen vadeli işlemler ve kullanılmamış kredi limitlerini ağırlıklı olarak içeren ve gayrinakdi krediler olarak da tanımlanan bilanço dışı işlemlerdeki gelişim Tablo 3.21'de yer almaktadır.

Tablo 3.21. Bilanço Dışı Taahhütler (Milyon TL)

	2001	2002	2004	2006	2007	2008
Garanti ve Kefaletler	46.916	44.834	55.712	77.020	83.958	105.977
Taahhütler	17.398	29.015	85.040	81.494	125.663	149.750
Türev Finansal Araçlar	40.519	25.424	38.974	106.125	157.917	192.576
Toplam	104.833	99.273	179.726	264.639	367.538	448.303

* Bilanço dışı hesaplarda ayrıca müşteriler adına muhafaza edilen veya teminat olarak tutulan varlıkların izlendiği Emanet ve Rehinli Kıymetler Hesabı bulunmaktadır.

Kaynak: 2001 yılı verileri TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003; 2002-2008 dönemi verileri TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

Teminat mektupları ve dış ticaretin finansmanında kullanılan akreditifleri kapsayan Garanti ve Kefaletler kalemi reel ekonominin finansmanı açısından önem taşımaktadır. Banka müşterilerinin belirlenen edimleri yerine getirmemesi durumunda bunları taahhüt eden banka üçüncü kişilere ödeme yapmakta ve nakit çıkışı doğuran tutarlar bilanço içine alınmaktadır. Dolayısıyla Garanti ve Kefaletler banka açısından gelecekte riske dönüşebilecek işlemleri kapsamaktadır. Bu hesapta 2008 itibariyle 2001 yılı sonuna göre yüzde 126'lık bir artış meydana gelmiştir.

Olumlu bir dış ticaret politikasında, döviz kurundaki oynaklığa dayalı olumsuzluğa yol açmamak için Türkiye ihracatının ithalata olan bağımlılığını azaltmak çok önemidir.[147]

Taahhütler kalemi ağırlıklı olarak kredi kartı limitleri ve diğer kredi tahsis limitlerinden oluşmaktadır. Söz konusu limitlerde 2008 yılı itibariyle 2001 yılı sonuna göre yüzde 760'lık artış olduğu görülmektedir.

[147] Serpil Türkyılmaz, Mustafa Özer Ve Erol Kutlu, "Döviz Kuru Oynaklığı ile İthalat ve İhracat Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2007, 7 (2), s. 145.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Ağırlıklı olarak *swap* ve *forward* işlemlerinden oluşan Türev Finansal Araçlar genellikle, bilanço içinde taşınan döviz ve faiz risklerinin bilanço dışı işlemler yolu ile azaltılması veya yasal limitlerin altına çekilmesi amacı ile kullanılmaktadır. Bu kalemlerde 2008 yılı itibariyle 2001 yılı sonuna göre yüzde 375 düzeyinde bir artış olmuştur.

1.5. Gelir-Gider Yapısı ve Karlılık

Bankaların gelir, gider ve kar durumları gelir tablosu aracılığı ile izlenebilmektedir. Gelir tablosu; bankanın belirli bir dönemde elde ettiği tüm gelirler ile katlandığı tüm giderleri gösteren, faaliyet sonucunu kar veya zarar olarak özetleyen tablodur.[148] Mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarının 2001 yılından itibaren gelir tablolarından hareketle elde edilen başlıca gelir ve gider kalemleri ile kar rakamları Tablo 3.22'de yer almaktadır.

Tablo 3.22. Bankacılık Sektörünün Gelir-Gider ve Karlılık Yapısı (Milyon TL)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Faiz Gelirleri	**74.083**	**44.338**	**38.817**	**40.409**	**42.288**	**54.392**	**69.225**	**84.130**
- Kredilerden Alınan Faizler	20.133	11.190	11.234	16.284	20.764	28.386	39.338	51.914
- Menkul Değerlerden Alınan Faizler	26.236	27.539	23.242	21.359	18.836	21.630	24.511	27.246
-Diğer	27.714	5.609	4.341	2.766	2.688	4.376	5.376	4.970
Faiz Giderleri	**49.871**	**31.539**	**27.561**	**22.731**	**23.993**	**33.813**	**43.477**	**53.277**
- Mevduata Verilen Faizler	44.609	27.209	23.716	19.441	20.340	27.985	35.245	43.445
- Diğer	5.262	4.330	3.845	3.290	3.653	5.828	8.232	9.832
Net Faiz Geliri	**24.212**	**12.799**	**11.256**	**17.678**	**18.295**	**20.579**	**25.748**	**30.852**
Net Dönem Karı/Zararı	**-12.322**	**2.357**	**5.610**	**6.456**	**5.715**	**10.981**	**14.331**	**12.774**

* TBB verilerinde 2001 yılına ait zarar rakamı gelir tablosunda 12.322 milyon TL iken, bilançoda 12.332 milyon TL, 2002 yılına ait kar rakamı gelir tablosunda 2.357 milyon TL iken, bilançoda 2.882 milyon TL'dir. Bu farklılık sadece 2001 ve 2002 yıllarında mevcuttur.

Kaynak: 2001 yılı verileri TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003; 2002-2008 dönemi verileri TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

Yaşanan kriz nedeni ile 2001 yılında zarar eden sektör sonraki yıllarda karlılığını artırarak 2007 yılı sonu itibariyle 14.331 milyon TL, 2008 yılı sonu itibariyle ise 12.774 milyon TL'lik yıllık kar rakamına ulaşmıştır. Sağlanan nispi istikrar ortamının sektörün

[148] Yıldırım, **a.g.e.**, s. 37.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

karlılığını olumlu yönde etkilediği belirtilebilir. Karlılığı olumlu etkileyen faktörlerden biri de 2006 yılından itibaren kurumlar vergisinin 10 puan düşürülmesidir.

Faiz gelirlerinde 2002 yılında, krizin yaşandığı 2001 yılına göre yüzde 40'lık bir gerileme meydana gelmiştir. Bu gelişmede; enflasyondaki düşüşe bağlı olarak faiz oranlarındaki gerileme ve kamu menkul kıymetleri içinde döviz ve dövize endeksli kağıtların payının artması gibi faktörler rol oynamıştır.[149] Sermaye piyasası işlemlerinden elde edilen karlar 2002 yılından itibaren artarken kambiyo zararları azalmaya başlamıştır. Faiz oranlarında 2006 yılı içinde yaşanan dalgalanmalar nedeni ile yılsonunda faiz giderlerindeki artış hızlanmıştır.

Yıllar itibariyle faiz gelirleri hesabının yapısında temel bilanço kalemlerindeki dönüşüme paralel değişim meydana gelmiştir. Faiz gelirleri içinde 2002-2008 döneminde ilk kez 2005 yılında kredilerden alınan faiz gelirleri menkul değerlerden elde edilen faiz gelirini aşmıştır. Faiz gelirinin 2002 yılı sonunda yüzde 25'i kredilerden, yüzde 62'si ise menkul değerlerden alınan faizlerden oluşur iken, 2002-2008 döneminde krediler lehine yaşanan gelişmeler sonrasında 2008 yılı sonunda kredilerden alınan faizlerin payı yüzde 62'ye ulaşmış, menkul değerlerden alınan faizlerin payı ise yüzde 3 2'ye gerilemiştir.

Faiz giderleri hesabında mevduat kalemi ağırlığını korumuştur. Mevduat faizlerindeki gerilemenin etkisi ile mevduata verilen faizler azalmış, faiz giderleri 2001 yılında 49.871 milyon TL iken, 2008 yılında 53.277 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Karlılık ve gelir-gider durumunda 2002-2007 döneminde meydana gelen gelişmelerin önceki dönemlerle kıyaslanmasına katkıda bulunmak amacı ile aşağıdaki tabloda bazı rasyolara yer verilmektedir.

[149] TBB, **Bankalarımız 2002, a.g.e.**, s. 37.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Tablo 3.23. Kar ve Gelir Rasyoları (%)

	1990	1994	1999	2000	2001	2002	2004	2006	2007
T. Gelirler /T. Giderler	112,2	109,5	103,9	95,8	103,6	124,7	145,3	136,8	137,2
Faiz Gelirleri / T. Aktifler	6,4	11,6	8,8	3,5	33,9	20,8	13,2	11,2	12,3
Faiz Dışı Gelirler / Diğer Faaliyet Gelirleri	57,7	-11,3	21,3	19,8	-56,8	73,1	78,4	81,1	81,6
Faiz Gelirleri / Faiz Giderleri	135,5	150,5	129,5	127,7	147,6	140,6	177,8	160,9	159,2
Net Dönem Karı / T. Aktifler	2,8	2,2	-0,6	-3,6	-6,6	1,1	2,1	2,3	2,6
Net Dönem Karı / Özkaynaklar	36	33,5	-14,9	-89,8	-76,5	9,2	14	18,9	19,5

Kaynak: 1990-2000 dönemi verileri TBB, **40. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi '1958-97'**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), İstanbul, 1998; 2001-2007 dönemine ait veriler TBB, **Türkiye'de Bankacılık Sistemi - Seçilmiş Rasyolar (2001-2007)**, İstatistiki Raporlar, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Rapor Kodu: YT05, Haziran 2008'den derlenmiştir.

Sektörün karlılığına ilişkin Tablo 3.23'de verilen rasyolar değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara varılmaktadır. Toplam gelirlerin toplam giderlere oranı, 1990'dan itibaren en düşük düzeyini kriz dönemi olan 2000 ve 2001 yıllarında, en yüksek düzeyini ise 2007 yılı sonunda görmüştür. Net dönem karının aktiflere oranındaki eğilim aynı seviyede devam ederken, kriz dönemleri dışındaki yüksek enflasyonlu yıllarda karın özkaynaklara oranı yüksek seyretmektedir.

Kriz dönemlerinde faiz gelirlerinin aktifler içindeki payı artmaktadır. Son yıllarda bu oran yüzde 10-15 arasında seyreder iken, 1990-2000 döneminde daha düşük düzeylerde kalmış, krizin yaşandığı 2001 yılında ise yüzde 34 gibi oldukça yüksek bir düzeyde gerçekleşmiştir. Diğer yandan, bankacılıkta faiz dışı gelirlerin faiz dışı giderleri karşılamasının önemli olduğu sıkça vurgulanmakla birlikte sektörde bu oran genel olarak düşüktür. Faiz dışı gelirlerin faiz dışı giderleri karşılayamaması olağan bir durum iken 2002-2007 döneminde önceki yıllara kıyas ile olumlu bir gelişme gözlenmiştir. Sektörde faiz gelirlerinin faiz giderlerini aştığı ve Faiz Geliri / Faiz Gideri oranının son yıllarda yükseldiği görülmektedir.

Sermaye yapısına göre bankaların dönem karlılığına ilişkin bilgilere Tablo 3.24'de yer verilmektedir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Tablo 3.24. Sermaye Yapısına Göre Bankacılık Sektörünün Karlılığı (Milyon TL)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Sektör Toplamı	-12.322	2.357	5.610	6.456	5.715	10.981	14.331	12.774
- Kamu Bankaları	-2.093	1.056	1.790	2.682	2.869	3.733	4.513	3.906
- Özel Sermayeli Ulusal Bankalar	-4.397	2.431	2.917	2.825	1.390	4.657	7.155	6.481
- Yabancı Bankalar	104	82	186	247	513	1.461	1.696	1.385

* Sektör toplamı ile belirtilen alt kalemler arasındaki fark TMSF Bankaları ile Kalkınma ve Yatırım Bankaları'ndan kaynaklanmaktadır.

Kaynak: 2001 yılı verileri TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003; 2002-2008 dönemi verileri TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

Sektör karlılığının 2002 yılında yaklaşık olarak yüzde 45'ine karşılık gelen kar rakamına sahip olan kamu bankalarının payı 2008 yılı sonunda yüzde 30,5'e gerilemiştir. Sektörde yaşanan yabancılaşmanın etkisi ile yabancı bankaların karlılığında önemli bir yükseliş görülmüş ve sektör karlılığı içindeki payı yüzde 3'den yüzde 11'e ulaşmıştır. Özel sermayeli ulusal bankalar, bünyelerindeki bazı bankaların yabancı banka statüsüne geçmesine karşın sektör karının önemli kısmını oluşturmaya devam etmiş, yüzde 50 dolayındaki payını korumuştur.

1.6. Bankacılık Sektörü Risk Durumu

Ulusal ve uluslararası alanda yaşanan münferit ya da sistematik banka krizlerindeki en önemli etkenin doğru ve yeterli yönetilemeyen riskler olması risk ölçüm ve yönetimini ön plana çıkarmıştır. Finansal piyasalarda yaşanan entegrasyon ve bankacılık sektörünün küreselleşmeye ileri düzeyde ayak uyduran alan içinde faaliyet göstermesi, gittikçe karmaşıklaşan ve teknik nitelik taşıyan risk kavramını önemli hale getirmiştir. Günümüzde yaşanan (2008 yılında baş gösteren ve 2009 yılında da devam eden) küresel finansal kriz, çağımızda kılık değiştiren riskin ölçümü, detaylandırılması, uyarı mekanizmasının çalışması, denetim ve düzenleyici otoritelerin siyasilerin ve sermayedarların karşısındaki özerkliği konularını tartışmaya açmıştır. Önümüzdeki süreçte yapılacak yeni değerlendirmeler ile risk ölçümü, kontrolü ve yönetiminde yeni yaklaşımların gündeme gelebileceği düşünülmektedir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Geleneksel olarak Aktif-Pasif yönetimi olarak nitelenen risk yönetiminin gelişimi 1970'li yıllara dayanmaktadır. Son dönemlerde finansal entegrasyon sonucunda finansal çeşitliliğin artması risk yönetimi ihtiyacını farklılaştırmıştır. Bu kapsamda olmak üzere 1988 yılında şekillenen ve sonrasında ihtiyaçlara göre yenilenen BASEL-I ve 2007 yılında bazı ülkelerde uygulamaya konulan BASEL-II esasları bankacılık sistemini de risk yönetimi konusunda yönlendirmektedir.[150] Ekonominin genelinde ve finansal kesime özgü konularda meydana gelen gelişmeler ve göstergelerdeki hareketlilik bankacılık sektörünün riskliliğini ve riske maruz değerlerini doğrudan etkilemektedir. Belirli bir zaman aralığında ve belirli bir güven aralığında ortaya çıkması muhtemel kayıp olarak tanımlanan riske maruz değerin ölçümü, yönetimi ve kontrolü son derece önem kazanmıştır.

Riskin ölçümü ve sermaye yeterliliğinin hesaplanması konularında uluslararası alanda birlikteliği ve eşgüdümü sağlamayı amaçlayan ve Türk bankacılık sisteminde de uygulanan, kredi riski ve piyasa riskini içeren BASEL-I ve tam anlamı ile geçilmesi için çalışmaların devam ettiği, kredi riski ve piyasa riskini yeniden tanımlayan ve yenilik olarak operasyonel risk kavramını da içeren BASEL-II Uzlaşılarına uyum kapsamında, sektör değerlendirme raporlarına konu edilen bazı temel risklere aşağıda yer verilmektedir.

- Kredi Riski,
- Faiz oranı riski,
- Kur riski,
- Hisse senedi fiyat riski,
- Sermaye yeterliliği,
- Likidite Riski,
- Operasyonel Risk.

BASEL'e uyum kapsamında risk ölçüm yöntemleri (a) kredi riski, (b) piyasa riski ve (b) operasyonel risk başlıklarını kapsamaktadır. Piyasa riski karşı tarafın kredi değerliliğinde değişme olmaksızın fiyattaki değişmeler nedeni ile ortaya çıkan kayıp

[150] K. Evren Bolgün ve M. Barış Akçay, **Risk Yönetimi,** Scala Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 241.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

olasılığıdır. Piyasa riskinin en temel beş kaynağını faiz oranı riski, hisse senedi pozisyon riski, kur riski, emtia riski ve opsiyon riski oluşturmaktadır.[151]

Sektörün bazı temel risklerine ilişkin açıklamalar kısaca aşağıda verilmektedir.

1.6.1. Kredi Riski

Sektörün en temel risklerinden biri olan kredi riski genel olarak; banka alacağının sözleşmelerde yer alan hükümlere aykırı şekilde kısmen ya da tamamen tahsil edilememesi olarak tanımlanabilmektedir. Kredi riskinin ölçülmesi konusunda; kredinin fiyatlandırılması, teminatlarının değerlendirilmesi, temerrüde düşme olasılığı, temerrüt halinde risk hesaplaması gibi konularda farklı uygulamalara sahip olabilen Türk bankaları *"Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik"* kapsamında kredi riskine esas tutarı hesaplamaktadırlar.

Kredi riskini gösteren en temel rasyolardan biri olan sorunlu kredilerin toplam krediler içindeki payına Tablo 3.25'de yer verilmektedir.

Tablo 3.25. Sorunlu Kredi Rasyoları (%)

	2001	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**
Takipteki Krediler (Brüt) / T. Krediler	29,5	18,5	12,3	6,2	4,9	3,8	3,5	3,6
Takipteki Krediler (Net-Karşılıklar Sonrası) / T. Krediler	16,6	6,6	1,4	0,7	0,5	0,3	0,4	0,7

Kaynak: 2001 yılı verileri TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003; 2002-2007 dönemi verileri TBB, **Türkiye'de Bankacılık Sistemi - Seçilmiş Rasyolar (2001-2007)**, İstatistiki Raporlar, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Rapor Kodu: YT05, Haziran 2008; 2008 yılı verileri TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003'dan derlenmiştir.

Tablo 3.25'de görüldüğü üzere; 2000-2001 yıllarında yaşanan kriz döneminde krediler içindeki payı yüzde 30'lara yaklaşan sorunlu krediler 2002 yılı sonrasında azalmaya başlamış ve 2008 yılında yüzde 3,6'lık bir orana yaklaşmıştır. Bu azalma, ekonomik aktivitenin canlanması dolayısıyla kredi hacminin hızlı şekilde genişlemesine bağlanabilmektedir. Ayrıca TMSF bünyesindeki bankaların sorunlu kredilerinin bir bölümünün kurum bünyesine taşınarak sektör konsolide bilançosundan çıkarılması ve

[151] Mehmet Hasan Eken, **Basel II ve Risk Yönetimi**, Finans Kulüp Türkiye Finans Yöneticileri Vakfı, İstanbul, Nisan 2008, s. 8.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Varlık Yönetim Şirketlerine satışının yapılması da sorunlu kredi rasyosunun azalmasında etkili olmuştur. Riskin ve kredi teminatlarının daha gerçekçi değerlendirilmesi sonucunda sorunlu kredilerin tamamına yakınına karşılık ayrılarak ilgili tutarlar zarar hesaplarına intikal ettirilmiştir. Dolayısıyla mevcut verilerden hareket ile zarara aktarılacak ve sermayeyi olumsuz etkileyebilecek potansiyel sorunlu kredilerin oranı 2008 yılı itibariyle yüzde 0,7'dir. Önümüzdeki dönemde sorunlu kredilerin payında artış beklenebilmektedir.

1.6.2. Likidite ve Faiz Oranı Riski

Likidite riski, bankanın yükümlülüklerindeki azalmayı iyi şekilde yönetememesi (yoğun mevduat çekilişleri) ya da aktiflerindeki artışı karşılayacak fon temin edememesi hallerinde ortaya çıkmaktadır. Likidite sıkıntısı çeken bankanın yükümlülüklerini karşılayacak şekilde kaynak temin etmesi veya aktiflerindeki varlıkları nakde dönüştürmesi gerekmektedir.[152] Bankaların *Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine ilişkin Yönetmelik*'te faiz oranı riski ise; *"Faiz oranlarındaki hareketler nedeniyle bankanın alım satım hesaplan içinde yer alan /inansal araçlara ilişkin pozisyon durumuna bağlı olarak maruz kalabileceği zarar olasılığı"* şeklinde tanımlanmıştır.

Likitte bulundurulan varlıkların getirilerinin düşük olması diğer aktif kalemlerine yönelimi ön plana çıkarırken, yasal likidite oranlarına ulaşılabilmesi ve başta mevduat olmak üzere diğer yükümlülüklerin yerine getirilebilmesi için likit varlıklar tutulmaktadır. Mevduat sahiplerinin talepleri halinde hemen ödeme yapmayı taahhüt eden bankalar açısından likit varlıkların bulunması, sistemin işleyişi açısından son derece önemlidir. Likit varlıklar dışındaki kredilerin tahsil edilememesi, bağlı değerlerin ve menkul değerlerin alıcısının bulunmaması, fiyatlanamaması, değer kaybetmesi, nakde tahvil edilememesi krize neden olabilmektedir.

Bankanın aktif ve pasif kalemleri arasındaki yeniden fiyatlama sürelerindeki uyumsuzluktan kaynaklanan yapısal faiz oranı riski bulunmaktadır. Aktif ve pasifler farklı yeniden fiyatlama sürelerine sahip oldukları için faizlerdeki değişme gelir ve

[152] Bolgün ve Akçay, **a.g.e.**, s. 197.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

giderlere eşanlı yansımamakta, bu durum kar veya zarara neden olmaktadır.[153] Aktif-pasif kalemleri ile bilanço dışı işlemlerin yeniden fiyatlandırılması ve fonlama maliyeti ile yatırımın getirisi arasında karşılıklı ilişki (korelasyon) bulunmaması gibi durumlara ilişkin risklerden kaynaklanan faiz riski aşırı bir boyut aldığında banka karlılığını ve sermaye yapısını aşındırabilmektedir.[154]

Aktiflerde önemli bir paya sahip olan kredilerin geri dönüş vadelerinin pasiflere göre daha uzun olması ve istenildiği zaman talep ya da tahsil edilememesi aynı zamanda likidite riskini ortaya çıkarmaktadır. Vadelerine göre krediler değerlendirildiğinde; 1 yıla kadar vadeli kredilerin payı 2002 yılı sonunda yüzde 65 iken, 2008 yılında yüzde 59'a gerilemiş, l yıldan uzun vadeli kredilerin payı ise aynı dönem itibariyle yüzde 3 5'ten yüzde 41'e yükselmiştir. Kredilerdeki bu tabloya karşın mevduatın ortalama vadesi yaklaşık olarak 2,5 ay ile aynı düzeyde kalmıştır. Toplam mevduatın 2002 yılında yüzde 86'sı vadesiz ve 3 aya kadar vadeli mevduattan oluşur iken, 2008 yılı sonunda bu oran yüzde 92 olarak gerçekleşmiştir.[155] Aktif ve pasif kalemleri arasında likidite riskine yol açan vade uyumsuzluğu, faiz oranlarındaki dalgalanma yaşanması ya da kredilerin geri dönüşünde problemlerle karşılaşılması halinde zarara dönüşebilmektedir. Aktiflerin yeniden fiyatlandırma süresi (ortalama vadesi) pasiflerin yeniden fiyatlandırma süresinden daha uzun olduğu için faizler düştüğünde kar, faizler artığında zarar oluşabilmektedir. Faiz artışında kaynaklar (örneğin mevduat) kısa vadede yenilendiği için daha yüksek faizden temin edilebilecek, maliyet artışına neden olan bu durum daha uzun vadeli kredilere eş zamanlı olarak yansıtılamayabilecektir. Kredilerde vadeler 2002-2008 döneminde uzarken mevduatta ortalama vade aynı düzeyde kalmıştır. BDDK tarafından 2008 yıl sonu için hazırlanan çalışmada; 1 aylık dönemde TL faiz oranının l puan artması halinde 1.624 milyon TL'lik kayıp oluşurken, ABD Doları faiz oranının l puan artması halinde ise 941 milyon TL'lik kayıp meydana gelmektedir.[156]

[153] BDDK BDDK, **Finansal Piyasalar Raporu Haziran 2008**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), Sayı 10, Ankara, 2008, s. 32.
[154] Bolgün ve Akçay, **a.g.e.**, s.194-195.
[155] TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003; TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.
[156] BDDK, **Finansal Piyasalar Raporu Aralık 2008**, **a.g.e.**, s. 37.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Likidite riski, ağırlıklı kısmı devlet iç borçlanma senetlerinden oluşan menkul kıymetlerin nakde tahvilinde sorun yaşanması ya da değer kaybetmesi halinde de oluşabilmektedir. Faizlerin beklenmeyen şekilde artması halinde değerleri düşen ya da nakde tahvili zorlaşan menkul kıymetler likit özelliğini kaybedebilmektedir. Menkul kıymetlerin 2003 yılında aktifler içinde %43 olan ağırlığı 2008 yılında %29'a gerilemiştir. Kamu kağıtlarına ilişkin faiz oranlarındaki hareketlilik faiz oranı riskine maruz varlıkların değerini etkileyebilecek önemli risk faktörlerinden biri durumundadır. BDDK tarafından 2008 yılsonu için hazırlanan çalışmada kamu borçlanma senetleri fiyatlarındaki hareketliliğin mevduat bankalarının sermaye yapısına etkisi analiz edilmiş ve sonuç olarak; kamu borçlanma senetleri fiyatlarında yüzde 5'lik düşüşün sermayede yüzde 2, yüzde l 'lik düşüşün ise sermayede yüzde 0,4'lük bir azalışa neden olduğu; kamu borçlanma senetleri fiyatlarındaki yüzde 5'lik artışın ise sermayede ters yönlü olarak yüzde 2 ve yüzde 0,4'lük artış oluşturduğu belirlenmiştir.[157]

1.6.3. Kur Riski

Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine ilişkin Yönetmelik'te kur riski; "Bankaların, tüm döviz varlık ve yükümlülükleri nedeni ile döviz kurlarında meydana gelebilecek değişiklikler sonucu maruz kalabilecekleri zarar olasılığı" olarak ifade edilmiştir. Bankalar için geçmişte en büyük risklerden olan ve günümüzde de zaman zaman gündeme gelen açık pozisyon tutarı döviz varlıkları ile yükümlülükleri arasındaki fark olarak tanımlanabilir.

Bankaların döviz varlık ve yükümlülükleri arasında ilgi ve dengenin kurulması, özkaynaklar ile uyumlu bir seviyede döviz pozisyonu tutulması amacı ile BDDK tarafından yayımlanan "Yabancı Para Net Genel Pozisyon / Özkaynak Standart Oranının Bankalarca Konsolide ve Konsolide Olmayan Bazda Hesaplanması ve Uygulanması Hakkındaki Yönetmelik"[158] bankaların döviz pozisyonları ile ilgili sınırlama getirmiş, bu kapsamda; döviz varlıkları ile döviz yükümlülüklerinin toplamının TL karşılıkları arasındaki farkı ifade eden Yabancı Para Net Genel

[157] BDDK, **Finansal Piyasalar Raporu Aralık 2008**, **a.g.e.**, s. 34.
[158] **Yabancı Para Net Genel Pozisyon/Özkaynak Standart Oranının Bankalarca Konsolide ve Konsolide Olmayan Bazda Hesaplanması ve Uygulanması Hakkında Yönetmelik**, 01.11.2006 Tarih ve 26333 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Pozisyonu'nun Özkaynaklar'a oranının mutlak değerinin yüzde 20'yi aşamayacağı hüküm altına alınmıştır.

Türk bankacılık sistemi incelendiğinde bilanço içi ve bilanço dışı açık pozisyonların farklı yönlerde seyrettiği görülmektedir. Faiz oranlarında ve döviz kurlarındaki dalgalanmanın ve belirsizliğin artması nedeni ile finansal araçlar üzerine düzenlenen türev araçlar kullanılmaya başlanmıştır.[159] Açık pozisyon miktarının Özkaynaklar'a oranının yüzde 20 ile sınırlanması dolayısıyla her türlü kredi ve diğer kullandırım ile mevduat, dışardan alınan sendikasyon türü krediler ve para piyasası gibi işlemlerden kaynaklanan bilanço içi açık pozisyon miktarını azaltmak için bankalar *swap* ve *forward* gibi bilanço dışı türev araçları kullanmaktadırlar. Açık pozisyonun analizinde, bilanço içi ve bilanço dışı net pozisyon ile ikisini kapsayan yabancı para net genel pozisyonun dikkate alınması daha gerçekçi olabilecektir. Kur riskine ilişkin veriler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

[159] Engin Kurun, **Faiz Riski Yönetimi ve Türkiye Uygulaması,** Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Yayın No: 181, Ankara, 2005, s. 39.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Tablo 3.26. Yabancı Para Pozisyon Oranları

%	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Bankacılık Sektörü								
Net Bilanço İçi Pozisyon / Özkaynaklar	-29,5	-6,3	-2,5	-4,5	-5,1	-13,5	-14	-7,4
Net Bilanço İçi Pozisyon + Net Bilanço Dışı Pozisyon (YPNGP) / Özkaynaklar	-22,6	-5,1	0,5	-0,7	2,2	0,2	0	1
Özel Sermayeli Ulusal Bankalar								
Net Bilanço İçi Pozisyon / Özkaynaklar	-18,4	-4,4	-4,1	-9,2	-9,8	-17	-5,6	15,9
Net Bilanço İçi Pozisyon + Net Bilanço Dışı Pozisyon (YPNGP) / Özkaynaklar	-15	-2,4	0,5	-3,2	-0,3	-0,8	-0,7	-2
Yabancı Bankaları								
Net Bilanço İçi Pozisyon / Özkaynaklar	9,9	-1,8	-0,3	-4,9	6,8	-35	-65,9	-88,6
Net Bilanço İçi Pozisyon + Net Bilanço Dışı Pozisyon (YPNGP) / Özkaynaklar	-0,5	-4,9	0,2	2,7	1,9	2,5	-1,7	-1,5
Kamu Bankaları								
Net Bilanço İçi Pozisyon / Özkaynaklar	-4,7	3,1	1	4,5	-0,1	-5	-4,7	-6,3
Net Bilanço İçi Pozisyon + Net Bilanço Dışı Pozisyon (YPNGP) / Özkaynaklar	14,8	3,3	1,1	4,5	-0,1	0,4	2,3	0

Kaynak: 2001 yılı verileri TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003; 2002-2008 dönemine ait veriler TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

Tablo 3.26'da yer alan yabancı para pozisyon oranlarından anlaşıldığı üzere; genelde bilanço içi pozisyonları açık veren (Yabancı para türünden bilanço içi yükümlülüklerin varlıklardan fazla olması) bankalar bilanço dışında fazla pozisyon taşımaktadır. Net pozisyon genelde yüzde (-) 0-2 oranındadır.[160] Bu durum kriz yılı olan 2001 dışında fazla değişim göstermemiştir. Bilanço içi açık pozisyonun özkaynağa oranı 2006 yılının ortalarına kadar çok düşük iken, Haziran 2006 döneminde meydana gelen dalgalanmanın etkisi ile menkul kıymetlerin değerlemesindeki fark yolu ile özkaynaklar azalmış ve bu dönemden sonra bilanço içi pozisyon/özkaynak oranı yasal sınır olan yüzde 20'ye yaklaşmaya başlamıştır. Ancak türev işlemler yolu ile elde edilen bilanço dışı fazlalık ile net pozisyon yüzde (-) 0-2'ler düzeyinde seyretmiştir.

[160] BDDK, **Türk Bankacılık Sektörü Kur Riski Değerlendirme Raporu**, Sayı: 1, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), İstanbul, Haziran 2006, s. 10-12; BDDK, **Türk Bankacılık Sektörü Kur Riski Değerlendirme Raporu (Temmuz 2006-Aralık 2007)**, Sayı: 4, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), İstanbul, Mayıs 2008, s. 12-16; BDDK, **Türk Bankacılık Sektörü Kur Riski Değerlendirme Raporu**, Sayı: 5, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), İstanbul, Eylül 2008, s. 15-16.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Şubat 2001 krizi ardından kura endeksli sistem yerini dalgalı kur politikasına bırakmış, 2001 yılı içinde hazine kağıtları ile gerçekleştirilen takas operasyonu sonrasında azalan açık pozisyon oranı 2004 sonrasında artışa geçmiştir. Başta yabancı bankalar olmak üzere özel sermayeli bankaların pozisyon açıkları 2004 yılı sonrasında artmaya başlamıştır. Yabancı bankaların bilanço içi pozisyonları 2006 ve 2007 yıllarında yasal sınır olan yüzde 20'yi aşarken, bilanço dışı işlemlerle bu oran yasal sınırlara çekilerek sektörün rasyosuna yaklaştırılmıştır. Kamu bankaları az miktarda türev ürünlere dayalı işlem yapmakta ve diğer banka gruplarına göre bilanço içi ve dışı pozisyon oranı daha düşük kalmaktadır.

BDDK bankaların karşılaşabileceği ve doğrudan bilançolarda izlenemeyen kur kaynaklı farklı bir riske işaret etmiştir. Türkiye'de kurulu bankaların yurtdışı şubelerinden ve konsolidasyona tabi yurtdışı ortaklıklarından, Türkiye'de yerleşiklere kullandırılan yaklaşık 50 milyar ABD Doları kredinin döviz geliri olmayan kişi ve kuruluşlara kullandırılma ihtimalinin bulunduğu ifade edilmiştir.[161] Yasal mevzuat, maliyet ve vergi avantajı nedeni ile özel sektörün artan dış borcunun bir kısmının bankacılık sektörü ile ilintili olabileceği düşünülmektedir.

1.6.4. Operasyonel Risk

Genelde piyasa riski ve kredi riski dışında kalan riskler olarak tanımlanan Operasyonel risk;[162] Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine ilişkin Yönetmelikte; *"Banka içi kontrollerdeki aksamalar sonucu hata ve usulsüzlüklerin gözden kaçmasından, banka yönetimi ve personeli tarafından zaman ve koşullara uygun hareket edilememesinden, banka yönetimindeki hatalardan, bilgi teknolojisi sistemlerindeki hata ve aksamalar ile deprem, yangın ve sel gibi felaketlerden veya terör saldırılarından kaynaklanabilecek zarar olasılığı"* olarak tanımlanmıştır. Yönetmeliğe göre son üç yıl itibariyle gerçekleşen yılsonu brüt gelir tutarlarının yüzde onbeşinin ortalamasının 12,5 ile çarpılması suretiyle Operasyonel riske esas tutar (bulundurulması gereken özkaynak miktarı) bulunmaktadır.

---

[161] BDDK, **Türk Bankacılık Sektörü Kur Riski Değerlendirme Raporu**, Sayı: 5, Eylül 2008, **a.g.e.**, s. 12.

[162] Ebubekir Ayan, **Bankacılık Risklerinin Yönetiminde BASEL-II Uzlaşısı,** Beta Basım Yayım, İstanbul, 2007, s. 119.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Operasyonel risklerin ölçülmesi için en önemli nokta banka yönetiminin riskleri tanımlayabilmesidir. Finans kurumları, uzunca bir süredir sermaye yeterliliğinin hesaplanmasında kullanılan kredi ve piyasa risklerinin (faiz, kur, hisse senedi riski vb.) yönetilmesinde deneyim sahibi iken Operasyonel risk henüz kurumlarca sistematik olarak ele alınmamıştır.[163]

Haziran 2007 tarihinden itibaren bankalarca Operasyonel riskin hesaplanarak sermaye yeterliliğinin ölçülmesinde kullanılması zorunlu hale getirilmiştir. BDDK tarafından yapılan hesaplamada Operasyonel riskin dahil edilmesi ile sermaye yeterliliği rasyosunun 2007 yılında 2,7 puan düştüğü belirlenmiştir.[164]

1.6.5. Sermaye Yeterliliği

Karşılaşabilecekleri zararların yüksek olması ve taşıdıkları zayıflıkların sistemik bir krize dönüşebilme riskinin bulunması nedeni ile mali kuruluşlar için asgari sermaye yükümlülüğü koşulu getirilerek, iflas riski ile karşılaşmadan istikrar ortamında faaliyetlerine devam etmelerine, yatırımcı ve tasarruf sahiplerinin haklarının korunmasına katkıda bulunmaya çalışılmıştır. Böylece mali kuruluşların maruz kaldıkları riskler karşısında yükümlülüklerini karşılayabilecek likit varlığa sahip olmaları amaçlanmıştır.[165] Sağlam sermaye yapısı bankalara kaynak sağlayan mevduat sahibi, diğer bankalar, yurtdışı finansal kurumlar gibi yatırımcılar açısından güvence niteliğindedir.

Bankacılık Kanunu'nda (Md.45); maruz kalınan riskler nedeni ile oluşabilecek zararlara karşı yeterli özkaynak bulundurulmasının sermaye yeterliliğini ifade ettiği belirtilmiş, Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine ilişkin Yönetmelikte sermaye yeterliliği standart oranı; *"Konsolide olmayan bazda hesaplanan 'özkaynak/(kredi riskine esas tutar + piyasa riskine esas tutar + operasyonel riske esas tutar)' standart oranı"* olarak tanımlanmıştır. Bankacılık Kanunu'nda (Md.45); *"Bankalar, öngörülen usûl ve esaslara göre yüzde sekiz oranından az olmamak üzere belirlenecek sermaye yeterliliği oranını hesaplamak,*

[163] Bolgün ve Akçay, **a.g.e.**, s. 203.
[164] BDDK, **Finansal Piyasalar Raporu Aralık 2007**, **a.g.e.**, s. 118.
[165] Dilek Türker Uludağ, **Aracı Kurumların Mali Yapılarını Güçlendirmeye Yönelik Bir Yöntem: Sermaye Yeterliliği,** Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Yayın No: 134, İstanbul, 2001, s. 4-6.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

tutturmak, idame ettirmek ve raporlamak zorundadır" hükmü ile sermaye yeterliliğinin en az yüzde 8 olmak üzere BDDK tarafından tespit edileceği belirtilmektedir. Tüm bankalar için standart bir sermaye zorunluluğu bulunması yerine farklı yapıya sahip bankalar için farklı sermaye zorunluluğu aranmasının sermayenin olumlu etkilerini daha fazla ön plana çıkarabileceği yönünde görüşler mevcuttur.[166] Sektörün sermaye yeterliliğine ilişkin rasyolan aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

Tablo 3.27. Sermaye Yeterliliği Rasyoları (%)

	2001	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**
Özkaynaklar / Aktifler	09,7	12,1	14,2	15,0	13,5	12,0	13,1	11,7
Sermaye Yeterliliği Rasyosu (*)	17,5	24,2	30,9	28,8	24,2	22,0	19,1	18,1
- Kamu Bankaları	36,6	50,2	56,3	37,1	37,7	29,1	20,1	16,4
- Özel Sermayeli Ulusal Bankalar	16,5	19,7	23,5	22,3	17,2	17,5	17,2	16,4
- Yabancı Bankalar	44,2	32,6	36,2	26,9	17,4	16,0	14,5	16,7
- Kalkınma ve Yatırım Bankaları	36,3	40,2	78,4	90,4	104,3	86,2	66,7	59,4

* Sermaye yeterliliğinin hesaplanmasına ilişkin yöntemlerde 2000'li yıllardan itibaren değişimler oluşmuştur. TBB verilerinde kullanılan metotlar: 2001 yılında Özkaynaklar/Risk Ağırlıklı Varlıklar, 2004 yılında Özkaynaklar/(Risk Ağırlıklı Varlıklar+Piyasa Riskine Esas Tutar), 2006 sonrasında Özkaynaklar/(Kredi+Piyasa+Operasyonel Riske Esas Tutar) şeklinde değişim göstermiştir.

Kaynak: 2001 yılı verileri TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003; 2002-2008 dönemi verileri TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

Tablo 3.27'de yer alan sermaye yeterlilik rasyoları değerlendirildiğinde; 2003 yılında yüzde 30,9 ile oldukça yüksek seviyede bulunan rasyo 2008 yıl sonu itibariyle yüzde 18,1 düzeyindedir. Rasyoyu azaltıcı etki yapan operasyonel riskin de 2007 yılından itibaren hesaplamalara dahil edilmesi gibi hesaplama farklılıkları yıllar itibariyle karşılaştırmaları zorlaştırabilmektedir. Ancak sektörün ortalama sermaye yeterlilik rasyosunun istenen en az düzeyden ileri bir noktada bulunduğu açıktır. Sektörün 2002 yılından itibaren elde ettiği kar rakamlarındaki artış, karın bir kısmının dağılmayarak bünyede tutulması, kamunun yaptığı sermaye aktarımları ve banka sahiplerinin sermaye takviyeleri ile sektörün sermaye yapısı güçlendirilmiştir. Rasyonun çok yüksek düzeyde olması bir anlamda riskli varlıklara yapılan yatırımın düşük olduğunu gösterdiği gibi, rasyodaki gerilemeler de bankaların menkul kıymetler gibi az riskli varlıklardan krediler gibi daha riskli varlıklara yönelmesinin doğal bir sonucudur.

[166] Gökhan Karabulut, "Bankacılık Sektöründe Sermaye Karlılık İlişkisi: Türk Bankacılık Sistemi Üzerine İnceleme", **İ.Ü. SBF Dergisi**, Mart 2003, Sayı 28, s. 1-8.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Türk bankacığında 2001 yılı ile karşılaştırıldığında bütün banka gruplarının sermaye yeterlilik rasyosu düşerken, en ciddi düşüşün kamu bankalarında olduğu görülmektedir. Kriz sonrasında kamu bankalarının sermayelerinin güçlendirilmesi amacı ile borçlanma senetleri ve diğer kaynaklar ile destek sağlanmasının etkisi ile 2002 yılında yüzde 50'leri aşan rasyo 2008 yılında yüzde 16,4'e gerilemiştir. Özel sermayeli ulusal bankalarda 2002 yılı sonunda rasyo yüzde 19,7 iken 2008 yılında yüzde 16,4 olarak gerçekleşmiştir. Bazı özel sermayeli ulusal bankaların statü değiştirmesi nedeni ile hızlı şekilde büyüyen ve rasyoları sektörün geneline benzemeye başlayan yabancı sermayeli banka grubunun sermaye yeterlilik rasyosunda keskin bir gerileme yaşanmıştır. Bu kapsamda 2002 yılı sonunda yüzde 44,2 olan rasyo 2008 yılında yüzde 16,7'ye düşmüştür.

1.7. Konsolidasyon ve Yoğunlaşma

Satın alma ve birleşme yolu ile banka sayısının düşmesi anlamına gelen konsolidasyonun bankacılık sektörü ve özellikle rekabet üzerinde farklı etkiler yarattığı ifade edilebilir. Daha önce 1980 ve 1990'lı yıllarda önemli bir sorun olarak gösterilen konsolidasyon olgusu, küreselleşmenin aldığı boyutun getirdiği rekabet baskısı nedeni ile belirli oranlarda kalması koşulu ile olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilmektedir.[167]

Banka birleşmelerinin temel amacı hisse sahiplerinin getirilerini artırmak olmakla birlikte, büyüme, pazar payını artırma, yeni coğrafi alanlarda faaliyet gösterme, sinerji yolu ile elde edilecek ölçek ekonomisi, ürün ve hizmet yelpazesini genişletmek gibi faktörler de birleşmelerde etkili olabilmektedir. Son yıllarda finansal kesimdeki birleşme ve satın almaların nedeninin daha çok rekabet baskısı ve risk iştahını artıran finansal serbestleşme, piyasaların küreselleşmesi ve piyasaya yeni giren katılımcılar gibi faktörler olduğu söylenebilir.[168]

Geçmişte çok sayıda bankanın sağlıksız bir yapı içinde birbirleri ile verimsiz rekabete girdikleri dönemde, sektör yeterli kaynak yaratamama ve reel sektörü yeterince

[167] Niyazi Berk, "Bankacılıkta Birleşme ve Satınalma Stratejileri", **Banka Birleşmeleri ve Satın Almalar Semineri,** İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 6 Ekim 2006, s. 168-169.
[168] Osman Altuğ, **Banka İşlemleri Muhasebesi,** Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 41.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

destekleyememe sorunu ile karşılaşmıştır. Büyük bankaların birleşerek büyümelerinin verimlilik ve mali güç açısından fayda sağlayabileceği, ayrıca küçük boyutta kalan ve uzmanlaşamayan ulusal bankaların birleşme yolu ile global rekabet karşısında daha dayanıklı olabileceği ifade edilmektedir.[169]

Gelişmiş ülkelerde sermayenin tabana yayılmasına paralel olarak çok ortaklı ve profesyonel yöneticilerce idare edilen banka yapıları mevcut iken, Türkiye'de devlet ve aile bankalarının ağırlığı bulunmaktadır. Türkiye'de 1980'li yıllardan sonra banka birleşmeleri genelde zor durumdaki bankaların diğer bir bankaya devredilmesi anlamını taşımıştır.[170] Türkiye'de 1999 yılında 81 adet ile zirveye çıkan TBB üyesi banka sayısı 2008 yılsonu itibariyle 45 adettir. TMSF'ye devredilen bankaların birleştirilme ve tasfiyesi bu gelişmede etkili olan faktörlerden biridir.

Türk bankacılığında 22 adet bankanın Fona alındığı 1999 sonrasında özel sektörde Osmanlı Bankası ve Garanti Bankası (2001), Bank Ekspres ve Tekfenbank (2001), Yapı Kredi Bankası ve Koçbank (2006) birleşmiş, kamu bankacılığında ise tasfiye halinde olan Türkiye Emlak Bankası'nın şubeleri Ziraat Bankası'na (2001) devredilmiştir. Fon ve kamu bankalarının çözümleme ve güçlendirilmesi uygulamaları ile paralel şekilde yürüyen konsolidasyon sonucunda zayıf bankaların rekabeti bozucu etkileri azaltılmıştır.

Belirli büyüklüğe sahip bankaların sektörde aktif, mevduat ve kredi hacmindeki paylarını ifade eden yoğunlaşma derecesi özellikle rekabet ve piyasa payı dağılımının önemli göstergelerinden biridir. Aktif büyüklüğü sıralamasında sektörde ilk beş ve on arasında yer alan bankaların aktif, mevduat ve kredi büyüklüklerinde sahip olduğu paylara aşağıdaki tabloda yer verilmektedir.

[169] Burak Cem Şahözkan, **Banka Birleşmeleri,** Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 233, İstanbul, 2003, s. 31-36.
[170] Ayan, **a.g.e.**, s. 81.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Tablo 3.28. Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma (%)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
İlk 5 banka										
- T. Aktif	46	48	56	58	60	60	63	63	62	62
- T. Mevduat	50	51	55	61	62	64	66	64	64	65
- T. Krediler	42	42	49	55	54	48	56	58	57	58
İlk On Banka										
- T. Aktif	68	69	80	81	82	84	85	86	85	86
- T. Mevduat	69	72	81	86	86	88	89	90	89	90
- T. Krediler	73	71	80	74	75	77	80	83	83	84

Kaynak: 1999-2001 dönemi verileri TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003; 2002-2007 dönemi verileri TBB, TBB, **Bankalarımız 2007**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 255, İstanbul, 2008; 2008 yılı verileri TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

Yoğunlaşma ve konsolidasyonun görülebildiği Tablo 3.28'deki veriler değerlendirildiğinde ulaşılan sonuçlar aşağıda işlenmektedir. İlk beş bankanın sektör aktiflerinden aldığı pay, 81 adet bankanın bulunduğu 1999 yılında yüzde 46 iken, 45 adet bankanın bulunduğu 2008 yılında yüzde 62'ye yükselmiş, aynı dönem itibariyle mevduattan alınan pay yüzde 50'den yüzde 65'e, kredilerden alınan pay yüzde 42'den yüzde 58'e ulaşmıştır. İlk on bankanın sektör aktiflerinden aldığı pay, 1999 yılında yüzde 68 iken, 2008 yılı itibariyle yüzde 86'ya ulaşmış, aynı dönem itibariyle mevduattan alınan pay yüzde 69'dan yüzde 90'a, kredilerden alınan pay yüzde 73'den yüzde 84'e ulaşmıştır.

Bu sonuçlar, sektördeki rekabetin büyük bankalar arasında yoğunlaştığını göstermektedir. 1995-2005 yılları arasında bankacılık sektöründeki yoğunlaşma ve rekabeti inceleyen bir çalışmada; banka sayısında artış ve piyasa koşullarının etkisiyle 1995-1999 arasında yoğunlaşmanın azaldığı, dalgalanma göstermekle birlikte net faiz marjının düşüş eğilimi gösterdiği belirtilmiş, 2000-2005 yılları arasında ise; mali bünyeleri bozulan bankaların sistemden çıkması, birleşme ve devralmalar nedeni ile banka sayısında azalma yaşandığı ve yoğunlaşmanın arttığı, ancak net faiz marjının düştüğü, bunun ise; oluşan makroekonomik ortam nedeni ile lider konumdaki

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

bankaların kredi arzını artırarak rekabete yönelmesi, sektöre olan yabancı sermaye ilgisi nedeni ile küçük ve orta ölçekli bankaların marka değerlerini yükseltmek için rekabete istekli olması ve kriz sonrasında sağlanan kurumsal gelişme ve verimlilik artışı nedeni ile kaynak dağılımının daha etkin hale gelmesinden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.[171]

1.8. Yabancı Sermayeli Bankalar

İzlenen serbestleşme politikaları ve yasal düzenlemelere paralel olarak faaliyet gösterdikleri coğrafi alanları genişletmeye ve kar marjlarını artırmaya yönelen bankalar şube açma, doğrudan banka alma veya azınlık hissesi edinmek suretiyle pek çok ülkeye yayılmışlardır. Ulusal pazarlara girmeye başlayan yurt dışı merkezli bankaların ulusal ekonomiye ve sektöre katkıları tartışılmaktadır.

Yabancı bankaların finansal sistem üzerindeki etkilerine ilişkin bir çalışmada bu etkiler genel anlamda olumlu ve olumsuz etkiler olmak üzere iki grupta değerlendirilmiştir.[172] Yabancı bankaların, oluşan rekabet ortamı yolu ile finansal hizmetlerin çeşitliliğinin artması ve ürün kalitesinin geliştirilmesi, finansal aracılıktaki etkinliğin artırılması, daha modern teknolojinin kullanılması, ülke ekonomisinin büyümesine katkıda bulunulması, gelişmiş kurumsal yönetim ilkelerinin uygulanması, etkin ve gelişmiş risk yönetimi uygulamaları ile banka bilançolarının sağlıklı olması, beşeri sermayenin kalitesinin artırılması türünde pozitif etkilere sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca aynı çalışmada yabancı bankaların neden olduğu olumsuz etkiler olarak ise; ulusal bankaların rekabette zorlanması ve daha fazla risk alması ya da karlı alanların yabancı bankalara kayması nedeni ile daha riskli alanlara yönelmeleri, yabancı bankaların topladıkları mevduat türü ulusal kaynakları çok uluslu firmalara aktarmayı tercih ederek ulusal işletmelerin finansman olanaklarını kısıtlamaları, yabancı bankaların ulusal çıkarlar konusunda esnek olmaması gibi hususlara yer verilmiştir.

Bankacılık sektörünün yabancı sermayeye açılmaya başladığı 1980'li yıllardan itibaren yabancı bankaların sayısında artışlar görülmüştür. Bunun yanı sıra 2002

---

[171] Münür Yayla, "Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma ve Rekabet: 1995-2005", **BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi**, 2007, 1 (1), s. 55-56.

[172] Pelin Ataman Erdönmez, "Finansal Krizler Sonrası Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Bankalar", Türkiye Bankalar Birliği (TBB), **Bankacılar Dergisi**, Aralık 2004, Sayı: 51, s. 21-22.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

yılından itibaren ise sektörün bileşiminde ve sermaye yapısında yabancı bankalar lehine değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Daha önce (2001 yılı öncesinde) genellikle muhabirlik, şube veya temsilcilik açma şeklinde gerçekleşen yabancı bankaların sektöre girişi, 2002 yılı sonrasında çoğunlukla banka satın alma ve blok alımla nitelikli paya sahip olma yolu ile gerçekleşmiştir.[173] BDDK ve TBB verilerinde yabancı sermayenin kontrolünde bulunan bankalar yabancı banka statüsünde kabul edilerek değerlendirmelerde bulunulmaktadır. Yabancı sermayeli bankaların 1980 sonrasındaki gelişimine ilişkin bazı veriler Tablo 3.29'da yer almaktadır.

Tablo 3.29. Yabancı Bankaların Gelişimi

	1980	**1990**	**1999**	**2001**	**2002**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**
Aktif Payı (%)	2,9	3,5	5,2	3,1	3,1	3,4	5,2	12,2	15,0	14,8
Kredi Payı (%)	1,8	3,5	2,8	3,6	4	4,6	6,8	15,3	18,8	17,6
Mevduat Payı (%)	2,3	2,4	2,7	2,1	2,4	3,1	4,8	12,0	14,4	13,3
Yabancı Banka Sayısı (*)	4	23	19	15	15	13	13	15	18	17
Şube Sayısı	105	113	121	233	206	209	393	1.072	1.741	2.034
Çalışan Sayısı	1.842	3.012	4.185	5.395	5.416	5.880	10.610	25.794	36.707	40.567

* Yönetimi yabancı sermayeye ait olan ve Türkiye'de şube açan yabancı bankaları kapsamaktadır.

Kaynak: 1980-2000 dönemi tüm verileri ve 2001 yılı banka, şube ve çalışan sayıları TBB, **40. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi '1958-97'**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), İstanbul, 1998; 2001-2007 dönemi pay verileri TBB, **Türkiye'de Bankacılık Sistemi - Seçilmiş Rasyolar (2001-2007)**, İstatistiki Raporlar, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Rapor Kodu: YT05, Haziran 2008; 2002-2008 dönemi banka, şube ve çalışan sayısı verileri ile pay verileri TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009''dan derlenmiştir.

Nisan 2009 dönemi itibariyle yönetimi yabancı sermayeye ait olan 11 adet mevduat bankası, Türkiye'de şube açan 6 adet yabancı banka, yabancı sermayenin nitelikli paya sahip olduğu 6 adet mevduat bankası, 4 adet kalkınma ve yatırım bankası bulunmaktadır. Eğilim olarak, 2001 yılına kadar sayılarında artış olmasına rağmen sektör payında fazla bir genişleme gerçekleştirmeyen yabancı bankalar, izlenen makro politikalar ve uluslararası koşulların oluşturduğu elverişli ortamın da etkisi ile 2002 yılından itibaren bankacılık sektörünün son yıllarına damgasını vuran bir büyüme gerçekleştirmişlerdir.

[173] Sudi Apak ve Aykut Tavşancı, "Türkiye'de Yabancı Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomi Politikaları ile Uyumu", **Maliye Finans Yazıları Dergisi**, 2008, 22 (80), s. 45.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Yabancılaşma oranları 2000'li yılların başına kadar yüzde 5'in altında seyretmesine rağmen bu oran sonraki dönemde artmaya başlamış, 2008 yılı itibariyle yabancı bankaların aktiflerdeki payı yüzde 14,8, kredilerdeki payı yüzde 17,6 ve mevduattaki payı yüzde 13,3'e ulaşmıştır. Böylece 2001 yılında 15 adet yabancı mevduat bankasının 233 adet şubesinde 5.395 çalışan istihdam edilirken, 2008 yılı itibariyle 17 adet yabancı bankanın 2.034 adet şubesinde 40.567 çalışan istihdam edilmektedir. Yabancı bankalara ait bazı temel büyüklükler aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 3.30. Yabancı Bankaların Temel Büyüklükleri (Milyon TL)

Temel Büyüklükler	**2001**	**2008**
Aktifler	6.790	104.798
T. Krediler	1.785	64.731
Bireysel Krediler	377	27.143
Menkul Değerler Cüzdanı	1.554	18.894
Mevduat	3.155	60.234
Özkaynaklar	1.506	13.180

Kaynak: TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003; TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009; Bireysel kredi büyüklükleri ise 2001 dönemi verileri TCMB, "Mevduat Bankaları Tüketici Kredileri, Taksitli Ticari Krediler ve Kredi Kartları", **Elektronik Veri Dağıtım Sistemi**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara, 2009; 2008 dönemi verileri BDDK, "Aralık 2008 Aylık Bülteni", **Türk Bankacılık Sektörü İnteraktif Aylık Bülten**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), İstanbul, 2009'den derlenmiştir.

Tablo 3.30'da yer alan bilgilerden hareket ile 2001-2008 döneminde yabancı bankaların temel bilanço kalemlerindeki büyüme dikkate alındığında; aktiflerin yüzde 1.443, kredilerin yüzde 3.526, menkul değerler cüzdanının yüzde 1.116, mevduatın yüzde 1.809 büyüdüğü görülmektedir. Menkul değerlerin aktifler içindeki payı 2001 yılında yüzde 23'ten 2008 yılında yüzde 18'e gerilemiştir. Yabancı bankalar tarafından sahip olunan kredi kartları dahil bireysel kredi riski 2001 yılı sonunda diğer bankaların bireysel kredi hacminin yüzde 8,6'sına tekabül ederken 2008 yılında bu oran yüzde 24 oranına yükselmiştir. Sektörün bireysel kredi hacmi 2001-2008 döneminde yüzde 2.451 oranında artar iken, yabancı bankalarda bu oran yüzde 7.100'dür. Yabancı bankaların bireysel kredi riskinin kendi kullandırdığı toplam kredilere oranı 2001 yılında yüzde 21

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

iken, 2008 yılında yüzde 42'ye ulaşmış, bireysel kredilerin aktif içindeki payı ise aynı dönemde yüzde 5,6'dan yüzde 26'ya yükselmiştir.

Yabancı bankaların 2001 yılı sonrasında yaşadığı büyümeye paralel olarak karlılığında da gelişme görülmüştür. Yabancı bankalar ile sektörün karlılık verilerinin karşılaştırılmasına Tablo 3.31'de yer verilmektedir.

Tablo 3.31. Yabancı Bankalar ve Sektörün Karlılığı (Milyon TL)

	Yabancı Bankalar 2001	**Sektör 2001**	**Yabancı Bankalar 2008**	**Sektör 2008**
Dönem Karı	104	-12.332	1.385	12.774
Kredilerden Alınan Faizler	448	20.133	10.706	51.914
Menkul Değerlerden Alınan Faizler	360	26.236	2.447	27.246

Kaynak: TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003 ve TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

Daha önce 2001 yılında 104 milyon TL'lik dönem karı elde eden yabancı bankalar 2008 yılında 1.385 milyon TL'lik kar rakamına ulaşmışlardır. Karlılığın bileşimine bakıldığında ise yabancı bankaların sektörden ayrıştığı anlaşılmaktadır. Sektörün 2001 yılında en önemli gelir kaynağı menkul değerlerden alınan faizler iken, 2008 yılında kredilerden alınan faizler ön plana çıkmıştır. Yabancı bankalarda ise 2001 yılı da dahil olmak üzere krediler gelir kalemleri arasında öne çıkmaktadır. Kredilerden Alınan Faizler/Menkul Değerlerden Alınan Faizler oranı 2008 yılında sektörde yüzde 190 iken, yabancı bankalarda yüzde 437'dir.

Yabancı bankaların ulaştıkları değer ve büyüklüklerin sektör büyüklükleri ile karşılaştırılması sonucu elde edilen bilgiler Tablo 3.32'de gösterilmektedir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Tablo 3.32. Yabancı Bankalar ve Sektörün Temel Rasyoları (%)

	Yabancı Bankalar 2001	Sektör 2001	Yabancı Bankalar 2008	Sektör 2008
Krediler / T. Aktifler	26,0	26,0	62,0	52,0
Bireysel Krediler / T. Aktifler	5,6	2,0	26,0	16,0
Takipteki Krediler (Brüt) / T. Krediler	5,7	29,5	4,1	3,6
Menkul Değerler / T.Aktifler	23,0	34,0	18,0	29,0
Mevduat / T. Aktifler	46,5	68,0	57,0	64,0
Özkaynaklar / Toplam Aktifler	22,2	9,7	12,5	12,0
Krediler / Mevduat	56,6	39,0	107,0	81,0
TL Aktifler / T. Aktifler	46,8	50,8	76,0	69,0
TL Pasifler / T. Pasifler	38,7	44,2	57,0	65,0

Kaynak: TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003 ve TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

Kredilerin aktiflerden aldığı pay 2001 yılında yabancı bankalar ve sektör genelinde benzer düzeyde (yüzde 26) iken, 2008 yılında bu oran sektörde yüzde 52, yabancı bankalarda yüzde 62 olarak gerçekleşmiştir. Sorunlu kredilerin payı yabancı bankalarda sektörden daha yukarı düzeydedir. Menkul kıymetlerin aktiflerde taşıdığı ağırlık ise yabancı bankalarda sektöre göre daha düşük seviyededir. Mevcut durumda yabancı bankalar, kaynaklarının daha büyük bölümünü kredilere ayırır iken, bireysel kredilerde bu daha belirgindir. Yabancı bankalar açısından mevduatın kaynak yapısındaki payı yüzde 46'lardan yüzde 57'ye yükselerek, özkaynakların payı ise yüzde 22'den yüzde 12,5'e düşerek sektör değerlerine yaklaşmıştır. Aktif ve pasifin TL ağırlığı ise sektör ve yabancı bankalarda benzer seyir izleyerek son dönemde artmıştır. Yabancı bankalarda TL aktiflerin payı TL pasiflere göre daha hızlı yükselmiştir.

Aracılık işlevinin önemli göstergelerinden biri olan mevduatın krediye dönüşüm oranı yabancı bankalarda sektörden daha yüksek orandadır. Bu durumda 2001 yılında yüzde 56 olan oran 2008 yılında yüzde 107'ye yükselmiştir. Sektörün rasyosu ise son dönemde artmasına karşın yabancı bankaların ulaştığı seviyenin gerisindedir.

Yabancı bankalar, diğer bankalar ve sektörün temel bilanço büyüklüklerinde 2001-2008 döneminde yaşanan değişim Tablo 3.33'de yer almaktadır.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Tablo 3.33. Yabancı Bankalar, Diğer Bankalar ve Sektörün Gelişimi (Milyon TL)

	2001			2008			2001-2008 Dönemi Değişim (%)		
	Yabancı Bankalar	Diğer Bankalar	Sektör	Yabancı Bankalar	Diğer Bankalar	Sektör	Yabancı Bankalar	Diğer Bankalar	Sektör
Aktifler	6.790	209.718	216.508	104.798	602.062	705.871	1.443	187	226
T. Krediler	1.785	55.556	57.341	64.731	290.629	366.901	3.526	423	540
Bireysel Krediler	377	4.023	4.400	27.143	85.111	112.254	7.100	2.016	2.451
Menkul Değerler	1.554	72.731	74.285	18.894	177.774	206.946	1.116	159	179
Mevduat	3.155	144.366	147.521	60.234	378.488	453.485	1.809	172	207
Özkaynaklar	1.506	19.595	21.101	13.180	69.467	82.696	775	255	292

Kaynak: TBB, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003 ve TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009'dan derlenmiştir.

Sayıları 2001-2008 döneminde artan yabancı bankaların bilanço kalemlerinde diğer bankalara ve sektöre göre daha hızlı gelişme kaydedildiği görülmektedir. Bu durumda 2001-2008 döneminde aktif büyümesi yabancı bankalarda yüzde 1.443, diğer bankalarda yüzde 187, sektör genelinde ise yüzde 226 olarak gerçekleşmiştir. Yabancı bankaların lehine olan gelişmeler özellikle krediler ve mevduatta daha net şekilde görülebilmektedir. Bireysel kredilerde yabancı bankalar yüzde 7.100, diğer bankalar yüzde 2.016, sektör ise yüzde 2.509'luk büyüme gösterirken, toplam kredilerde bu oran gruplar itibariyle sırası ile yüzde 3.526, yüzde 423 ve yüzde 540 olarak gerçekleşmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde; özel sermayeli ulusal bankaların sayı ve hacim olarak dikkate değer bir kısmının yabancı banka statüsüne geçmesi dolayısıyla yabancı banka değerlerinin sektöre yaklaşmaya başladığı belirtilebilir.

Nisan 2009 itibariyle Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı mevduat bankaları ve yabancı sermayenin nitelikli pay sahibi olduğu mevduat bankaları Tablo 3.34'de yer almaktadır.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Tablo 3.34. Türkiye'de Yabancı Bankalar

Yönetimi Yabancı Sermayeye Ait Olan Mevduat Bankaları	Yabancı Sermayenin Nitelikli Pay Sahibi Olduğu Mevduat Bankaları (**)
ABN AMRO Bank N.V. (*)	Akbank (%20)
Arap Türk Bankası A.Ş.	Şekerbank (%34)
Bank Mellat (*)	T. Garanti Bankası (%25,5)
Citibank A.Ş.	Turkish Bank A.Ş. (%40)
Denizbank A.Ş.	Türkiye Ekonomi Bankası (%50)
Deutsche Bank A.Ş.	Yapı ve Kredi Bankası (%50)
Eurobank Tekfen A.Ş.	
Finans Bank A.Ş.	
Fortis Bank A.Ş.	
Habib Bank Limited (*)	
HSBC BankA.Ş.	
ING BankA.Ş.	
JPMorgan Chase Bank N.A. (*)	
Millenium Bank A.Ş.	
Societe Generale (SA) (*)	
TurklandBankA.Ş.	
WestLB AG (*)	

* Yabancı bankaların Türkiye'de açtıkları şubelerdir.

** Bankacılık Kanununa göre nitelikli pay; "bir ortaklığın sermayesinin veya oy haklarının doğrudan veya dolaylı olarak yüzde on veya daha fazlasını teşkil eden paylar ile bu oranın altında olsa dahi yönetim kurullarına üye belirleme imtiyazı veren paylar" olarak tanımlanmıştır.

Kaynak: TBB, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009, s. II-5 ve Sudi Apak ve Aykut Tavşancı, "Türkiye'de Yabancı Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomi Politikaları ile Uyumu", **Maliye Finans Yazıları Dergisi**, 2008, 22 (80), s. 46'dan derlenmiştir.

1.9. Mali Aracılık ve Finansal Derinlik

Yatırıma ve harcamaya dönüşmemiş olan kaynağı ifade eden tasarrufların ekonomiye aktarılabilmesi etkin ve verimli bir aracılık faaliyeti ile mümkün olabilmektedir. Bankacılık kesiminin esas işlevi, aracılık faaliyetini yerine getirerek fon ihtiyacı olan birimlere kaynak sağlaması ve ekonomik büyümeye katkıda bulunmasıdır. Ekonomik büyüme ile mali aracılık arasındaki doğrusal bir ilişki olduğu genel olarak kabul edilen bir yaklaşımdır. Kriz dönemlerinde yavaşlayan aracılık faaliyetlerinin hızlanması halinde ekonomik aktivite ve büyüme de aynı şekilde hızlanmaktadır.

Mali gelişmişlik ve derinliğin ölçülmesinde bankacılık sektörünün temel büyüklüklerinin milli gelir içindeki payı dikkate alınan temel değerler arasındadır.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Ancak milli geliri ölçen endekslerdeki değişiklikler geçmiş ile kıyaslamalarda güçlükler oluşturur iken, farklı endeksleri kullanan kaynaklar da farklı sonuçlara ulaşabilmektedir. Bu kapsamda, 1987 yılı bazlı milli gelir rakamlarının AB'ne uyum çalışmaları kapsamında Avrupa Hesaplar Sistemi'ne uygun olarak hazırlanması için 1998 yılı baz alınarak yeniden ayarlanması sonucunda geriye dönük olarak milli gelir rakamları takriben yüzde 30 yükselmiştir.[174] Örneğin 1987 baz yıllı seri ile 2006 yıl sonu GSYH rakamı 576.322.230.865 TL iken, 1998 baz yıllı yeni seri ile 2006 yılı milli gelir rakamı 758.390.785.000 TL'dir. Baz yılın ve hesaplama yönteminin değişmesinden kaynaklanan yüzde 30'u aşan bir farkı yansıtan artış geçmiş ile yapılan karşılaştırmaların güvenilirliğini etkileyebilmektedir. Milli gelirde yüzde 30'lara varan değişim bir yandan sektör büyüklüğünün milli gelir içindeki payını gösteren oranlarda ciddi bir küçülmeye yol açabildiği gibi geçmiş yıllardaki veriler ile yapılan karşılaştırmalarda da isabetsiz sonuçlara ulaşılmasına neden olabilmektedir. Çalışmada sektör derinliğinin ölçülmesinde kullanılan büyüklükler 1987 ve 1998 baz yıllı endeksler ile ulaşılan milli gelir rakamları ile ayrı ayrı karşılaştırılmıştır.

Mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarının aktif, kredi ve mevduat hacminin milli gelir içinde ulaştığı değerlere ve finansal derinliğe ilişkin verilere toplu olarak aşağıdaki tabloda yer verilmektedir.

[174] TÜİK, "Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Güncelleme Çalışmaları - 1987 ve 1998 Bazlı GSYH Serileri Arasındaki Farklılıklar", 2008, www.tuik.gov.tr/jsp/duyuru/upload/gsyh_8798fark.pdf (10 Şubat 2009)

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Tablo 3.35. Finansal Derinlik ve Aracılık Göstergeleri (%)

	1990	1999	2000	2001 (*)	2002	2004	2006	2007	2008
Yıllık TÜFE Enflasyonu	60,41	68,79	39,03	68,53	29,75	9,32	9,65	8,39	10,06
Yıllık Büyüme Hızı (GSYH) (1998=100) (**)	-	-3,4	6,8	-5,7	6,2	9,4	6,9	4,7	1,1
Yıllık Büyüme Hızı (GSYH) (1987=100) (**)	9,3	-4,7	7,4	-7,5	7,9	8,9	6,1	-	-
Aktifler /GSYH (1998=100)	-	69	63	90	61	55	64	66	74
Aktifler /GSYH (1987=100)	43	92	83	123	77	71	84	-	-
Krediler / GSYH (1998=100)	-	21	20	24	16	18	29	33	38
Krediler / GSYH (1987=100)	20	28	27	32	20	24	38	-	-
Mevduat /GSYH (1998=100)	-	46	41	61	41	35	41	42	48
Mevduat /GSYH (1987=100)	24	62	54	84	52	46	54	-	-
Krediler / Aktifler	47	30	33	26	27	34	45	50	52
Krediler / Mevduat	84	45	50	39	40	52	70	79	81

* 2001 yılının bankacılık sektörü büyüklükleri, enflasyon muhasebesi uygulanması nedeni ile büyümüştür. 2001 yılında 169.221.332.000 TL olan sektör aktif büyüklüğü enflasyon muhasebesi uygulaması ve diğer güncellemeler sonrasında 216.507.617.000 TL'ye yükselmiştir. Böylece yüzde 70 olan Aktif/GSYH oram enflasyon muhasebesi sonrasında yüzde 90 düzeyine çıkmıştır.

** 2007 son çeyreğinden sonra 1987 baz yıllı endeksle hesaplanmış GSYH, 1998 yılı öncesinin ise 1998 baz yıllı endeks ile hesaplanan GSYH verisi TÜİK istatistik tablolarında bulunmamaktadır.

Kaynak: TBB, TCMB, TÜİK ilgili verilerinden derlenmiştir.

Tablo 3.35'de bankacılık sektörünün temel büyüklüklerinin milli gelir içindeki payı gösterilmektedir. Finansal derinliğin önemli göstergelerinden olan bankacılık sektörünün temel büyüklüklerinin milli gelirden aldığı pay değerlendirildiğinde aşağıda işlenen sonuçlara ulaşılmaktadır.

Sektör aktif büyüklüğünün 1987 baz yıllı endekse göre hesaplanan milli gelire oranının 1999 yılında yüzde 92, 2002 yılında yüzde 77, 2006 yılında ise yüzde 84 olduğu görülmüştür. Diğer yandan 1998 baz yıllı endeks dikkate alındığında ise bu oran 1999 yılında yüzde 69, 2002 yılında yüzde 61, 2006 yılında yüzde 64 ve 2008 yılında yüzde 74 olarak gerçekleşmiştir. Kredilerdeki artış oranının 2002 yılı sonrasında yüksek

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

olmasından dolayı kredilerin milli gelire oranı artarak 1998 baz yıllı endeks ile 2002 yılı sonunda yüzde 16'dan 2008 yılında yüzde 38'e yükselmiştir. Kredilerin sektör aktiflerinden aldığı pay son dönemlerde üst seviyelere çıkarak yüzde 52'ye ulaşmıştır. Bu oran önceki dönemlere göre oldukça yüksek bir seviyedir. Toplanan mevduatın ne kadarının kredi olarak plase edildiğini gösteren mevduatın krediye dönüşüm oranı 2001 yılında yüzde 39 iken 2008 yılı sonunda yüzde 81 olarak gerçekleşmiştir. 1999 yılında yüzde 46 düzeyinde bulunan mevduatın milli gelir içindeki payı 2002 yılında yüzde 41 ve 2008 yılında yüzde 48 olmuştur.

Tablo 3.33'deki veriler genel olarak değerlendirildiğinde; sektörün aracılık işlevinin ana göstergelerinden olan kredilerin aktif ve mevduata oranının yükseliş gösterdiği, bunun ise istenen bir durum olduğu söylenebilir. Ancak aktif ve mevduatın milli gelirden aldığı payın artışı sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla, 2002-2008 döneminde finans kesiminin tamamına yakınını oluşturan bankacılık sektörünün, kendi içindeki varlık dağılımında krediler ve aracılık işlevi açısından olumlu gelişme kaydeder iken bir bütün olarak ekonomi içinde arzulanan noktalara ulaşamadığı söylenebilir.

Aracılık faaliyeti ile ilgili olarak dile getirilen önemli eleştirilerden biri kredilendirme sürecinde oluşan vergi ve benzeri kamusal yüklerin kredi maliyetini yükseltmesidir. Mevduatın krediye dönüşmesi sürecinde toplam kredi maliyeti içinde kamusal yükün payı 2008 yılı itibariyle yüzde 22,8 düzeyindedir.[175] Ayrıca Türk bankaları belirsiz bir ortamda faaliyet gösterdikleri için maliyet analizi yaparken belirsizliğin yansıması olan risk primini maliyete eklemek zorundadırlar. Bankaların sahip oldukları fonların yapısı ve maliyeti, aktif kalitesi ve kar düzeyini belirlemede oldukça önemlidir.[176] Kaynakların maliyet analizi ve aktiflerin fiyatlarının belirlenmesinde dikkate alınan kamusal yükler ve risk primi aracılık faaliyetinin genişlemesi önünde önemli engeller arasında yer almaktadır.

[175] BDDK, **Finansal Piyasalar Raporu Aralık 2008, a.g.e.**, s. 20.
[176] Tezer Öçal ve Ö. Faruk Çolak, **Finansal Sistem ve Bankalar,** Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1999, s. 191-192.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

2. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Ekonomide büyük bir daralmanın yaşandığı, bazı bankaların TMSF bünyesine alındığı ve farklı risklerin bankacılık sektörünün mali bünyesini zayıflattığı 2001 yılından sonra ekonomide yaşanan canlanmaya paralel olarak bankacılık sektörü daha sağlıklı bir bilanço yapısına ve karlılık göstergelerine sahip olmuştur. Konsolidasyon sürecine giren bankacılık sektörünün sermaye yapısının güçlendirilmesine, zayıf bankaların sistemden ayıklanmasına, düzenleme ve denetim açısından yasal zeminin detaylandırılmasına ve etkin hale getirilmesine çalışılmıştır.

TBB üyesi olup 1999 yılında 81 adete ulaşan banka sayısı, TMSF'ne devirler ve sonraki süreçte görülen konsolidasyonun etkisi ile 2003 yılı sonunda 50 adete, 2008 yılı sonu itibariyle ise 45 adete gerilemiştir. Yaşanan konsolidasyonda özel sermayeli ulusal mevduat bankası sayısındaki azalma esas faktör olmuştur. Ayrıca, 2000 yılında 7.837 adete ulaşan şube sayısı, sonraki dönemde banka sayısındaki azalmaya yol açan gelişmeler ile 6.000 adete doğru geriler iken, 2005 yılından itibaren artmaya başlayarak 2008 yıl sonu itibariyle 8.790 adete ulaşmıştır.

Kamu bankalarının 2002 sonrasında payı yüzde 30 dolayında kalır iken, özel sermayeli ulusal bankaların ve TMSF bünyesindeki bankaların bir kısmının yabancı banka statüsüne geçmesi dolayısıyla yabancı bankaların sektördeki payında artış yaşanmıştır. Bu kapsamda, 2000'li yılların başına kadar yüzde 5'in altında seyreden yönetimi yabancı sermayeye ait olan bankaların sektördeki ağırlıkları son dönemde artmaya başlamış, 2008 yılı itibariyle yabancı bankaların aktiflerdeki payı yüzde 14,8, kredilerdeki payı yüzde 17,6 ve mevduattaki payı yüzde 13,3'e ulaşmıştır.

Bankacılık sektöründe 2001 yılından sonra yaşanan, ayrıntılarına önceki başlıklarda yer verilen gelişim ve değişime ilişkin bazı temel göstergeler Tablo 3.36'da yer almaktadır.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Tablo 3.36. Bankacılık Sektörünün Temel Değerleri (2001 ve 2008) (Milyon TL)

Temel Büyüklükler	2001	2008	Değişim (%)	Temel Rasyolar (%)	2001	2008
Aktifler	216.508	705.871	226	Krediler / Aktifler	26	52
Krediler	57.341	366.901	540	Mevduat/Aktifler	68	64
Bireysel Krediler	4.400	112.254	2.451	Menkul Değ./Aktifler	34	29
Menkul Değerler	74.285	206.946	178	Krediler /Mevduat	39	81
Mevduat	147.521	453.485	207	TL Aktifler/Aktifler	51	69
Özkaynaklar	21.101	82.696	292	TL Pasifler /Pasifler	44	65

Kaynak: TBB ve BDDK ilgili verilerinden derlenmiştir.

Para politikası olarak enflasyon hedeflemesi stratejisinin uygulandığı ve göreli istikrarın sağlandığı 2002 yılı sonrasında sektör, temel aracılık işlevini oluşturan kredilere yoğunlaşmıştır. Sektörün aktif büyüklüğü 2001-2008 döneminde yüzde 226 artar iken, toplam kredi hacminde yüzde 540'lık artış yaşanmış, bireysel krediler dışarıda tutulduğunda kredilerdeki artış yüzde 381 olarak gerçekleşmiştir. Kredilerin aktiflerden aldığı pay 2001 yılında yüzde 26 iken, 2008 yıl sonu itibariyle bu oran yüzde 52'ye ulaşmış, aynı dönemde mevduatın krediye dönüşüm oranı ise yüzde 39'dan yüzde 81'e yükselmiştir. Aktif ve kredi büyüklüğündeki artış içinde dikkati çeken ise bireysel kredilerde yüzde 2.451'lik bir artışın gerçekleşmesidir. Bireysel kredilerin toplam krediler içindeki payı yüzde 8'den yüzde 31'ye yükselmiştir. Ayrıca, 106 katlık artış gösteren ve 2001 yılında toplam bireysel kredilerin yüzde 8'ini, 2008 yılında yüzde 33'ünü oluşturan konut kredileri bireysel krediler içinde öne çıkmıştır. Menkul değerlerin aktiflerden aldığı pay 2001 yılında yüzde 34, 2002 yılında yüzde 40, 2003 yılında yüzde 43 iken, krediler lehine yaşanan değişim nedeni ile 2008 yılında yüzde 29'a gerilemiştir.

Sektörün 2002 öncesinde karlılığını belirleyen en önemli gelir kalemi olan menkul değerlerden elde edilen faizler bu süreçte yerini kredilerden alınan faizlere bırakmıştır. Faiz gelirinin 2002 yılı sonunda yüzde 25'i kredilerden, yüzde 62'si menkul değerlerden alınan faizlerden oluşur iken, krediler lehine yaşanan gelişmeler sonrasında 2008 yılı sonunda kredilerden alınan faizlerin payı yüzde 62'ye ulaşmış, menkul değerlerden alınan faizlerin payı ise yüzde 32'ye gerilemiştir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Ters para ikamesi dolayısıyla 2001-2008 döneminde TL aktiflerin ve TL pasiflerin payı yaklaşık olarak 20 puan artmıştır. Yabancı para net genel pozisyonun özkaynaklara oranı 2001 yılı sonunda yüzde 20'yi aşar iken, denetim sınırlamaları ve alınan bilanço dışı pozisyonlar ile bu oran 2008 yılında yüzde 1'e gerilemiştir. Sektörün vade uyumsuzluğu problemi aynı şekilde devam etmiş, kredilerin vadesi uzarken mevduatın ortalama vadesi yaklaşık olarak 2,5 ay olarak kalmıştır.

Bankacılık sektörü konsolide bilançosu içinde krediler lehine yaşanan gelişmeler sektörün kamuyu finanse eden bir yapıdan uzaklaştığını, hane halkını ve şirketler kesimine kaynak aktaran bir modele doğru kaydığını göstermektedir. Sektörün derinliğinin diğer göstergeleri arasında bulunan aktif büyüklüğünün GSYH içindeki payında ise Tablo 3.35'de görülebileceği üzere, yüksek düzeyde bir ilerleme kaydedilmemiştir. Enflasyon hedeflemesinin uygulandığı son dönemde nispi istikrar ve büyüme alanında kaydedilen ilerlemenin bankacılık sektörünün yapısını aracılık faaliyetleri açısından daha sağlıklı hale getirdiği söylenebilmek ile birlikte, sektörün büyümesi ve GSYH içindeki konumunda ise dikkate değer bir gelişmenin görülemediği belirtilebilir.

Gelişmiş piyasalarda başlayan ve sonrasında gelişmekte olan ülkeleri etkisi altına alan ekonomik konjonktürün, tesis edilemeyen güven, sorunlu kredilerde artış ve varlık fiyatlarında gerileme şeklindeki olumsuz etkilerini önümüzdeki dönemde Türk bankacılık sektörü üzerinde hissettirmesinin söz konusu olabileceği düşünülmektedir. Nispeten iyi durumda olan sermaye yapısı, düşük miktardaki sorunlu krediler ve iyi yönetilebilen riskler dolayısıyla, yaygın ve ciddi bir ekonomik daralma yaşanmaması halinde bankacılık sektörünün önümüzdeki dönemde mevcut konumundan ciddi bir sapma göstermeyebileceği beklenmektedir. Reel sektörün sorunlarının kredi akışındaki aksamalar yolu ile bankacılık sektörüne bulaşabilmesinin sektör için belirleyici noktalardan biri olduğu belirtilebilir. Diğer yandan kredilerin teminatını oluşturan ipotek türü varlıkların değerindeki düşüş kredi limitlerinin azalmasına yol açabilecektir. Sektörün aktif tarafında, önceki yıllara kıyas ile kredilerin payındaki artışın sınırlı kalması, pasif tarafında ise; yurtdışı piyasalarda yaşanan likidite sıkışıklığının borçlanma imkanını daraltması nedeni ile mevduatın daha da öne çıkması yönünde bir değişim görülebileceği değerlendirilmektedir. İçinde bulunulan dönemde, menkul

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

kıymet getirilerinin azalması ve politika faizinin düşmesi nedeni ile krediler en iyi getiriyi sağlayan aktif kalemi özelliğini korur iken, kredilerin tahsil kabiliyeti zayıflamaktadır. Artması muhtemel kamu harcamaları ve bütçe açığının iç borçlanma ile finanse edilmesi halinde bu durumun etkilerinin banka bilançolarında görülebileceği düşünülmektedir. Ayrıca son dönemde politika faizlerinin ve mevduat maliyetinin gerilemesinin kısa sürede kaynak maliyetine yansımasına karşın, daha uzun vadeli olarak kullandırılan kredilerden alınan faizlerin görece yüksek kalması ve kamu borçlanma senetlerinin faizindeki düşüşün önümüzdeki kısa bir dönem için banka karlılığını olumlu etkileyebileceği düşünülmektedir. Geçmişte elde ettikleri yüksek kar ve büyüme oranları ile örnek gösterilen, varlıkları finansal istikrarın güvencesi sayılan ve ulusal pazarlara girmeleri geniş çapta desteklenen yabancı bankalar, ana merkezlerinde yaşadıkları sıkıntılar nedeni ile bankacılık sektörünün zayıf halkaları haline geldikleri yönünde değerlendirmelere konu olabilmektedirler. Belirsizlik ve artan rekabet ortamında küçük ve sermaye yapısı görece zayıf ulusal bankalar ve küresel istikrarsızlık ortamında yurtdışı merkezli yabancı bankalar ile ilgili gelişmelerin sektörde yakından izleneceği düşünülmektedir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

SONUÇ

Finansal sektörün en önemli yapı taşı olan bankacılık sektörü finansal sistemin ve buna bağlı olarak genel ekonominin büyüme ve gelişiminde aktif rol oynamakta, bununla birlikte faaliyet gösterdiği piyasanın mevcut yapısından da önemli ölçüde etkilenmektedir. Bankacılık sisteminin etkinliği açısından önemli bir gösterge olan piyasa yapısını belirlemede yoğunlaşma ve rekabet kavramlarına çoğu çalışmada rastlanmıştır.

Bankacılık sektörünün mali bünyesinin zayıfladığı 2001 yılından sonra konsolidasyonlar, sermaye yapısının güçlendirilmesi, zayıf bankaların elenmesi, düzenleme-denetleme çalışmalarının yoğunlaştırılması ile sektör daha sağlıklı bir bilanço yapısına ve karlılık göstergelerine sahip olmuştur. Özel sermayeli ulusal mevduat bankası sayısındaki azalma ile banka gerilemiştir. Kamu bankalarının sektördeki sermaye payı sabit kalır iken yabancı bankaların sektördeki payında artış yaşanmıştır.

Sektör, temel aracılık işlevini oluşturan kredilere yoğunlaşmıştır. Sektörün aktif büyüklüğü artar iken, toplam kredi hacminde artış yaşanmış, bireysel krediler dışarıda tutulduğunda krediler artmıştır. Kredilerin aktiflerden aldığı pay artmış, mevduatın krediye dönüşüm oranı yükselmiştir. Karlılığı belirleyen menkul değerler faizleri yerini kredilerden alınan faizlere bırakmıştır. TL aktiflerin ve TL pasiflerin payı artmıştır. Vade uyumsuzluğu problemi aynı şekilde devam etmiştir. Mevduatta uzun dönemde önünü göremeyen hane halkı getirisini de dikkate alarak kısa vadeyi tercih etmekte olup, hem hane halkı hem de kurumsal yatırımcılar aldığı kredileri ise kısa vadeden çok uzun vadede ödeme eğilimindedir.

Sektör kamuyu finanse eden bir yapıdan uzaklaşmış, hane halkını ve şirketler kesimine kaynak aktaran bir modele doğru kaymıştır. Aktif büyüklüğünün GSYH içindeki payı artmıştır.

Nispeten iyi durumda olan sermaye yapısı, düşük miktardaki sorunlu krediler ve iyi yönetilebilen riskler dolayısıyla, yaygın ve ciddi bir ekonomik daralma yaşanmaması halinde bankacılık sektörünün önümüzdeki dönemde mevcut

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

konumundan ciddi bir sapma göstermeyebileceği beklenebilir. Belirsizlik ve artan rekabet ortamında küçük ve sermaye yapısı görece zayıf ulusal bankalar ile küresel istikrarsızlık ortamında yurtdışı merkezli yabancı bankaların sektörde yakından izleneceği düşünülebilir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

KAYNAKÇA

ALTUĞ, Osman, **Banka İşlemleri Muhasebesi,** Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2000.

APAK, Sudi ve TAVŞANCI, Aykut, "Türkiye'de Yabancı Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomi Politikaları ile Uyumu", **Maliye Finans Yazıları Dergisi**, 2008, 22 (80), s. 33-53.

ARARAT, Melsa ve ÇETİN, Ayşe Tansel, **İMKB'de İşlem Gören Bankaların Kamuya Açıklama Yoğunlukları ve Yönetişim Özellikleri**, Sabancı Üniversitesi Kurumsal Yönetim Forumu, İstanbul, 2008.

ARDIÇ, İsmail Yücel, **Yatay Yoğunlaşmalarda Potansiyel Rekabet**, Rekabet Kurumu Tezi, Yayın No. 0149, Ankara 2004.

ATAN, Murat, **Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Ankara, 2002.

AYAN, Ebubekir, Bankacılık Risklerinin Yönetiminde BASEL-II Uzlaşısı, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2007.

Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu, 23.02.2006, Kanun No: 5464, 01.03.2006 Tarih ve 26095 Sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanmıştır.

Bankacılık Kanunu, Kanun No. 5411, 1 Kasım 2005 Tarih ve 25983 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanmıştır.

Bankalar Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, 12.12.2003, Kanun No. 5020, 26.12.2003 Tarih ve 25328 Sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanmıştır.

Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 15.08.2009 Tarih ve 27320 Sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanmıştır).

Basel Committee on Banking Supervision (1999), **A New Capital Adequacy Framework**, Consultative Paper, Basel, 1999.

BASTI, Eyüp, **Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi**, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Yayın No: 191, Ankara, 2006.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, **10 Soruda Yeni Basel Sermaye II Uzlaşısı (Basel-II)**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Ankara, 2005.

_____, **Basel-II Sayısal Etki Çalışması (QIS-TR) Değerlendirme Raporu**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Araştırma Dairesi, Ankara, Aralık 2004.

_____, "Aralık 2008 Aylık Bülteni", **Türk Bankacılık Sektörü İnteraktif Aylık Bülten**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), İstanbul, 2009.

_____, **Banka Sermayelerinin Güçlendirilmesi Programı Tanıtım Rehberi**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), İstanbul, Şubat 2002.

_____, **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), İstanbul, 2001.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

_____, **Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), Sayı 1, İstanbul, Aralık 2006.

_____, **Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), Sayı 2, İstanbul, Aralık 2008.

_____, **Finansal Piyasalar Raporu Aralık 2007**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), Sayı 8, Ankara, 2008.

_____, **Finansal Piyasalar Raporu Aralık 2008**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), Sayı 12, Ankara, 2009.

_____, **Finansal Piyasalar Raporu Haziran 2008**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), Sayı 10, Ankara, 2008.

_____, **Türk Bankacılık Sektörü Kur Riski Değerlendirme Raporu (Temmuz 2006-Aralık 2007)**, Sayı: 4, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), İstanbul, Mayıs 2008.

_____, **Türk Bankacılık Sektörü Kur Riski Değerlendirme Raporu**, Sayı: 1, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), İstanbul, Haziran 2006.

_____, **Türk Bankacılık Sektörü Kur Riski Değerlendirme Raporu**, Sayı: 5, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), İstanbul, Eylül 2008.

_____, **Yıllık Rapor 2000**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), İstanbul, Mayıs 2001.

_____, **Yıllık Rapor 2001**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), İstanbul, Temmuz 2002.

_____, **Yıllık Rapor 2002**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), İstanbul, Mayıs 2003.

BERK, Niyazi, "Bankacılıkta Birleşme ve Satınalma Stratejileri", **Banka Birleşmeleri ve Satın Almalar Semineri,** İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 6 Ekim 2006, s. 168-169.

BIKKER, J.A. ve GROENEVELD, J.M., **Competition and Concentration in the EU Banking Industry**, De Nederlandsche Bank, Research Series Supervision No: 8, June 1998.

BIKKER, Jacob A. ve HAAF, Katharina, Competition, Concentartion and Their Relationship:an Empirical Analysis of the Banking Industry, De Nederlandsche Bank, 2001.

BOLGÜN, K. Evren ve AKÇAY, M. Barış, **Risk Yönetimi,** Scala Yayıncılık, İstanbul, 2005.

CETORELLI, Nicola, "Competition Among Banks:Good or Bad?", **Economic Perspectives**, Federal Reserve Bank of Chicago, Summer 2001, s. 38-48.

_____, **Entry and Competition in Highly Concentrated Banking Markets**, Federal Reserve Bank of Chicago, Economic Perspectives, Fourth Quarter, 2002, s. 18-27.

CHAMBERS, Nurgül, Kriz Dönemi ve Sonrasında Bankaların Finansal Yapısının Analizi, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, 2004.

CLAESSENS, Stijin ve LAEVEN, Luc, **What Drives of Bank Competition: Some International Evidence,** The World Bank, Policy Research Working Paper, Volume 1, 2003.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

DAĞ, Kaşif, **Türk Bankacılığında Basel II Kriterleri Çerçevesinde Risk Yönetimi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Projesi, T.C. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilimdalı, Kahramanmaraş, Mayıs 2008.

De BANDT, Oliver ve DAVIS, E. Philip, "Competition, Contestability and Market Structure in European Banking Sectors on the Eve of EMU", **Journal of Banking and Finance**, 2000, 24, s. 1045-1066.

_____, "Compeititon, Concestability and Market Structure in European Banking Sectors on the Eve of EMU", **Journal of Banking and Finance**, June 2000, 24 (6), s. 1045-1066.

DEMİR, Faruk, **Türk Bankacılık Endüstrisinde Verimlilik, Etkinlik ve Rekabet**, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi 332.109561/D 381, Ankara, 1994.

DEMİRCİ, Nedret, Finansal Krizlerin Anatomisi- Modern Kriz Teorileri Işığında Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Yayın No: 186, Ankara, 2005.

DENİZER, Cevdet, **The Effects of Financial Liberalization and New Bank Entry on Market Structure and Competition in Turkey**, Macroeconomics and Growth Development Research Group, World Bank, Washington DC., September 1997.

DİNÇER, Ahmet, Bankacılık Sektöründe Konsolidasyon, Ülke Deneyimleri ve Türkiye İçin Öneriler, DPT Uzmanlık Tezleri, Ankara, 2006.

DİNÇER, Suzan Sabancı, "AB Bankacılık Sektöründe Yarın", **Görüş Dergisi,** TÜSİAD, Ekim 2004, s. 32-34.

DMF, **Sermaye Ölçümünün ve Sermaye Standartlarının Uluslararası Düzeyde Birbiriyle Uyumlaştırılması: Basel-II**, DMF Uluslararası Denetim Danışmanlık ve Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş., Sirküler Rapor 2006-32, Ankara, 2006.

EBF, **General Statistics on the European Banking Sector as at 31.12.2007**, European Banking Federation (EBF), Statistics, Brüksel, 2008.

EĞİLMEZ, Mahfi ve KUMCU, Ercan, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması,** Om Yayınevi, İstanbul, 2002.

EĞİLMEZ, Mahfi, "Kasım 2000 Krizi Üzerine I", **Kriz Yazıları ve Makaleler** http://www.mahfiegilmez.com (15 Ekim 2003)

EKEN, Mehmet Hasan, **Basel II ve Risk Yönetimi**, Finans Kulüp Türkiye Finans Yöneticileri Vakfı, İstanbul, Nisan 2008.

EKEN, Mehmet Hasan ve SELİMLER, Hüseyin, **Banka Muhasebesi,** Der Yayınevi, İstanbul, 2004

ERDÖNMEZ, Pelin Ataman, "Finansal Krizler Sonrası Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Bankalar", Türkiye Bankalar Birliği (TBB), **Bankacılar Dergisi**, Aralık 2004, Sayı: 51, s. 21-36.

ESTRADA, Dairo ve ROZO, Sandra, **Multimarket Spatial Competition in the Colombian Deposit Market**, Banco de la Republica de Colombia, Economic Reports, Working Papers, Bogotá, 2006.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

FİLİZ, Meryem, "Uluslararası Bankaların Düzenlenmesine Yönelik Yeni Bir Uygulama Olarak Basel-II ve Gelişmekte Olan Ülkelere Etkisi", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, 2007, 13, s. 200-221.

GÖÇMEN, Gamze, "Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Bilanço Dışı Faaliyetlerindeki Gelişmeler", **T.C. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Nisan 2007, s. 297-317.

GUZMAN, Mark A., **Bank Structure, capital accumulation and growth: A simple macro economic model,** Economic Theory, 16, Federal Reserve Bank of Dallas, Working paper No. 9907, 2000, s. 421-455.

Hazine Müsteşarlığı, Basın Duyurusu, Sayı: 2008-201.; Hazine Müsteşarlığı, Basın Duyurusu, Sayı: 2008-210.

HELMAN, Thomas F., MURDOCK, Kevin C. ve STIGLITZ, Joseph, "Liberalization, Moral Hazard in Banking and Prudential Regulation: Are Capital Requirements Enough?", **American Economic Review**, 2000, 90 (1), s. 1-44.

HEMPELL, Hannah S., **Testing for Competition Among German Banks**, Discussion Paper 04/02, Economic Research Centre of the Deutsche Bundesbank, 2002.

JANSEN, D. ve De HAAN, J., **Increasing Concentration in European Banking: A Macro- Level Analysis,** De Nederlandsche Bank, Research Memorandum, No: 743/0323, NV Research Department, 2003.

KARABULUT, Gökhan, "Bankacılık Sektöründe Sermaye Karlılık İlişkisi: Türk Bankacılık Sistemi Üzerine İnceleme", **İ.Ü. SBF Dergisi**, Mart 2003, Sayı 28, s. 1-8.

KARLUK, S. Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi,** Beta Yayınları, İstanbul, 2002.

KAYA, Yasemin Türker, **Türk Bankacılık Sektöründe CAMELS Analizi**, MSPD Çalışma Raporları: 2001/6, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), Mali Sektör Politikaları Dairesi, Ankara, Eylül 2001

KEYDER, Nur, **Para Teori, Politika, Uygulama,** Seçkin Yayıncılık, Ankara 2005.

KIM, Daesik ve SANTOMERO, Anthony M., "Bankacılıkta ve Sermaye Yeterliliği Düzenlemelerinde Risk", Çeviren: Hakan Güçlü, **The Journal of Finance**, Vol. 43, No. 5 Aralık 1988, s. 1219-1233.

Konut Finansmanı Sistemine İlişkin Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 21.02.2007, Kanun No. 5582, 06.03.2007 Tarih ve 26454 Sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanmıştır.

KOUTSOMANOLI-FILLIPAKI, Anatasia ve STAIKOURAS, Christos, **Competititon and Concentration in the New European Banking Landscape,** Cass Business School, City of London, Conferences, 2004 Papers.

KURUN, Engin, **Faiz Riski Yönetimi ve Türkiye Uygulaması,** Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Yayın No: 181, Ankara, 2005.

LEVINE, R., **Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda**, Journal of Ecomic Literature, June, 1997, 35 (2), s. 688-726.

LLOYD-WILLIAMS, Michael, THORNTON, John ve MOLYNEUX, "Competitive Conditions in European Banking", **Journal of Banking and Finance**, 1994, 18 (3), s. 445-459.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

_____, **Competition and Contestability in the Japanese Commercial Banking Market**, Institute of European Finance, Research Papers in Banking and Finance, No: 16, 1991.

Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 30.01.2002, Kanun No 4743, 31.01.2002 Tarih ve 24657 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanmıştır.

MOLYNEUX, Philip, "Increasing Concentration and Competition In European Banking;The End of Anti-Trust?", Christopher Hurst ve Rien Wagenvoort, **European banking after EMU**, European Investment Bank (EIB papers), Cashier Papers, 1999, 4 (1), içinde s. 127-136.

MOUNTAIN, D.C. ve THOMAS, H., "Factor Price Misspecification in Bank Cost Function Estimination", **Journal of International Financial Markets**, 1999, 9 (2), s. 163-182.

NATHAN, A. ve NEAVE, E., "Competition and Contestability in Canada's Financial System: Empirical Results", **Canadian Journal of Economics,** 1989, 22 (3), s. 576-594.

NORTHCOTT, Carol Ann, **Competition in Banking: A Review of the Literature**, Bank of Canada Working Paper 2004-24, June 2004.

OKTAY, Sadiye ve TEMEL, Halime, "Basel II Kriterleri Ekseninde Ticari Bankalarda Kredi Riski Yönetiminin Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Saha Çalışması", **T.C. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2007, Cilt 3, Sayı 6, s. 163-185.

ÖÇAL, Tezer ve ÇOLAK, Ö. Faruk, **Finansal Sistem ve Bankalar,** Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1999.

ÖZATA, Erkan, **Türkiye'de Konjonktürel Dalgalanmaların Zaman Serisi Analizi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İktisat Anabilim Dalı, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs 2007.

ÖZDİCLE, F. Leyla, **Türk Bankacılık Sisteminde Piyasa Yapısı ve Optimal Banka Ölçeği-Özel Mevduat Bankaları için Bir Araştırma**, Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü, Hazine Müsteşarlığı, Uzmanlık Tezi, Sınıflama No. 332.113/Ö 195, Ankara, Mayıs 1996.

ÖZDİCLE, Leyla Baştav, **Türk Bankacılık Sisteminde Piyasa Yapısı,** Hazine Dergisi, Nisan 1997, Sayı 6, s. 29-52.

ÖZEL, Saruhan, **Global Finansal Krizler,** Deniz Kültür Yayınları, No: 13, İstanbul, 2005.

ÖZER, H. Gül, Finansal Liberalizasyon Politikaları ve Kriz İlişkisi (1990 Sonrası Asya ve Türkiye Örneği), Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Yayın No: 189, Ankara, 2006.

PARASIZ, İlker, **Türkiye Ekonomisi,** Ezgi Kitabevi, Bursa, 2004.

PETERSEN, M.A. ve RAJAN, R.G., "The Effects of Credit Market Competition on Lending Relationship", **The Quarterly Journal of Economics**, May, 1995, 110 (2), s. 407-443.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

PUNT, L.W. ve van ROOIJ, M.C.J., **The Profit- Structure Relationship,Efficiency and Mergers In The European Banking Industry:An Empirical Assessment**, De Nederlandsche Bank, Econometric Research and Special Studies Department, Research Memorandum,WO&E No: 604/9937, Amsterdam, December 1999.

SCHURE, Paul ve WAGENVOORT, Rien, **Economies of Scale and Efficiency in European Banking: New Evidence,** European Inverstment Bank, Economic and Financial Reports, No: 1999/01, 1999.

SHAFFER Sherril**, A non-Structural Test for Competition in Financial Markets,** Federal Reserve Bank of Chicago, Proceedings of a Conference on Bank Structure and Competition, April 12-14, 1982.

_____, **Competition in the US Banking Industry**, Economic Letters, 1989, 29 (4), s. 321-323.

_____, "A Test of Competition in Canadian Banking", **Journal of Money, Credit and Banking**, 2003, 36 (3/2), s. 563-583.

_____, "Banking Conduct Before the European Single Banking License: A Cross-Country Comparison", **The North American Journal of Economics and Finance**, March 2001, 12 (1), s. 79-104.

_____, **Empirical Test for Competitive Conduct**, Banking Studies Department, Federal Reserve Bank of New York, August, 1981.

_____, "The Winner Curse in Banking", **Journal of Financial Intermediation**, 1997, 7 (4), s. 359-392.

SONGÖR, Tuncay, **Piyasa Yapısı ve Rekabet**, Rekabet Düzenlemeleri ve Politikalar Kongresi, 1. Oturum, 25-26 Eylül 2003,Muğla Üniversitesi, içinde s. 31-32.

STEINHERR, Alfred, TÜKEL, Ali ve ÜÇER, Murat, **Türk Bankacılık Sektörü: Zorluklar ve AB Üyeliğine Geçiş Sürecine Bakış**, Çeviren: Leyla Dolun, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, AB-Türkiye Araştırması No.4, GA-06-09-10, Ankara, Kasım 2006.

ŞAHÖZKAN, Burak Cem, **Banka Birleşmeleri,** Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 233, İstanbul, 2003.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Uluslararası Para Fonu'na Michel Camdessus'a Hitaben Niyet Mektubu**, Sayı: B.02.1.HM.0.DEİ.02.00/500, Ankara, 9 Aralık 1999.

Türkiye Bankalar Birliği, 40. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi '1958-97', Türkiye Bankalar Birliği (TBB), İstanbul, 1998.

_____, **Bankalarımız 2002**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 232, İstanbul, 2003.

_____, **Bankalarımız 2007**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 255, İstanbul, 2008.

_____, **Bankalarımız 2008**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 264, İstanbul, Mayıs 2009.

_____, **Tüketici ve Konut Kredileri Raporları**, İstatistiki Raporlar (2001-2008 dönemleri Aralık), Türkiye Bankalar Birliği (TBB), İstanbul, 2009.

_____, **Türk Bankacılık Sistemi 2001**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), İstanbul, 2002.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

_____, **Türkiye'de Bankacılık Sistemi - Seçilmiş Rasyolar (2001-2007)**, İstatistiki Raporlar, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Rapor Kodu: YT05, Haziran 2008.

_____, **Türkiye'de Bankacılık Sistemi - Seçilmiş Rasyolar (2001-2008)**, İstatistiki Raporlar, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Rapor Kodu: YT05, Haziran 2009.

TCMB, "Mevduat Bankaları Tüketici Kredileri, Taksitli Ticari Krediler ve Kredi Kartları", **Elektronik Veri Dağıtım Sistemi**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara, 2009.

_____, **Finansal İstikrar Raporu**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Sayı: 1, Ankara, Ağustos 2005.

_____, **Yıllık Rapor 2003**, T.C. Merkez Bankası, Ankara, Nisan 2004.

TEKER, S., BOLGÜN, K.E. ve AKÇAY, M.B., "Banka Sermaye Yeterliliği: Basel II Standartlarının Bir Türk Bankasına Uygulanması", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2005, 3 (12), s. 42-54.

TMSF, **2007 Faaliyet Raporu**, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF), İstanbul, Mart 2008.

_____, **2008 Faaliyet Raporu**, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF), İstanbul, Mart 2009.

TÜRKAY, Orhan, **Mikroiktisat Teorisi**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1999.

TÜRKKAN, E., **Rekabet Teorisi ve Endüstri İktisadı**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2001.

TÜRKYILMAZ, Serpil, ÖZER, Mustafa ve KUTLU, Erol, "Döviz Kuru Oynaklığı ile İthalat ve İhracat Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2007, 7 (2), s. 133-150.

ULUDAĞ, Dilek Türker, Aracı Kurumların Mali Yapılarını Güçlendirmeye Yönelik Bir Yöntem: Sermaye Yeterliliği, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Yayın No: 134, İstanbul, 2001.

URAL Mert ve BALAYLAR, Nilgün Acar, "Bankacılık Sektöründe Yüksek Risk Alımı ve Baskı İndeksleri", **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar**, 2007, Cilt: 44, Sayı: 509, s. 47-57.

UYAR, Seçil, **Bankacılık Krizleri,** 1. Basım, Ziraat Matbaacılık, Ankara, 2003

ÜNSAL, Aydın ve DUMAN, Sibel, "Türkiye'deki Bankaların Performanslarının Temel Bileşenler Yaklaşımı ile Karşılaştırmalı Analizi", **VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu**, 26-27 Mayıs 2005, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2005.

WILLIAMS, Abaqail M.C. ve SMART, Dennis L., "Efficiency v. structure-conduct-performance:implications for strategy research and practice", **Journal of Management**, Spring 1999, 19 (1), s. 63-78.

Yabancı Para Net Genel Pozisyon/Özkaynak Standart Oranının Bankalarca Konsolide ve Konsolide Olmayan Bazda Hesaplanması Ve Uygulanması Hakkında Yönetmelik, 01.11.2006 Tarih ve 26333 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

YAY, T., YAY, G.G. ve YILMAZ, E., "Finansal Krizler, Finansal Regülasyon ve Türkiye", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 2004, No: 30, s. 101-130.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

YAYLA, M. ve KAYA, Y.T., Basel-II, Ekonomik Yansımaları ve Geçiş Süreci, **Bankacılık Düzenleme ve Deneteme Kumru, ARD Çalışma Raporları**, No: 2005/3, 2005.

YAYLA, Münür, "Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma ve Rekabet: 1995-2005", **BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi**, 2007, 1 (1), s. 35-59.

YAYLA, Münür, KAYA, Yasemin Türker ve EKMEN, İbrahim, **Bankacılık Sektörüne Yabancı Girişi: Küresel Gelişmeler ve Türkiye**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BBDK), ARD Çalışma Raporları No: 2005/6, İstanbul, Eylül 2005.

YILDIRIM, Kemal ve EŞKİNAT, Rana, **Endüstriyel Ekonomi**, T.C. Anadolu Üniversitesi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No: 112, Ankara, Eylül 1996.

YILDIRIM, Kemal, ŞIKLAR, İlyas ve BAKIRTAŞ, İbrahim, **Mikro İktisada Giriş,** Ekin Kitabevi, Bursa, 2003.

YILDIRIM, Mesut, **Banka Muhasebesi**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB), Yayın No: 258, İstanbul, 2008.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ